

AZƏRBAYCAN

2'2022

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ ORQANI

Baş redaktor: İntiqam QASIMZADƏ

Baş redaktor müavini: Südabə AĞABALAYEVA

Məsul katib: Vüsal NURU

Şöbə müdirləri: Məmməd ORUC,
Qəşəm NƏCƏFZADƏ,
Mübariz CƏFƏRLİ

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı - Az1000
Xaqani küçəsi, 25

Telefonlar:

Redaksiya –
498-78-10
493-28-32
493-2834
Mühasibat –
493-29-41

Çapa imzalanıb:

22.02.2022

Sifariş 334

Tiraj 500

Kağız formatı

70x108 1/16 - 6,5

kağız vərəqi

12 çap vərəqi

16 şərti çap vərəqi

E-mail:

intigam.gasimzade@gmail.com

sudabe334@mail.ru

www.azyb.az

Qiyməti

2 manat

**Bakı şəhəri, "Azərbaycan"
nəşriyyatının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunur**

Dərc olunmuş yazılar qəbul edilmir.

Əlyazmalara rəy verilmir və qaytarılmır.

Müəllifin fikirləri redaksiyanın mövqeyi ilə üst-üstə düşməyə bilər.

BU SAYIMIZDA:**NAZİM HİKMƏT – 120**

NAZİM HİKMƏT – Şeirlər	3
TOFİQ MƏLİKLİ – Poeziya inqilabçısı	6

YENİ TƏRCÜMƏLƏR

VOLFQANQ HİLD HİLDESHAYMER – 1956: Piltsin anım ili	15
LEONİD SOKOLOV – Kiçik hekayələr	116
SADİQ HİDAYƏT – Burulğan; Lənətlənmiş qala	126

POEZİYA

ELÇİN İSGƏNDƏRZADƏ – Şeirlər	25
ZƏKİ BAYRAM YURDÇU – Şeirlər	71
NURİDƏ MİSİR – Şeirlər	78
SÜLEYMAN ABDULLA – Şeirlər	107
OKTAY ŞAMİL – Şeirlər	142
HAFİZ ƏLİMƏRDANOV – Şeirlər	144
AYNUR QAFARLI – Şeirlər	147
ULUCAY AKİF – Şeirlər	158
TURAL TURAN – Şeirlər	166
QƏZƏNFƏR MƏSİMOĞLU – Şeirlər.....	171

DRAMATURGİYA

İLQAR FƏHMİ – İskəndərin qocalığı	41
---	----

ƏDƏBİ DÜŞÜNCƏLƏR

NİZAMİ CƏFƏROV – Ədəbiyyatın Tarix Dərsləri	83
---	----

ƏLƏMDAR QULUZADƏNİN 70 YAŞI

ƏLƏMDAR QULUZADƏ – Şeirlər	99
----------------------------------	----

NƏSR

ZAUR BAYRAMOĞLU – Qara mamba (hekayə)	150
FAZİL SƏNAN – Yarmarkada (hekayə)	154

ƏDƏBİ PORTRETLƏR

İFTİXAR – Kamil şəxsiyyət.....	175
--------------------------------	-----

KİTABLAR, RƏYLƏR

MİNAXANIM NURİYEVA TƏKLƏLİ – Ötən illərin tarixi-bədii tədqiqi	182
ZEMFİRA MƏHƏRRƏMLİ – “Yaddan çıxmaz Qarabağ”	188

KİTAB RƏFİ 191

NAZİM HİKMƏT – 120

Məmləkətim

Məmləkətim, məmləkətim, məmləkətim!
Nə səndə tikilən papağım qaldı,
Nə yollarını ölçmüş ayaqqabım.
Şilə malı son pencəyim
 köhnəldi düşdü çiynimdəm.
Sən indi qalmısan ancaq
saçlarımın ağında,
 ürəyimin infarktında.
Alnımın qırıqlarındasan, məmləkətim, məmləkətim!
Məmləkətim, məmləkətim!

Paris, 8 aprel 1958

Uyğunlaşdıran: Rəsul RZA

Bugün pazar

Bugün beni ilk defa güneşə çıkardılar.
Ve ben ömrümdə ilk defa gökyüzünün
bu kadar benden uzak
bu kadar mavi
bu kadar geniş olduğuna şaşarak
kımıldamadan durdum.
Sonra saygıyla toprağa oturdum,
dayadım sırtımı duvara.
Bu anda ne düşmək dalğalara,
bu anda ne kavgə, ne hürriyyət, ne karım.
Toprak, günəş və ben...
Bahtıyarım...

1948

Gəldik, gedirik

Budur, gəldik, gedirik,
xoşca qal, qardaşım dəniz.

Bir az çinqilindən götürdük,
bir az da mavi duzundan,
sonsuzluğundan da bir az,
ışığından da bir azacıq,
bir azacıq da kədərindən.
Nələr anlatmadın bizə
dəniz olmağın qəza-qədərindən.
Bir az daha ümidliyik,
bir az daha adam olduq.
Budur, gəldik, gedirik...
Xoşca qal, qardaşım dəniz!

1958

Uyğunlaşdırən: Süleyman RÜSTƏM

* * *

Karşı yaka memleket,
sesleniyorum Varna'dan,

işitiyor musun?

Memet! Memet!

Karadeniz akıyor durmadan,
deli hasret, deli hasret,
oğlum, sana sesleniyorum,

işitiyor musun?

Memet! Memet!

Varna, 29 mayıs 1957

Qapalı dəniz

Yaşillığı pul-pul, göylüyü azacıq...
Keçdim Xəzər dənizindən onun ipəkli bir
günündə.

Durmaqdaydı gəmimizin önündə
qanadsız bir qapı kimi apaçıq.
Hansı dəniz onun kimi qapalı,
Hansı dəniz onun kimi dənizlərdən xəbərsiz,
hansı dəniz onun kimi tək-tənha?!

1958

Uyğunlaşdırın: Əkbər BABAYEV

Tofiq MƏLİKLİ

POEZİYA İNQİLABCISI

XX əsrin yetişdirdiyi ən böyük dünya şairlərindən olan Nazim Hikmət 1902-ci ildə aristokrat bir ailədə anadan olmuşdu. Onun yetişməsində əsas rolu babası və anası oynamışdı. Gələcəyin böyük şairinin babası Məhməd Nazim Paşa şeirə və sənətə bağlı olan bir ziyalıydı. O, XIII yüzilin sufi şairi Mövlana Cəlaləddin Rumi yaradıcılığının bilicisi, Namiq Kamal, Tofiq Fikrət kimi şairlərin də pərəstişkarı idi. Nazim paşa dövrünün bir çox şairiylə dostluq edər, onları tez-tez evində toplayar, şeirlər oxunar, ədəbiyyat və sənət məsələlərini müzakirə edərdilər. Məhməd Nazim Paşanın özü də şeirlər yazardı. Nazim Hikmət “Özkeçmişim” adlı yazısında babası haqqında belə deyirdi: “Babam şair idi, amma onun şeirlərini anlamırdım və indiyə kimi də anlamıram. Osmanlıca yazırdı, yəni sözlərinin yüzdə yetmişi ərəbcə, farsca olan, cümlə quruluşu isə o dillərin qrammatikasına uyan türk dili idi. Bu şeirlər didaktik, doqmatik və dini mövzularda idi. Bir sözlə, mən şair babanın nəvəsiydi”.

Mövləvi təriqətinə bağlı olan Nazim Paşa, heç şübhəsiz, nəvəsinin şairlik taleyində müəyyən rol oynamışdır. Yoxsa, 15 yaşlı Nazim “Mövlana” şeirini yazar, özünü Mövlananın müridi elan edərdimi?

***Sararken alnımı yoxluğun tacı,
Könüldən silindi nəşəylə acı.
Qəlbə məhəbbətdə tapdım əlacı,
Mən də müridinəm, Mövlana.***

***Əbədə sədd çəkən zülməti dəldin,
Eşqi içtən duydum, ərşə yüksəldim.
Qəlbdən təmizləndim, huzura gəldim,
Mən də müridinəm, Mövlana.***

1917

Yeri gəlmişkən, burada bir önəmli məsələyə toxunmaq istəyirəm. Yüz illərdir Rumi humanizmi, insansevərliyi, əxlaqi dəyərləri, keçmişdə olduğu kimi, bu gün də Türkiyə toplumunun ictimai-siyasi və ədəbi həyatında əsas mənəviyyat ölçüsü, meyarı olaraq qalmaqda və cəmiyyətin hər sahəsini etkiləməkdədir. Türkiyəni ziyarət edənlər hər yerdə Mövlananın kiçik büstünü, rəsmini, onun kəlamları yazılmış lövhələri, dərviş səmələrini görürlər. Bu da Mövlananın türk toplumunun düşüncəsinə önəmli ölçüdə təsir göstərdiyini və formalaşdırdığını göstərməkdədir.

Nazim Hikmətin babası nə qədər milli-mədəni gələncəyə sadıq idisə, anası Ayşə Cəlilə xanım Avropada təhsil almış azsaylı türk qadınlarından biri olaraq, Qərb mədəniyyətinin pərəstişkarı idi. O, Fransada rəssamlıq sənətinə yiyələnmiş, fransız sənət və ədəbiyyatı ilə yaxından tanış olmuşdur. Cəlilə xanım, oğlunun da Qərb şeirinə və fransız dilinə maraq göstərməsinə yardımçı olmuşdur. Maraqlıdır ki, Nazim Hikmət ilk şeirlərindən birini fransızca yazmışdı.

Tale Nazim Hikmətə rahat aristokrat yaşamı yerinə bambaşqa bir həyat yolu cızmışdı. Nazim Hikmətin ədəbi və siyasi görüşlərinin formalaşmasında əsrin əvvəllərindəki tarixi hadisələrin böyük təsiri olmuşdur. Nazim hələ gənc yaşındaykən, Osmanlı İmperiyasının da qatıldığı Birinci Dünya Müharibəsinin gətirdiyi fəlakətlərin, savaşa İmperiyanın məğlubiyyətinin və bunun sonucunda dağılmasının, 14 Antanta dövləti tərəfindən ölkənin və paytaxt İstanbulun işğalının, Mustafa Kamal paşanın Anadoluda Milli Qurtuluş Savaşını başlatmasının, Türkiyə Cümhuriyyətinin qurulmasının, getdiyi Rusiyada inqilabın, Sovetlər Birliyinin yaranmasının şahidi olmuşdu. Sonralar isə sol düşüncəni təbliğ etdiyinə görə həbslər, 15 il həbsxana acıları, İkinci Dünya Müharibəsi, 1951-1963 illərdəki təzadlı Moskva həyatı... Bütün bunlar Nazim Hikmətin 61 illik ömrünə sığmış və onun həm sair, həm də dünya insanı kimi yetişməsinə təsir göstərmişdir. Bütün həbslərə, təzyiqlərə, mühacirətə baxmayaraq, Nazim Hikmət heç vaxt nə həyatından, nə də zamanından şikayətçi olmamış, tam tərsinə, əsri ilə öyünmüşdür. O, "Yirminci yüzil üstünə" şeirində bu məsələyə toxunaraq yazırdı:

**– Yatmaq indi,
Oyanmaq yüzil sonra...
– Xeyir, yüzilim məni qorxutmur
 mən qaçaq deyiləm, qaçam.
Yüzilim səfil,
 üzqarası,
Yüzilim cəsur,
 böyük
 və qəhrəman.
Dünyaya erkən gəldim deyə üzülmədim heç bir zaman.**

***Mən yirminci yüzilliyəm.
Bununla öyünürəm.***

İyirminci yüzillə öyünən Nazim Hikmətin ictimai-siyasi fəaliyyəti, yaşadığı dövrün acılı, sevincli, keşməkeşli, dartışmalı yönləri, təbii olaraq, onun ədəbi yaradıcılığında öz əksini tapmışdı. Bunların hamısı irəlidə olacaqdı. Hər şey, öncə dünyaya baxış açısı, Anadoludan başlamışdır.

İşğal altındaki İstanbulda yaşayan vətənsəvər Nazim Hikmət bu savaşa etinasız qala bilməzdi. 18 yaşında gənc şair gizli yolla Anadolu-ya keçir və Ankaraya gedər-kən, yollarda ilk dəfə Anadolunun gerçək halını görür və çaşıb qalır. Gənc şair hər yerdə cahillik, geri-qalmışlıq və qorxunc bir yox-sulluqla qarşılaşır. “Mən Anadoluya keçdiyimdə xalk

Soldan: Səməd Vurğun və Nazim Hikmət

cılız atlarla, Nuh-ı Nəbi-dən qalma silahlarla Yunan ordusuyla, pərişan bir halda, aclıqla, bitlə savaşırdı. Xalqı və onun savaşını o zaman qavramış oldum: çaşıb qaldım, qorxdum, sevdim...” – deyir Nazim “Özkeçmişim”də. Pərişan, yorgun, amma qürurlu Anadolu, gənc şairin vətəni haqqındaki romantik təsəvvürlərini dağıdır və bu, onun gələcək taleyini öncədən cızmış olurdu. Təbii olaraq, Birinci Dünya Müharibəsinin və onun acı nəticələrinin, Anadolu həqiqətlərinin, Milli Qurtuluş Savaşının təsiri ilə Nazim Hikmətin estetik, fəlsəfi və siyasi görüşləri də dəyişməyə və yenidən formalaşmağa başlayır.

Anadoluda olarkən Nazim Birinci Dünya Savaşı illərində Almaniyada çalışan türk işçilərlə tanış olur və onlardan Rusiyada inqilab nəticəsində çarın devrildiyini, fabriklərin işçilərə, torpaqların kəndlilərə verildiyini, azadlıq olduğunu öyrənir. Uzun-uzun düşündükdən sonra Nazim Lenini görmək, ondan “inqilabı necə yaptığını” öyrənmək məqsədilə dostlarıyla birlikdə Sovet Rusiyasına getməyə qərar verir. Və on doqquz yaşlı Nazim Hikmət 1921-ci ildə Sovet Rusiyasına yollanır. Yol boyunca gənc türklər Rusiyanın hər yerində yoxsulluq, qıtlıq, yoxsulluq və aclıq görürlər. Moskva da acdı, amma hər şeyə rəğmən, bütün ölkə inqilabın coşqun atmosferində yaşayırdı.

20-ci illərin əvvəllərində Rusiyanın ictimai-siyasi, özəlliklə də ədəbi həyatında baş verənlər Nazim Hikməti çox etkiləmişdi. O vaxtlar Moskvada çox sayda şeir cərəyanları fəaliyyət göstərirdi. Akmeistlər, futuristlər, imajistlər, neo-realistlər, simvolistlər və s. bir-birlərinə yarış

halındaydılar. Bütün bunlar şairin duygu dünyasını, onun dünyaya baxışını və ədəbiyyata olan görüşünü dəyişdirirdi. Anadoluda gənc şair onun üçün yeni olan mövzular üzərində işləyirdi. Bu da, öz növbəsində, Nazimi yeni forma, şəkil və poetik vasitələrin axtarışına yönəldirdi. Ancaq Moskvada olarkən “əski şeirin” çağdaş ədəbiyyatın tələblərinə cavab vermədiyini görür və gənc şairdə ədəbiyyatda, özəlliklə də poeziyada təməlli, “inqilabi” islahatların, yeni poeziyanın, yeni sənətin yaradılmasının gərəkli olduğu fikri formalaşır. Bundan sonra Nazim, siyasi inqilabçıdan daha çox, poeziya inqilabçısına çevrilir. Və ilk iş olaraq da o, əski poeziyanı tənqid edir və ona qarşı şeirlər yazmağa başlayır. Bu “üç telli sazın”, “zəif üç bül-bülün”, “pomadlı bığların ritminin” xalqın problemlərini dilə gətirməkdə aciz qaldıqlarından, şair onlardan vaz keçməyə çağırırdı:

Hey!
Avara!
Əlindən o zırıltını buraxsana!
Sənə,
üç telinde üç sıska bülbul ötən Mövlana şeirinin
təsiri ilə maraqlı görüntülərin yer aldığı bu kadrlarda
daha önəmlə
üç telli saz
yaramaz!

Nazim Hikmət türk şairlərinin dar dünyalara qapandıklarını, “eşqin atəşdən köynəyini” geydiklərini, “göldə Ayın şövqünə” heyran qaldıklarını göstərir və onların insanlardan uzaq düşdüklərini qınayırdı. Nazim onlara dönüb yüksək səslə deyirdi:

Bığları pomadlı ahənginiz
süzür gözlərini hələ də
“Göldə çılpak çimən Leyla’ya” qarşı!
Fəqət bugün
ağzımızdakı atəş borularıyla
çalınır yeni sənətin marşı!

Yuxarıda verilən nüsxələrdən göründüyü kimi, gənc şair əski poetik dildən, osmanlıcadan uzaqlaşaraq, şeirlərini xalqın dilində, hətta arqolar-dan da faydalanaraq yazırdı. Bu da türk poetik dilində bir inqilab idi. Məhz Nazim Hikmətin 20-ci illərin əvvəllərində yaratdığı yeni poetik dil, çox keçmədən türk ədəbiyyatında əsas tendensiya çevrilir.

Keçən əsrin 20-ci illərinin əvvəllərində Nazim Hikmətin yazdığı «Yeni Sənət» (1922), «Şair» (1922), «2000 ilinin sənətkarlarına» (1923), «Ayağa qalxın, Əfəndilər» (1925) və başqa şeirləri Yeni Şeirin, Yeni Sənətin həm marşı, həm də onun ideya-estetik anlayışının manifesti idi. Bu şeirlər, eyni zamanda, əvvəlki şeir formalarından qoparaq, tamamilə yeni poetik

vasitələrin və onun poetik sisteminin – sərbəst şeirin yaranmasında da önəmli rol oynayırdı.

Nazim Hikmətin poeziyasında baş verən radikal dəyişmələr, onun durmadan yeni şeirin şəkil və forma axtarışları, nəticədə məntiqi olaraq şairi tamamilə yeni şeir sistemini – sərbəst şeiri yaratmağa yönəldir və bu sistem sayəsində o, xalqın danışq dilini poetik səviyyəyə yüksəldir. Nazimin bu “inqilabı” sayəsində sərbəst şeir çağdaş türk ədəbiyyatında əsas poetik sistemə çevrilir.

Maraqlıdır ki, Nazim Hikmətin yeni poeziyası və sərbəst şeiri Türkiyədən öncə keçən əsrin 20-30-cu illərində formalaşan yeni Azərbaycan ədəbiyyatına böyük təsir göstərmişdir. Bunun da bir çox səbəbi vardı. 20-ci illərin əvvəllərində Moskvada yaşayan və təhsil alan türk şairi əsərlərini çap olunmaq üçün Bakıya göndərirdi. Nazimin ilk şeir kitabı – “Güneşi içənlərin türküsü” də 1928-ci ildə Bakıda nəşr olunmuşdu. Aydın məsələdir ki, gənc Azərbaycan şairləri Əli Nazim, Mikayıl Rəfil, İsmayıl Hafiz, Həsən Fərrux və başqaları Nazimin təsiri ilə sərbəst şeir sisteminə yeni tip əsərlər yazmağa başladılar. Bu səbəbdən dövrün ədəbi tənqidi, haqlı olaraq Nazim Hikməti Azərbaycan sərbəst şeirinin banisi sayırdı. Nazim Hikmətin yeni poeziyasının Rəsul Rza, Süleyman Rüstəm, Səməd Vurğun (onun ilk əsərlərindən bəziləri sərbəst şeir formasında yazılmışdı) və başqa şairlərin poetik düşüncələrinin oluşmasında böyük təsiri olmuşdur. Tanınmış ədəbiyyatçı Mikayıl Rəfil 1929-cu ildə “Gülən adam” təxəllüsü ilə çap etdirdiyi «Sərbəst şeir haqqında ilk söz» məqaləsində yazırdı: “1927-ci ilin əvvəllərində «Maarif və mədəniyyət» jurnalında ilk dəfə sərbəst şeirin banisi türk şairi Nazim Hikmətin sərbəst ölçüdəki şeirləri nəşr olunmuşdu. Məhz bu əsərin etkisiylə bizdə “sərbəst şeir” cərəyanı formalaşmağa başladı”.

Onun Türkiyədəki davamçıları isə daha sonra, 20-ci illərin axırlarında, 30-cu illərin əvvəllərində meydana çıxdılar. Və ancaq bundan sonra sərbəst şeir türk ədəbiyyatının əsas poetik sisteminə çevrildi.

1938-ci ildə qondarma bir ittihamla Nazim Hikmət 28 illik həbsdə məhkum olunur. Ancaq nə ədalətsiz məhkəmələr, nə də həbs onu yolundan döndərə bilmir.

Həbsxanadan dostu Kamal Tahirə göndərdiyi məktubunda Nazim yazırdı: “Biz harada olursaq-olaq, istər həbsdə, istərsə də azadlıqda, xalqımıza və yerüzü xalqına layiqli əsərlər verə bilməyimiz üçün çox zəhmətlərə, çətinliklərə qatlanmağa məcburuq.»

Həbsxanada ikən Nazim Hikmət öz yaradıcılıq yoluna tənqidi gözlə baxmağa başlayır və poeziyada “aşırı solculuğun” yanlış olduğunu anlayır. O, 20-ci illərdə uyquladığı poetik yasaqlar zəncirini qıraraq, şeirlərinin sərbəstlik sərhədlərini genişləndirir, hətta bütün yasaqları ortadan qaldırır. Artıq şair yaşadığı zamanın bütün tərəddüdlərini, ümidlərini, sevgisini, acısını, bir sözlə, hər şeyini yazmaqda sərbəst idi. “İnsana xas, onun üçün

dəyərli olan hər şeyin mənim şeirim üçün də dəyərli olmasını istəyirəm. Oxucunun məndə və ya bizdə öz duyğularının hamısının əks olduğunu görməsini istəyirəm. O, “Bir May” şeirini oxumaq istədiyi zamanda da, qarşılığı olmayan eşqinin şeirini aradığı zamanda da bizi oxumasını istəyirəm.”

Nazimin bu dönəm şeirlərində hər şeyə, hətta qısqanlıq duyğusuna belə, yer vardı:

*Yenə hər səfərki kimi haqsızam.
Səbəb yox,
 olması da imkansız.
Bu gördüyüm iş ayıb,
 rəzalət.
Fəqət əlimdə deyil
 səni qısqańıram
 bəni affet...*

Nazim Hikmətin bir vaxtlar idealizə etdiyi və reallıqdan uzaq olan şeir qəhrəmanlarının yerini, bitib-tükənməyən gündəlik problem və işlərini sakitcə və səmimi bir şəkildə dilə gətirən, öz həyat anlayışı ilə yaşayan real, konkret insanlar tutur:

**Ən gözəl dəniz
hələ gedilməmiş olanıdır.**

**Ən gözəl çocuk
hələ böyümədi.**

**Ən gözəl günlərimiz
hələ yaşamadıqlarımız.**

**Və sənə söyləmək istədiyim ən gözəl söz
hələ söyləməmiş olduğum sözdür.**

Həbsdə qaldığı 11 il ərzində Nazim bir gün də olsun yeni poetik vasitələrin, imkanların, obrazların, mövzuların axtarışlarını dayandırmamış, “Məmləkətimdən insan mənzərələri” epopeyasını yazmış, poeziyasını inkişaf etdirməyə davam etdirmişdir. Bu dövərdə şair durmadan şeir anlayışları və üslubları üzərində çalışmış, eksperimentlər, təcrübələr aparmışdı. O, deyirdi ki, nə üçün alimlər olumlu-olumsuz təcrübələr apara bilər, yazıçılar isə bunları etdikdə tənqid hədəfinə çevrilirlər?! Hər sahədə olduğu kimi, ədəbiyyatda da eksperimentlər, təcrübələr olmasa, inkişaf da olmaz. Və poeziya inqilabçısı Nazim həbsxanada durmadan poetik eksperimentlər aparırdı. Şair, öz diliylə desək, «sektantlığı» və «kiçik burjuva solculuğunu» aşmış, qəhrəmanlarının özəl həyatlarına daha çox diqqət göstərməyə və onların iç dünyalarına daha dərin nüfuz etməyə başlayır.

Bundan sonra Nazim Hikmətin şeir qəhrəmanları, sadəcə, “dünya və ölkə” haqqında deyil, eyni zamanda, sevgilisi haqqında düşünür, təbiət gözəlliklərindən zövq alır, kiçik olaylara belə, sevinir və bu səmimi duyğularını ifadə etmək üçün yeni metaforalar, orijinal obrazlardan istifadə edir:

***Çöməldim, baxıram torpağa,
otlara baxıram,
böcəklərə baxıram,
mavi, mavi çiçək açmış budaqlara baxıram,
sən bahar torpağı kimisən sevgilim,
sənə baxıram.***

***Arxasıüstə uzandım görürəm göyüzünü,
ağaçların budaqlarını görürəm,
uçan leyləkləri görürəm.
Sən bahar mövsümündə göyüzü kimisən sevgilim.
səni sevirəm.***

***Öncə qarda od qaladım, oda toxundum,
suya toxundum,
qumaşa toxundum,
günəşə toxundum.
Sən ulduzların altında yandırılan atəş kimisən sevgilim,
sənə toxunuram.***

***İnsanların içindəyəm sevirəm insanları.
Hərəkəti sevirəm.
Düşüncəni sevirəm,
kavqanı sevirəm.
Sən kavqamın içində bir insansan sevgilim,
səni sevirəm***

Yuxarıdakı misralar şairin həyat yoldaşı Pirayə xanıma yazdığı “Saat 21-22 Şiirləri” silsiləsindəndir. Məhz bu silsilədə Nazimin lirik “Mən”inin iç dünyasında ilk dəfə fikir və duyğunun, şəxsi olanla toplumsalın üzvi bir şəkildə sintezi vasitəsilə yeni şeir tipinin yarandığını göstərirdi. Bundan sonra Nazimin poetik qəhrəmanı sevgini, həyatı, mücadiləni tək bir məqsədlə birləşdirərək, insanı hər yönüylə bir bütün olaraq göstərməyə çalışır, lirik şeiri yüksək bir səviyyəyə yüksəldir, yeni tip poeziyanı daha da mükəmməlləşdirir.

1941-ci ildə yazıb Kamal Tahirə göndərdiyi bir məktubunda Nazim Hikmət yeni estetik konsepsiyanı belə açıqlayırdı: “İyirminci yüzilin yurddaşını, iyirminci yüzilydə yaşayan konkret insanı önəmli bir şey

maraqlandırır: “Məni ən ziyadəsiylə etkiləyən bütün sənət qolları, ədəbiyyat – şeir, hekayə, roman, rəsim və musiqi bizə, hər kəsə nə verir? Şair, özünün sevdiyi şeyləri, özəl çalışmalarını şeir olaraq yazır. Əgər o, bizim hamımız üçün yararlı olmaq düşüncəsiylə iyirminci yüzylın hər hansı bir xarakterik özəlliyilə, öz sevgisini bir-birinə bağlaya bilmirsə, onun sahib olduğu şey mənə nə verə bilər ki?”

Oxucunun bu sualına Nazim Hikmətin cavabı belə idi: “Hər bir şairin əsil dəyəri onun şəxsi və toplumsal, ictimai olanı birləşdirmə qabiliyyətindən asılıdır. Əgər şair yazdığı sevgi şeirində bunu edə bilmirsə, o zaman şeir ancaq iki nəfəri – sevgililəri maraqlandırır”. Nazim Hikmətin özü bu konsepsiyayı 40-50-ci illərdə yazdığı əsərlərində uğurla reallaşdırmışdır.

Soldan: Rəsul Rza, Xəlil Rza və Nazim Hikmət

Nazim Hikmət novator şair idi. Bütün həyatı boyu o, daima yeni formalar, mövzular, obrazlar, metaforalar üzərində işləmişdir. Maraqlıdır ki, Nazim 1963-cü ildə, vəfatından qısa müddət öncə, yeni poetik görüşlərini belə açıqlamışdı: “Mən mövzunu elə bir formanın içinə yerləşdirmək istəyirəm ki, forma, qadının ayaqlarını gözəlləşdirən nazik, görülməyən kapron corabları kimi, temanın gücünü artırsın, amma özü görünməsin. Mən bu gün bunu tərcih edirəm, amma sabah bəlkə daha canlı, daha rəngli formaya üstünlük verdim”.

Nazim Hikmətin həyat və yaradıcılığının bir çox sirləri hələ axıra qədər açılmamışdır. Heç şübhəsiz, gələcək nəsillər “poeziya inqilabçısının” mirasında onlara yol göstərəcək daha çox yeniliklər və imkanlar tapacaqlar.

TÜRKİYƏ CÜMHURİYYƏTİNİN BAŞBAKANI RƏCƏB TAYYİB ƏRDOĞANA

Sayın Başbakan!

XX yüzilin ən böyük şairlərindən olan Nazım Hikmətə Türkiyə vətəndaşlığının qaytarılması haqqın və ədalətin zəfəridir. Nazım Hikmətin “Günəşi içənlərin türküsü” adlı ilk kitabı Azərbaycanda basılmışdır və ədəbiyyatımıza böyük təsir göstərmişdir. Biz Nazım Hikməti Türkiyənin və Azərbaycanın böyük şairi sayırıq. Sovet dönməndə Azərbaycan xalqı və başqa türk xalqları üçün Nazım Hikmət Türkiyənin, türklüyün, qardaşlığımızın rəmzi idi. Azərbaycan Yazarlar Birliyi olaraq Nazıma Türkiyə vətəndaşlığının qaytarılması haqqında məmləkətimizin ən ali məqamlarına dəfələrlə müraciət etmiş, bəyanatlar vermişik.

Canından artıq sevdiyi, həsrətini çəkdiyi vətəndə Nazıma qanuni və təbii haqqının verilməsi bütün dünya nazımsevərlərini sevindirəcəkdir. Bu ədalətli qərarı verdiyinizə görə şəxsən Sizə və başçılıq etdiyiniz hökumət üzvlərinə səmimi təşəkkürlərimizi bildiririk.

Azərbaycan Yazıçılar Birliyi adından

Birliyin sədri

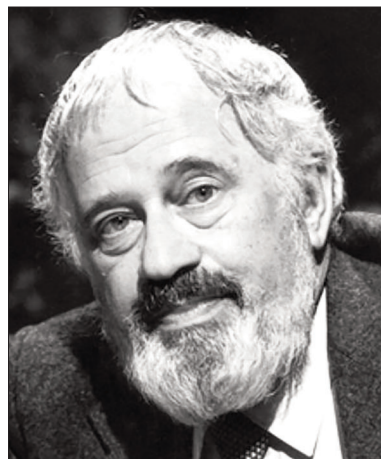
ANAR

9 yanvar 2009

♦ Yeni tərcümələr

Volfqanq HILDESHAYMER

1956: Piltsin anım ili

Volfqanq Hildeshaymer (1916-1991) – görkəmli alman nasiri, dramaturqu, tərcüməçisi, bəstəkarı, rəssamı, musiqi tarixçisi və bioqrafıdır.

O, Hamburq şəhərində yaşayan, incəsənətə və sionizmə dərin meyilli bir yəhudi ailəsində dünyaya gəlib. Bu səbəbdən ailəsi 1939-1945-ci illəri İkinci Dünya müharibəsində nasistlərin yəhudilərə tutduğu divandan qurtulmaq məqsədilə mühacirətdə keçirməyə məcbur qalıb. 1934-cü ildən o, valideynləri ilə birgə Fələstində məskunlaşıb.

Rəssamlıq və səhnə tərtibatı üzrə təhsil almaqdan ötrü 1937-ci ildə Londona gəlib, 1939-cu ildə isə təkrar Fələstinə dönməyə məcbur qalıb.

Müharibədən sonra, 1949-cu ildə valideynlərinin etirazlarına məhəl qoymadan, təkbəşinə nəinki Almaniya Federativ Respublikasına qayıdıb, hətta Nürnberq məhkəməsinin iclaslarına (1946) sinxron tərcüməçi kimi də qatılıb.

Alman ədəbiyyatının o dövrdə aparıcı qruplarından biri sayılan “Qrup 47”-nin üzvü olub. Absurd teatr ənənələrinin böyük maraq gördüyü bir dövrdə ədəbiyyata gəldiyi üçün onun “Əjdahanın taxtı-tacı” (K.Qotsinin “Şahzadə Turan-

dot" pyesinin fərqli versiyası, 1955), "Yelenanın qurbanı" (1955) və digər səhnə əsərlərində adıçəkilən cərəyanın təsiri bariz şəkildə görünməkdədir. Sosial məzmunlu tənqid onun bütün yaradıcılığından qırmızı bir xətt kimi keçir.

1940-cı illərdən etibarən Volfqanq Hildeshaymer C.Coy-sun, S.Bekketin, C.B.Şounun, R.B.Şeridanın, K.Qoldoninin və digər yazarların əsərlərinin alman dilinə tərcüməçisi kimi tanınıb. 1950-62-ci illərdə yazdığı hekayələr ona böyük populyarlıq qazandırıb, "Tınset" adlı lirik nəsr toplusuna görə o, 1966-cı ildə həm Bremen ədəbi mükafatını, həm də Georq Büxner ödəlini qazanıb. 1977-ci ildə yazdığı bioqrafik xarakterli "Motsart" kitabı isə əsl bestsellerə çevrilib. Yazarın bütün külliyyatı 1991-ci ildə 7 cild şəklində işıq üzü görüb.

O, dəfələrlə fərdi və kollektiv rəsm sərgilərinin iştirakçısı olub, əsasən özünün kollajları və konkret poeziya nümunələri ilə tanınıb.

Yaradıcılıq sahəsində qazandığı ciddi uğurlara görə universal istedadlara malik bu yazar "Almaniya Federativ Respublikasına üstün xidmət" ordeninə (1966), Bavariya İncəsənət Akademiyasının ədəbiyyat üzrə mükafatına (1982) və Vaylhaym ədəbi ödəlinə (1991) layiq görülüb.

* * *

Bir neçə dahi insanın yuvarlaq doğum və ölüm ildönümlərinin belli festivallar və təmtəraqlı tədbirlər çərçivəsində qeyd olunduğu 1956-cı il artıq başa çatmaq üzrədir: həmin şəxsiyyətlərin sırasına Motsart, Heyne, Rembrandt, Sezar və Freyd daxildir. İl boyu natiqlər, bu dühalara dərin rəğbət bəsləyənlər, dövlət xadimləri və diplomatlar dincliyin nə olduğunu tamamilən unudular. Ancaq hər şeyə rəğmən, onlar daha bir dahini, yəni 12 sentyabr 1856-cı il tarixdə vəfat etmiş Qotlib Teodor Piltsi, nədənsə, heç yada da salmadılar. Onun çəkdiyi zəhməti bu günə qədər hələ heç kəs qiymətləndirməyib. Bunda isə təəccüblənəsi bir şey yoxdur, çünki adıçəkilən insan növbəti böyük əsərlərin yaradılmasına yox, məhz yaradılmamasına səbəb olubdur. Ən müxtəlif müəlliflərin xeyli sayda əsərinin işıq üzü görməməsi bu insanın yorulmaz və fədakar əməyi sayəsində mümkün olubdur ki, bu da onun bəşər mədəniyyəti tarixinə verdiyi əsl töhfə sayılmalıdır. Əgər sonrakı nəsillər böyük sənət adamlarını adam içinə çıxarmaqdan imtina üçün özlərində cürət tapdıqları əsərlərinə

görə yox, onları məhz işıq üzü görən və tanınan əsərlərinə görə yada salırlarsa, onda, belələrindən başqa nə gözləmək olardı axı?!

Qotlib Teodor Pilts 1789-cu ildə maddi imkanlı bir protestant ailədə dünyaya göz açıb. Onun doğum yeri kimi gah Dinkelsbul, gah da Nördlingen göstərilir: adamın dəqiq harada doğulması ilə bağlı mübahisələr hələ də səngimək bilmir və hər iki şəhərdə bulunan "Piltsin yaşadığı ev"lərin divarına bununla bağlı xatirə lövhələri vurulubdur (istinad mənbəyi: G.S.Qryuçbaher "Pilts bir Dinkelsbul sakinidirmi? Mübahisəli məsələ ilə bağlı yeni detallar" – "Tətbiqi mədəniyyət problemləri" jurnalı, 1881, XXII cild).

İlk gənclik çağlarında həyatdan aldığı təəssüratlar sonradan Qotlib Teodorun dünyagörüşünün formalaşmasında danılmaz rol oynayıb. Hələ beşikdə ikən anası ona Bukstehudenin (Ditrix Bukstehude (1637-1707) barokko üslubunda əsərləriylə tanınan alman bəstəkarı və orqan ifaçısı – Tərc.) xorallarını oxuyub, atası isə, Publi Tatsitdən və Con Miltondan özünün çevirdiyi mətnləri uca səslə bu əl boyda uşaq üçün səsləndirib.

1798-ci ildə, yeni ailəsi Hamburqa köçəndən sonra, doqquz yaşına giren oğlan, ən nəhayət, müasir alman mədəniyyəti ilə birbaşa təmaslar qurmağa başlayıb. Ailənin ən yaxın dostlarından biri Klopştok imiş: hər ziyarətində o, özünün "Messiada"sından yeni fəsilləri, ya da ahıl yaşına baxmayaraq, ayda yüzlərlə ədədini yazmağa ərinmədiyi təptəzə mədhiyyələri bu ailənin üzvlərinə oxuyurmuş.

C.Meyerberə (*Cakomo Meyerber (1791-1864) – yəhudi əsilli alman-fransız bəstəkarı və dirijorudur. Əsl adı-soyadı Yakob Libman Bir imiş. – Tərc.*) 1836-cı ildə yazdığı məktubda bu ziyarətlərdən söz açan Pilts vurğulayır ki, şair yaxın məsafəni hədsiz zəif görürmüş, buna görə də oğlan ehmalca ona yanaşmaqla, qiraət üçün nəzərdə tutulan və onlarla mədhiyyənin yazıldığı vərəqləri əlüstü çırpışdırsa da, qonaq heç vaxt bunun fərqiə varmazmış. (Baxın: "Qotlib Teodor Piltsin yeddi məktubu" kitabı. Naşir – K.F.Qutskov, Koltun nəşrlər evi, 1864.)

Piltslərin evinə "Fırtına və həyəcan" qrupunu (*"Fırtına və həyəcan" qrupu (orijinal adı – "Sturm und Drang") – alman ədəbiyyatında 1767-1785-ci illərdə mövcud olan ədəbi hərəkatdır. Onun təmsilçiləri Maarifçilik dövrü klassisizminin vaxtilə ortaya atdığı şüur kultundan imtina etməklə yanaşı, yaradıcı fəaliyyətə geniş sərbəstliyin tanınmasını və sənətdə fərdi yaşantıların gen-bol təsvirinə yer verilməsini müdafiə edirdilər. Hərəkatın adı isə onun aparıcı nümayəndələrindən biri sayılan F.M.Klincerin 1776-cı ildə yazdığı dram əsərinin adından götürülüb. Yenilikçi hərəkatın əsas təmsilçiləri sırasına İ.G.Hamann, H.V.Gesternberq, İ.Q.Herder, Q.A.Bürger, İ.V.Goete, Y.M.R.Lents, F.M.Klinger, F.Şiller və başqaları daxil idi. Orijinal dühanı ilahiləşdirmək niyyəti güddüyünə görə bəzən bu hərəkat "Düha dövrü" də adlandırılır. – Tərc.*) təmsil edən şairlər də gəlmiş: hər kəsə və hər şeyə qarşı çıxan bu adamların etiraz dolu çıxışları o dövrdə şəxsiyyət azadlığı məfhumuna yeni mənalar qatıbdır.

Müharibədəki biabırçı məğlubiyyət fonunda səslənən bu çağırışlar milli ruhun dirçəldilməsinə əsl xidmət sayılırdı. Bu ümumi ovqata köklənən Qotlib

Teodor da böyük ilhamla qələmə sarılır, bircə gecənin içində özünün ilk və yeganə dram əsəri sayılan “Qotlandlı hersoq Teodor”u yazır. Bu hadisə 1804-cü ildə baş verir. Həmin vaxt Piltsin cəmi 15 yaşı varmış.

Gimnaziyanı bitirəndən sonra o, İtaliyaya yollanır və 1809-cu ilə qədər orada yaşayır. Bu gün onun dərin hörmətlə andığımız cəhətləri də ilk dəfə məhz həmin dövrdə özünü büruzə verməyə başlayır, çünki cənubda yaşadığı həmin iki il boyu o, nəinki gündəlik tutur, heç özünün italyan mədəniyyətinə münasibətini göstərəcək hər hansı qeydlər və ya qaralamalar da eləmir. Yəni həmin dövrlə bağlı o, bizə heç bir sənəd-sübut qoymayıb. Hətta ilk dəfə Neapol körfəzini gördüyü vaxt da bu cavanın üzündə heç bir əzələ gərilməyib. Onun 1808-ci ildə yazdığı məktub bu baxımdan istisnadır. O yaşdakı insanlarda həyata ayıq-sayıq baxış tərzinə nadir rast gəlinir: bu yanaşmanın aşkar sezildiği həmin mətni burada mən tam şəkildə diqqətinizə təqdim edirəm:

“Palermo, Kasa Qodzoli, yeddi oktyabr 1808-ci il

Əziz anam,

Günüm xoş keçir deyə, buralarda hələ bir az da qalmaq niyyətindəyəm. Ancaq sizdən kiçik bir xahişim olacaq: əziyyət olsa belə, o yumşaq maral dərisindən tikilən bürüncəyimi tapıb, mənə göndərin, çünki burada axşamlar hava xeyli sərin keçir.

Sizi sevən və dəyərləndirən oğlunuz

Qotlib Teodor”.

Piltsin İtaliyada keçirdiyi o iki ilə dair əlimizdə xeyli qeydlər var. Bunlardan biri də 1808-ci ildə madam de Stal ilə birgə İtaliyada olan və orada Piltslə rastlaşan Avqust Vilhelm fon Şlegelə məxsusdur. Şlegel yazır:

“Biz Appi cığırı ilə irəliləyərkən günəşlənən bir nəfərə rast gəldik” (Bu fakta əsasən, Piltsi “günəş altda oturmağın pioneri” adlandırmağa, mənəcə, tam haqqımız çatır). Daha sonra Şlegel bildirir ki, həmin adamdan gəzintimizin əsas məqsədi sayılan Karakalla termalarına (Qədim Roma memarlığına aid nəhəng hamamlara – Tərc.) necə gedə biləcəyimizi xəbər aldığ. Pilts isə bildirdi ki, o da buralı deyil. Şlegel və Stal özləri kimi qərib sayılan bu adamla ünsiyyət qurmağa müəyyən cəhdlər göstərirlər. Ancaq, Şlegelin yazdığına görə, Pilts heç onlar tərəfə dönüb baxmır da və bununla özünü hədsiz qaba aparır: gözlərini qıyaraq, günəşlənməyinə eynən davam eləyib. Bundan öncə madam de Stal yeri və dəxli olmadan Almaniya barədə kitab yazmağa hazırlaşdığını deyərək qürreləndiyi üçün Piltsi tamamilə özündən çıxarıbmış. Özünün sonralar danışdığına görə, məhz bu səbəbdən Pilts o gün əsəbi imiş və onlarla kəlmə kəsmək istəmədiyi üçün acıqla elə bircə sual veribmiş: “Onu niyə yazırsınız axı?!”. Ancaq madam de Stal da qulaqardına vurduğu bu sualı hər halda cavabsız qoyubmuş.

Daha sonra onlar bir neçə kərə Romadakı “Qreko” kafesində rastlaşırlar. Öz melanjini (donmuş yumurta qarışımını – Tərc.) yeyərkən Pilts sözarası madam de Stalı heyranı olduğu Almaniya barədə kitab yazmaqdan hər vəchlə daşıdırmağa çalışır, ancaq buna heç cür nail ola bilmir, çünki qadın bu niyyətdən əl çəkmək fikrindən tamamilə uzaq imiş. Həqiqətən də,

söhbətdən bir müddət sonra, yeni 1813-cü ildə, bu xanım yazarın “De l’Allemagne” (Almaniya) əsəri işıq üzü görüb.

1810-cu ildə Berlində olarkən Pilts artıq yetkin yaşdakı Fridrix Lüdvig Yan (*F.L.Yan (1778 - 1852) – alman zabiti, pedaqoqu və ictimai-siyasi xadimi olub. – Tərc.*) ilə təsadüfən görüşür. İyirmi bir yaşlı Pilts alman xalqının bu görkəmli vətənpərvərinin dərin rəğbətini qazana bilir. Bunun niyəsi bilinməsə də, tarixçilər təxmin edirlər ki, yəqin Yan qədim german tayfalarının romalı işğalçılara qarşı apardığı azadlıq mübarizəsinə dair irihəcmli, həm də silsilə şəklində dramlar yazmağa hazırlaşdığını bu cavana açıb deyib. Məşhur “German döyüşü” də elə bunlardan biri imiş və həmin əsəri o, Piltse oxumağa hazır olduğunu bildirib.

Pilts isə nəinki onu dinləməkdən imtina eləyib, hələ adama yanlış yol tutduğunu da aşılamağa çalışıb. Deyib ki, ərinməyən hər kəs o German döyüşü barədə artıq nələrsə yazıb və hələ çox yazacaqlar (bunu deyərək, o, gələcəkdən xəbər veribmiş!). Pilts onu da bildirib ki, öhdəsindən gələcəyinizə tamamilə əmin olduğum bu işə mən əsla yuxarıdan-aşağı baxmıram, ancaq, mənəcə, sizin əsl missiyanız bu deyildir, axı özünüz də etiraf elədiniz ki, idmana dərin marağınız var.

Daha sonra Pilts onu inandırır ki, gəlin, siz idmana bəslədiyiniz bu sevgini həyatınızın ən başlıca məqsədinə, yeni missiyasına çevirin, bu sahədə “axsayan” alman gənclərinə şəxsi nümunə göstərməklə, özünü necə tərbiyə edəcəklərini onlara öyrədin və bax, onda siz: “İdmanın atası Yan” ləqəbini qazanacaqsınız ki, bu da elə əsl şöhrətə bərabərdir...

Bu ideya Yanın döşünə yatır, çünki o dövrlərdə bənzər yanaşmalar hələlik sən deyən də bayağı görünmürdü. O, özünün “German döyüşü” pyesinin əlyazmasını elə oradaca cırır və məlum olduğu kimi, bir daha da səhnə əsəri yazmır. 1811-ci ildə isə o, Almaniya tarixində ilk idman zalını açmağa nail olur.

Sonrakı üç ili Piltsin harada keçirdiyi barədə əlimizdə dəqiq məlumatlar yoxdur. Ancaq 1814-cü ildə o, Vyanada zühur edir və “Fidelio” operasının (“Fidelio” (*Opus 72*) – *alman bəstəkarı L.Bethovenin iki hissədən ibarət yeganə operasıdır. – Tərc.*) yeni tamaşasını dinləyir.

Bu səhnə əsərinin iyirmi beş yaşlı Piltsdə hansı təəssüratlar buraxdığına dair də tarixçilərin əlində hər hansı bilgi yoxdur. Yəqin ki, o, yenə də öz xasiyyətinə sadıq qalaraq, bu barədə nə şifahi, nə də yazılı bir rəy-zad bildirib. Bununla yanaşı, bir məqam da bəllidir: Vyana səfəri əsnasında o, Bethovenlə görüşüb və bəstəkarın yaradıcılığında 1814-1818-ci illərdə yaranan fasiləni də araşdırmaçılar ilk növbədə Piltsin ona göstərdiyi təsirlə izah edirlər. Hərçənd bu hipotezin doğruluq payı da müstəqil araşdırmalar sayəsində hələlik öz təsdiqini tapmayıbdır.

1815-ci ildə Pilts öz seçmə məktublarına aid edilən ikinci məktubu yazır. Həmin mətn onun atasına ünvanlanıb. Məktubda bildirilir ki, tarok oyununda bir neçə əl məğlub etdikdən sonra o, Mülvezeli Habsburqlar sülaləsi barədə opera trilogiyası yazmaq fikrindən, axır ki, daşındıra bilib:

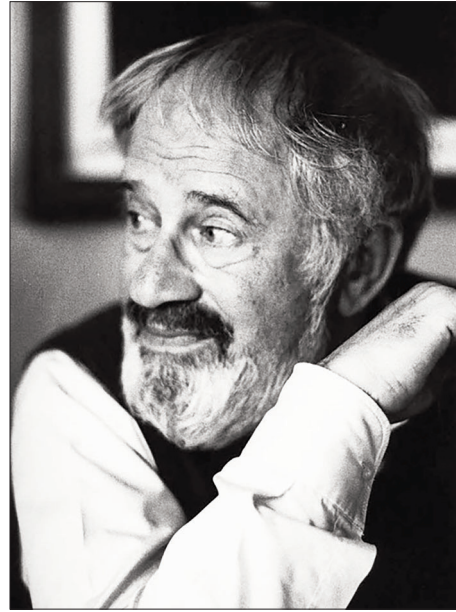
“Əvvəl-əvvəl M. buna etiraz edərək deyirdi ki, o, qumar oyunçusu yox, musiqçidir və Bethovenin sənətdə qazandığı uğurlara elə o da nail ola bilər. Mən də ona dedim ki, hə, bu məsələdə bəlkə də sən haqlısan, ancaq bu, ağılına batan hər ideyanı götür-qoy eləmədən həyata keçirmən üçün əsas sayıla bilməz. Başqası artıq nələrəsə nail olub deyə, eyni şeyi təkrarlamaq istəyinin axı nə mənası var?! Ən nəhayət, onu yola gətirə bildim. Son vaxtlar qapıldığım təlaşlar qismən yatışsın deyə, mən daha bir neçə həftə İsveçrədə qalıb, dincəlmək niyyətindəyəm”.

Ancaq həmin o “bir neçə həftə” sonradan bir neçə ilə dönür. 1819-cu ildə madam de Stal Cenevre gölü sahilində yerləşən malikanəsinin yaxınlığında özünü yenə günə verən Pilts ilə rastlaşır. Qadın onunla danışmağa cəhd eləsə də, Pilts yenə ona baş qoşmur. Heç şübhəsiz, özünü yuxululuğa vurur, çünki bu xanımla ünsiyyətə o, zərəcə maraq duymurdu. Məhz bu xasiyyətinə görə də Pilts öz müasirlərindən ciddi şəkildə fərqlənirmiş.

1821-ci ildə Berlinə qayıdan Pilts bir çox insanla, o cümlədən E.T.A.Hofman ilə dostluq qurur. Gözəl günlərin birində o, Hofmanın israrına uyur, ona və Lüdviq Devriyənə qoşulub, “Liter və Vegener” adlı bir meyxanaya yollanır.

Dostlarıyla içki içməkdən Pilts heç vaxt boyun qaçırmamış, elə buna görə də kefli ikən teatr aşiqi kimi tanınan Devriyənə az qala etiraf edəcəkmış ki, gənc vaxtlarında o da bir dram əsəri yazıb. Ancaq buna fürsət tapmır, çünki qonşu masanın arxasında oturan cavan bir oğlan əməlli-başlı keflənibmiş və bunu artıq aşkar şəkildə bürüzə də verirmiş. Az sonra Pilts öyrənir ki, həmin cavanın adı Kristian Ditrix, soyadı isə Qrabbedir və bu adam Şekspiri alman səhnələrindən vurub çıxartmağı öz qarşısına başlıca məqsəd kimi qoyub.

Bu niyyət Teodor Qotlibə maraqlı gəlir. Az sonra o, keçib, bu cavanla eyni masada əyləşir və Qrabbenin məzəli, amma çətin anlaşılan mızıldamaları sayəsində onun əsas ideyasını özü üçün dəqiqləşdirir: sən demə, Şekspir – vecəyaramaz bir kompilyator imiş və ancaq ucuz librettolar yazmağa qadirmış. Bu iddianı ciddi müzakirə mövzusu saymayan Pilts cavan oğlanın şərəfinə dalbadal bədələr qaldırmaq yoluyla onu öz sevimli mövzusunə yox, başqa mövzulara kökləməyə can atır. Ancaq Qrabbe hər dəfə öz dediyində durur və ən nəhayət, dili topuq vurmağa başlayanda özünün haqlı olduğunu sübuta yetirməkdən ötrü cibindən çıxartdığı əlyazmanı masanın qarşı tərəfində oturan Piltsin üstünə tulazlayır. Bu, “Vindzorlu şən dollar” əsərinin adaptasiya variantı imiş. Pilts əlyazmanı götürür,

daha sonra Qrabbe qəfildən öz mətnini geri istəyəndə ona vaxtilə özünün yazdığı “Qotlandlı hersoq Teodor”un əlyazmasını verir. Qrabbe də bu mətni alıb, əlüstü cibinə dürtür.

Sonralar Qrabbe o axşam nə baş verdiyini heç cür xatırlaya bilmir. Adıçəkilən dram hələ də Qrabbenin ən yaxşı əsərlərindən biri sayılır. Həlbuki onun əsl müəllifi... məhz Piltsdir.

1823-1840-cı illərdə Pilts Parisdə məskunlaşır. 1824-cü ildə orada baronessa Avrora Düpen-Düdevan (*Amandina Avrora Lüsil Düpen (1804-1876) – əslində kişi ad-soyadı sayılan “Jorj Sand” ədəbi təxəllüsü ilə şöhrət qazanan bir fransız qadın nasiridir. Ərinin soyadına uyğun olaraq, o, həm də “Baronessa Düdevan” zadəgan titulu da daşıyır. – Tərc.)* ilə tanış olur. Qadın elə ilk baxışdan bu otuz beş yaşlı almana dərin rəğbət duymağa başlayır.

Ancaq bu yetərinə ağıllı qadınla sevgi macərası yaşamaqdan Pilts çəkinir və ona cəmiyyət içində kişi paltarında dolaşmağı öyrənməyi, “Jorj Sand” imzasını götürməyi və yalnız bundan sonra peşəkar yazarlığa başlamağı məsləhət görür. Bu yerdə onu da vurğulayaq ki, belə məsləhətlər bütövlükdə Piltsin fəaliyyəti ilə heç cür uzlaşmır, ona görə də bəzi tənqidçilər onun bu davranışını nəinki düşünülmemiş, hətta məsuliyyətsiz hesab edirlər. Əslinə qalanda bunu edərkən Pilts baronessanın diqqətini özündən bacardığıca yayındırmağa çalışırdı və verilən məsləhətə bu qadının əsla riayət etməyəcəyindən də tamamilə əmin idi. Pilts səhvə yol verdiyini anlayınca, Avroranı bəstəkar Şopenlə tanış etməli olur, ancaq artıq iş-işdən keçibmiş: qadın nə Şopendən imtina eləyir, nə də ki ədəbi yaradıcılıqdan.

Bu arada bir məqamı da xatırladıq: çox az adam bilir ki, Pilts 1835-ci ildə Şopenə də qadın paltarında dolaşmağı və özünü hamıya Avrora Düpen kimi təqdim etməyi məsləhət görübmüş. Onun bu hərəkəti sonradan xeyli kəskin şəkildə pislənsə də, misilsiz mazurka, piano etüdü və vals pərəstişkarları arasında bəstəkara haqq qazandıranların sayı onu tənqid edənlərin sayından qat-qat çox oldu.

1827-ci ildə Jorj Sand ilə birlikdə operada olan Pilts Meyerber ilə tanış olur və tezliklə onlar arasında əsl dostluq münasibətləri qurulur.

Pilts Meyerberi inandırmağa çalışır ki, onun əsl könül işi musiqi deyildir, di gəl ki, onu bu fikirdən heç cür daşındıra bilmir: Meyerber tam qətiyyətlə bildirir ki, həyatda heç nə ona musiqi qədər uğur gətirməyib, o, insanlara eşitmək və görmək istədiklərini bəxş etməkdən xeyli dərəcədə məmnundur. Öz cəhdlərinin puça çıxdığını görən Pilts vaxtilə Qrabbedən aldığı “Vindzorlu şən dullar” əsərini yeni operanın libretto mətni kimi Meyerberə təqdim edir. Əlyazmanı diqqətlə araşdıran bəstəkar ondan imtina edərkən mövqeyini belə əsaslandırır: “Bu mətnlə mən öz məharətimi heç cür göstərə bilmərəm axı”.

Belə olunca, Pilts mətni Bethovenə göndərir və 22 noyabr 1828-ci il tarixdə yazdığı, sayca üçüncü məktubda ona bildirir:

“Yeri gəlmişkən, bu yaxınlarda Sizin “Beşinci simfoniya”nızı dinlədim. Fəna deyil, heç fəna deyil! Ancaq, əziz maestro, mənə, belə gərgin

çalışmalarınız arasında siz mütləq bir hovur nəfəs dərməli və nisbətən yüngül mövzulara üstünlük verməlisiniz. Varlığımızın faciəsinə siz, gəlin, bunca sinə gərməyin: axı bu qədər yükü daşımaq tamamilə dözülməzdir! Gəlin, elə bu “Vindzorlu şən dollar”ın mətni əsasında bir opera bəstələyin. Həm də hazır ssenari artıq əlinizin altında ikən”.

Ancaq həmin zərf açılmadan geriye, Piltse qaytarılır, çünki 1827-ci ildə Bethoven artıq dünyasını dəyişir.

Qrabbenin o əlyazmasına heç Berlioz da yaxın durmur. Bir neçə kompozisiya dərsi alandan sonra Pilts özü 1837-ci ildə “Vindzorlu şən dollar” pyesinə musiqi bəstələyir, müəllif kimi isə özünü yox, Otto Mikolaini göstərir.

Qotlib Teodor Piltsin yaradıcılığındakı zirvə isə 1836-cı ilə təsadüf edir. Həmin il o, təkcə Ejen Delakruanı nəinki cənqli həyatına həsr olunan monumental (iriölçülü – Tərc.) tablolar seriyası yaratmaq fikrindən daşındırır, həm də özünün yasaqlayıcı məzmunlu iki məktubunu da araya-ərsəyə gətirir. Sözügedən məktublar o dövrdə Berlin şəhərində məskunlaşan C. Meyerberə ünvanlanıb. Birinci məktuba fikir yürütmək ovqatı hakimdir və onun müəllifinin öz-özünə tənqidi yanaşmaq bacarığı oxucunun diqqətini cəlb edir: məktubda Pilts öz bədii qavrayışının formalaşmasında estetik duyğunun danılmaz rolundan bəhs edərək göstərir ki, yürütdüyü “fəaliyyətə maneçilik” işinin hərəkətverici motivini və əsas səbəbini də məhz elə estetika təşkil edir. Sətirlərdə məktub müəllifinin bu bəstəkarı növbəti opera yazmaqdan çəkəndirmək cəhdləri yenə də aşkar şəkildə sezilir. (Səmimi etiraf etmək lazımdır ki, geniş ürək sahibi sayılan Meyerber bu cür cəhdlərinə görə Piltsdən nə birçə kərə incimiş, nə də küsmüşdü.)

Qotlib Teodorun ümumi yaradıcılıq prosesini tormozlama fəaliyyəti ikinci məktubda özünü daha bariz tərzdə gözlər önünə sərir. Ondan bir sitat gətirək:

“Axşam Rossininin (*Coakkino Antonio Rossini (1792-1868)* – 39 opera müəllifi olan görkəmli italyan bəstəkarıdır. – Tərc.) qonağı idik. Süfrədəki təamların dadından doymaq olmurdu.

Digər xörəklərlə yanaşı, ev sahibi bizi elə bir turnedoya (*Turnedo – bu ləziz təam hazırda dünya mətbəxlərində “Tournedos Steak Rossini”, yəni “Rossini tərzində steyk turnedo” adıyla məşhurdur. Onu da vurğulayaq ki, bu steykin yaradıcısı əslində böyük bəstəkar özü yox, onun yaxın dostu, tanınmış şef-aşpaz Kazimir Moysons olub: sadəcə olaraq məşhur dostunun şərəfinə o, steykə bu adı verib. – Tərc.*) qonaq elədi ki, təkcə elə o da, Alfred de Müsse demişkən, Rossininin adını əbədləşdirməkdən ötrü yetərli idi. Öz-özlüyündə parlaq sayılan bu ideya mənim də ağılıma batdı, odur ki, tam ciddiyyətlə Rossinini bütün gücünü mətbəx sənətinə həsr etməyə inandırmağa girişdim. O, bu barədə düşünəcəyini vəd elədi.

Piltsin bu söyləri gec də olsa, öz bəhrəsini verir. 1836-cı ildə “Tournedo a la Rossini” adıyla məşhurlaşan təam öz müəllifinə onun altı il sonra yazacağı və faktiki olaraq sonuncu musiqi əsəri sayılan “Stabat Mater”dən heç də az şöhrət gətirmir. Həmin vaxtdan tə 1868-ci ildə dünyadan köçdüyü günə qədər Rossini nə birçə not qeydə alır, nə də bir musiqi alətinə toxunur,

çünkü görünməmiş uğurlar qazanacağı kulinariya sənətinə o, artıq bütün varlığıyla bağlanıbmiş.

Piltsin sonrakı məktubu 1841-ci ildə yazılıb və bir camaşırçı qadına ünvanlanıb, buna görə də o, sən deyən də diqqətəlayiq bir mətn sayılmır. Məktubda o, yuyulma sonrası bir neçə qalstukunun qeybə çıxdığından bəhs edir. Görünür, bu məktub Kottun hazırladığı nəşrə də sırf fərqli bir ovqat qatsın deyə salınıbmış.

Həmin illər ərzində Pilts İncəsənət Akademiyasında münşiflər heyətinin üzvü kimi fəaliyyət göstərüb və orada püşkatma yoluyla rəsmləri seçməklə məşğul olub. Özünün etirafına görə, jüriyə təqdim olunan tablolar o dərəcədə bir-birinə bənzəyirmiş ki, hansını sərgiyə çıxarıb, hansından imtina etməyin elə bir fərqi yox imiş. Ancaq onun bu sözləri o dövrün nəinki tanınan, hətta bəzi məşhur, indi isə adları tamamilən unudulmuş rəssamları tərəfindən də dərin hiddətlə qarşılanmışdı: bu faktın özü də Qotlib Teodorun onillər öncə nə qədər haqlı olduğunu parlaq şəkildə sübuta yetirməkdədir.

Piltsin həmin dövrdəki digər fəaliyyətləri barədə bizə heçə nə məlum deyildir. Bununla yanaşı, tam arxayınlıqla söyləmək olar ki, bədii gücənmələrə məhkum müasirlərinin fəaliyyətini tormozlayan işlə o, var gücüylə məşğul imiş və həmin illərdə meydana çıxan sənət əsərlərinin azlığı da məhz bunu sübuta yetirir. Romantizm dövrünü təmsil edən bəzi ustaların erkən yaşda ölümünə bu fəaliyyətin səbəb olduğunu sonradan iddia edən tənqidçilər tapılsa da, bu cür təxminlər əsassız olduğu qədər də haqsızdır. Belələrinə demək lazımdır ki, yaşadığınız dövrdə yaranan sənət də əgər Pilts kimi bir tormoza malik olsaydı, bundan o, yalnız və yalnız fayda görərdi!

1842-1850-ci illərdə İtaliya, İsveçrə və Almaniya səfərlərinə çıxan Pilts Şuman və Mendelson ilə tanış olur, o əsnada bir bəstəkarın dördüncü artıq simfoniya bəstələməməsi barədə öz təlimini onlara həm açıqlayır, həm də bəyəndirə bilir. Piltsin bu nəzəriyyəsinin yazılı bir açıqlaması yoxdur, buna görə də onun məğzi bizlərə əsasən qaranlıq qalır, hətta belə bir şübhə yaranır ki, bəlkə də bu, ümumiyyətlə Piltsin növbəti zarafatı imiş. Buna baxmayaraq, hər iki romantik bəstəkar verilən bu məsləhətə uyğun davranıb: yəni hər birinin yazdığı simfoniyaaların sayı dördü keçmir. Üstəlik, Şuman eyni fikri hələ Bramsa da aşılamağa fürsət tapıb.

1849-cu ildə Pilts özünün sonuncu məktubunu yazır. Mətn Münhendə məskunlaşan Jorj Sanda ünvanlanıb. Bu məktubla o, özünün bütün fəaliyyətinə bir mənada yekun vurur və digər məktublara nisbətən oxucunu daha betər sarsıdır. Həm də bu təəssürat heç də məktubda açıqlanan: "Daha çox danışib, daha az iş gör!" şüarından irəli gəlmir (həqiqətən də, mütəfəkkir insanlardan görsən hansı birisi bu şüarın tələblərini addımbaşı həyata keçirməkdən imtina edərdi ki?!). Buradakı əsas sarsıdıcı məqam ilk növbədə Piltsin öz uğur və uğursuzluqlarını hansı ciddiyyətlə, necə gərgin tərzdə dəyərləndirməsi və həyatda xeyli az iş gördüyü barədə bir qənaətə gəlməsidir, çünki yaşadığı müddətdə o, durmadan daşıb-çağlayan yaradıcılıq enerjiləri önündə daha çox sədd qura bilərdi. Sətiraltı mənalar

nəzərə alınarsa, hətta onun öz işini davam etdirəcək şagirdlər yetişdirmədiyinə görə dərin təəssüf hissi keçirdiyini də sezmək mümkündür. Bugünkü günün özündə də insanlar həmin sətirləri dərin rəğbət və anlayış hissiylə qarşılayırlar.

1852-ci ildə Parisə qayıdan Pilts ömrünün son illərində bir sıra görkəmli sənət adamıyla ünsiyyət qurur, onları yaradıcı fəaliyyətdən hər vəchlə çəkəndirməyə çalışır. Qatıldığı jurfikslər (*jurfikslər – müəyyən məsələlərin müzakirəsindən ötrü azsaylı qrup üzvlərinin öz aralarında qarşılıqlı şəkildə razılaşdırdıqları, həm də daima dəyişməz qalan məkanda, gündə və saatda bir araya gəlmə ənənəsi – Tərc.*) sayəsində isə barəsindəki şayiələr qolbudaq atıb, yayılır.

12 sentyabr 1856-cı ildə təşkil olunan növbəti ziyafətlərdən birində onun faciəli sonu gəlir. Ömrünün son günlərini o, Rasinin faciələrini tək aktdan ibarət pyeslər şəklinə salmaqla keçirir və ümid bəsləyir ki, bəlkə bu sayədə həmin əsərlərin ömrünü bir neçə on il də uzadar. Fedranın qısaldılmış monoloqunu öz qonaqlarına oxuduğu vaxt Pilts qəfildən yerə sərilir. Bu monoloqu səhnənin sonluğu sanan qonaqlar hamılıqla çəpik çalırlar. Ancaq bir qədər sonra anlayırlar ki, altmış yeddi yaşlı ev sahibi artıq keçinib. Gec də olsa, özünü hadisə yerinə çatdıran alman həkim bildirir ki, xroniki qızdırmaya məhəl qoymadığı üçün mərhum insultdan keçinib.

Qotlib Teodor Piltsin özündən sonra qoyub getdiyi tənqidçilər ordusu yorulub-usanmadan təkrarlayır ki, bu adamın tormozlayıcı fəaliyyəti romantizm cərəyanının inkişafına ciddi zərər vurub. Nəşrinə mane olduğu bu və ya digər əsərlərin indiyədək öz dəyərini qoruya biləcəyi ehtimalı nəzərə alınarsa, həmin tənqidçiləri bəlkə də başa düşmək olar. Ancaq hansısa əsər ümumiyyətlə yaranmayıbsa, görəsən onun barəsində necə obyektiv fikir yürütmək olar?! Bədii yaradıcılığın bütün sahələrinə özünün fəal müdaxiləsi hesabına Pilts bizlər üçün faydalı və hətta dəyərdim ki, əsl xilaskar rol oynayıb. Elə Piltsin böyüklüyü və təkrarsızlığı da ondadır ki, o, canımızı çox, həm də həddindən çox zay əsərdən xilas edibdir.

Ölümündən bir müddət əvvəl Qotlib Teodor Pilts öz qəti arzusunu bildiribmiş ki, ona abidə-filan ucaldılmasın, bütün mirasını isə məhsuldar çalışan, amma az istedadlı cavanlar arasında bu şərtlə paylasınlar ki, onlar yaradıcılıqla məşğul olmayacaqlarını vəd etsinlər. Təəssüf ki, onun qoyub-getdiyi miras çox qısa müddət ərzində bir işə yaradı və bunun ardınca Qotlib Teodorun ruhu həmişəlik unudulub getdi.

Elə bu səbəbdən də onun ölümünün bu yuvarlaq ildönümünə cari ildə tək-tük adam qatıldı və bunlar o adamlar idi ki, sözügedən dahi insanın xatirəsini sadəcə anmağın ardında yatan əsl səbəbdən tamamilə agah idilər.

Tərcümə etdi: Azad YAŞAR

♦ Poeziya

Elçin İSGƏNDƏRZADƏ

VƏTƏN

Nəğmə də bitir,
şeir də,
yol da...
Hələ arzular da –
bircə sən,
bircə sən
bitmirsən,
Vətən!

ŞUŞAM!

O bizim ağaclarıydı,
o bizim küləkləriydi,
o bizim yağışlarıydı...
Duruşundan tanıyırdım
qoxusundan tanıyırdım,
yağmasından tanıyırdım.

Ağac da boynubüküküydü
külək də qırıq-qırığıydı
bulud da çilik-çiliyiydi...

Ağacına qurban olum, dedim,
buluduna qurban olum, dedim,
daş yoluna qurban olum, dedim...
O qədər qurban oldum ki, –
gördüm anam da qurbandı,
gördüm balam da qurbandı...

Qurbanlarını qəbul elə, Şuşam!

ŞUŞAM, NECƏSƏN?

Elə nigaranam küçələrindən,
gecələr düşəndə gecələrindən,
suyundan, havandan, sərçələrindən
elə nigaranam, Şuşam, necəsən?

Gəzdiyim talalar yenə dururmu,
səsim dincliyini yenə yorurmu,
bir uşaq arada məni sorurmu,
elə nigaranam, Şuşam, necəsən?

Uçduğum budaqlar yuvasızdımı,
sağalmaz dərdlərin dəvasızdımı,
indi səhərlərin havasızdımı,
elə nigaranam, Şuşam, necəsən?

Yazların içində o yaza bəndəm,
hələ də könlümdə bir qıza bəndəm,
bu Cıdır ömürdə bir Düzə bəndəm,
elə nigaranam, Şuşam, necəsən?

EVİMİZƏ GEDİRƏM

Akif Səmədə

Ürəyim elə atır,
evimizə gedirəm.
İlahi, nə mutluluq,
bu gün bizə gedirəm.

Qollarım qoşa qanad,
uçacağam yolları.
Yaralarım təpib
qucacağam yolları.

Bənövşə qoxusunun
içindən keçəcəyəm.
Məni məndə gizlədən
Elçindən keçəcəyəm.

Bu ayrılıq, bu həsrət
Şükür ki, başa çatır.
Evimizə gedirəm,
evimiz Şuşadadır.

AĞDAM CAMISİNDƏ YAZILAN ŞEİR

Darıxacaq burnumun
ucunda ayrılıqlar.
Qəfildən gün çıxacaq,
itəcək qaranlıqlar.

Bir uşaq yüyürəcək
xəyallardan üstümə.
Baxacağam bu uşaq
özümmüşəm sən demə.

Qəmər nənəm gələcək
boyumu oxşamağa.
Bir ömür başlayacaq
yenidən yaşanmağa.

CIDIR DÜZÜNDƏ ETÜD

Cıdır Düzünə düşən axşamların
aydınlığında qeyb oluram...
Qollarımı yana açıb ən gözəl uçuşunu
yaşamaq istəyirəm
geriyə qalan ömrün.

Bu uçuş bitsin, istəmirəm,
bu aydınlıq qaralsın, istəmirəm.

Bütün tərk edilmiş evlərin sevincini
yaşamaq istəyi var ruhumda, canımda.

Bütün qaranlıq yolları işıqla doldurmaq həvəsim var,
bütün qırıq yolları bir-birinə bağlamağım gəlir,
yenidən, yenidən qollarımı yana açıram,
uçuram, uçuram, –
unutmamaq üçün,
xatırlamaq üçün,
yaşamaq üçün.

BİR ŞƏHƏRLİK SÜKUT

Ağdamıma

İndi bir şəhər susuram,
bir uzaq şəhər...

Bütün unutduqlarım küçələrində,
yollarında,
yaddaşında...

Xəyallarımda kor olmuş əllərim bir divar gəzir
üstü kömür yazılı,
tabaşir yazılı
adımın baş hərfi o divarda unudub sevdalı olduğunu...

Və bütün sevdalar unudulur, bildim,
amma ayrılıqlar unudulmur,
unudulmur...

Və o boşluqda ən çox notlara möhtacam,
bir şəhərin nəğməsini susuram
qum saatının boşalmış şüşəsində...

AĞDAMDA İLK ŞEİR

Bir ötən günün qoxusu burnumda,
havası başımda
və neçə vaxtdır ki,
o günü yaşamaq istəyim
burnumun ucunda alça çiçəyitək açılır,
alça çiçəyitək solur.

Burnumun ucunda darıxır
Olanlar,
unudulanlar,
ötənlər,
bir də mən.
Ən çox mən darıxıram hamıdan ötrü –
hamı da o gündə,
o ötən gündə.

... burnumun ucundan keçir külək,
alça çiçəklərini sovuraraq...

ATAM ÜÇÜN REKVIYEM

Əkdiyin qələmlər
çinar oldu, söyüd oldu...
Nəvələrin çoxaldı,
böyüdü,
umud oldu...
Səndən sonra bu ömür də bulud oldu, Ata...
Evimizin damında quruldaşan qumrular
ovcun üçün darıxıblar,
ovcundakı dənələr üçün,
yemlər üçün darıxıblar.
Darıxıb sənin üçün
sabahlar da,
gecələr də...
Səninlə çəkdiydin şəkillər də
və...
Mən təzə şəkillər çəkdirmirəm,
köhnə şəkillərlə ovunuram.

Səninlə çəkdirdiyim şəkillər
indi məndən xoşbəxtdilər.
Şəkillərdə nə gözəl varsan,
gözlərin gülür,
üzün gülür,
şəkillər gülür... mən ağlayıram.
Təsəllim şəkillərindi, Ata!
amma,
şəkillərinə deməmişəm öldüyünü.

ÖZÜNLƏ GÖRÜŞ

Bir gün də yollar bitər,
çiyinlərdən düşərsən.
Köhnə qəbiristanlıqda
təzə qəbrin içində
özünlə görüşərsən.

Yadına salarsan ki,
nə günahlar etmişən,
nə savabların olub.
Cavabsız sualların,
içində sualsız
çox cavabların olub.

İstəmişən itəsən
adamların gözündən.
Daha gələn olmasın
ləpirindən, izindən.

İstəmişən hüzura
qovuşasan hardasa.
Dərdini bir ağaca
danışasan hardasa.

Amma istədiklərin
dönüb gerçək olmayıb.
İllər beləcə keçib
daha ömür qalmayıb.

Bir gün də yollar bitib
çiyinlərdən düşmüşən.
Hamı səni tərk edib,
özünlə görüşmüşən...

ÜRƏYİM

İndi əlimin altındadı ürəyim,
hara istəsəm, fırlaya bilirəm.
Hərdən döyüntüsü başıma düşəndə,
götürüb kənara qoyuram,
bilirəm inciyir,
amma neyləyim,
məni ən çox ürəyim yorur.
Əvvəl elə bilirdim
fikir yorğunuyam,
indi bilmişəm ki, ürək yorğunuyam.
Daha yolunu tapmışam,
ağrıyanda bir daşın altına qoyuram,
döyünməyəndə çıxarıb silkəliyəm,
ora atıram, bura tullayıram.
Bircə mən bilirəm
ürəyimin başına nə oyun açıram.
Əvvəl dilimin altındaydı,
indi əlimin.

XOŞBƏXTLİK

Xoşbəxtlik gələndə
qırıq-qırıq gəlirsə...
Bir gün əllərin sevinirsə,
bir gün gözlərin gülürsə,
bir gün də səsin
xoşbəxt olursa...
Sonra qırıq xoşbəxtliklər
qırıq xəyallar kimi
gözlərinin suyunda
zədələnirsə...
Sən xoşbəxt
olmadığını anlayırsan.

Anlayırsan ki,
xoşbəxtlik gələndə
bütöv gəlməli,
tam gəlməli.

DÖNÜŞSÜZLÜK

Səhər yelləri günəşdən küsəcək,
gülüşlər dodaqlarından,
ağaclar yarpaqlarından.

səsin əks-səda verib uçurumdan yıxılacaq,
yuvalar boşalacaq,
quşlar yuvaya həsrət qalacaq.

intihar edən arzular gözlərindən asılacaq...
O gəlməyəcək.

necə ki, yağışlar yağış kimi buluda qayıtmır,
necə ki, göz yaşları gözlərinə qayıtmır.

hər şey belədi indi...
gedirlər, qayıtmırlar.

SƏNLİ XATİRƏLƏR

Bütün xatirələr adına bağlı,
indi xatirənin sənsizliyidir.
Şəklimi özündə aparıb gedən
solğun gözlərinin mənsizliyidir.

Mən sənli dünyanın sənsizliyində,
sən mənli dünyanın mənsizliyində.
Necə tutuşacaq baxışlarımız
qaranlıq dünyanın günsüzlüyündə.

Beləsi heç olmur, elə sevəsən,
sonra həsrətlərə yovuşmayasan.
Dizində susasan ayrılıqların,
sonra da öləsən, qovuşmayasan.

Sənli xatirələr xatirə deyil,
daha indən belə sənsizlik imiş.
Mən harda varamsa, orda sən yoxsan,
sən harda varsansa, mənsizlik imiş.

Bütün xatirələr yaralı quşdu,
uçurlar, təzədən mənə dönürlər.
Sənin mənsizliyin qara torpağa,
mənim sənsizliyim sənə dönürlər.

GƏZİRƏM

Tofiq Abdinsizliyə

Gözümdə dünya yolları,
bir yol gəzirəm, gəzirəm.
Əlimi atıb tutmağa
bir kol gəzirəm, gəzirəm.

Ömrün bu itkin çağında,
çölündə, düzdə, dağında,
gəlməyə yolun sağında
bir sol gəzirəm, gəzirəm.

Namərd, viranlıq dünyada,
qarışıq, toranlıq dünyada,
Bu qədər qaranlıq dünyada
bir nur gəzirəm, gəzirəm.

QALDIM

Uçub getdi arzular da,
arzulardan gendə qaldım.
Heç bilmirəm kimlər məndə,
mən də belə kimdə qaldım.

Gün qurutdu, qurulandım,
göz yaşında durulandım,
yağmalandım, yarılandım,
bir yağışlı nəmdə qaldım.

Aydınlıqlar duman kimi,
məndən xeyir uman kimi,
hələ də bir güman kimi
bilirəm ki, səndə qaldım.

YAŞAMAQ

Daha yaşamağı üzə düşmüşəm,
bilmirəm heç neçə üz yaşayıram.
Düzdə şax dururam şax olmaq üçün,
bilirəm, əyridə düz yaşayıram.

Bilmirəm neçə üz, neçə qabığam,
hər gün qopa-qopa soyulur üzüm.
Bəzən də gözlərim kəlləmə çıxır,
belə soyulmaqdan soyuyur gözüm.

Heç bir şey deyilmiş üzə düşmək də,
bu üzə düşməyin yaşamağıdır.
Çıxıb adamlıqdan adam içində
adamin şeytana oxşamağıdır.

Üzümə durmuşam yaşamaq üçün,
yaşamaq adında közə düşmüşəm.
Hamıya hamıtək oxşamaq üçün,
bir ömür sürməyə üzə düşmüşəm.

GƏLDİM

Üz qoyduğum torpaqda
üzümü qoyub gəldim.
Diz basdığım yerlərdə
dizimi qoyub gəldim.

Çətin yollardan keçdim,
yandım, qorlardan keçdim,
ağır illərdən keçdim,
izimi qoyub gəldim.

Gəldim sözümü tapam,
közdə közümlə tapam,
gəldim özümü tapam,
özümü qoyub gəldim.

HEÇLİK

Heç kim heç kimin deyil...
O boyda qara torpaq varkən.

Yarpaq ağacın ola bilmirsə,
balıq dənizin,
quş göyün,
yağış buludun,
canımızdan qopan sevdalar bizim.

Bizim ola bilmirsə bir əlçim külək,
küləyin apardığı səhər qoxusu.

Hər şey torpağındı...
Hətta külək də,
hətta bulud da,
hətta sevda da.

XATIRLA

Xatirələr yaralıdı, dəymə heç,
dərd qapısı aralıdı, döymə heç,
istəyirsən... mənə bir şey demə heç,
ara-sıra bulud-bulud xatırla.

Hərdən də bir xəyalları al, gedək,
o yolları gözlərindən sal, gedək,
istəyirsən... xəyallarda qal, gedək,
ayrılığı umud-umud xatırla.

Kimsə itsin dumanında illərin,
qayıtmasın gümanında illərin,
istəyirsən... səndə qalsın əllərim,
sonra məni unut, unut, xatırla.

YAŞAMADIQLARIMIN YAŞANTISI

Sənin məndəki yerin
gedə bilmədiyim yer kimi
içimdən qopmayan yoxuşdu.
Havada yaz,
sənin yerində qışdı,
qardı,
yağışdı.

Sənin məndəki yerin
həsrətlə dolu,
acıyla dolu.
Qalan yerlərim boşdu.

Mən boyda boşluqda
bir gerçək yerdi günəşsiz,
bir doğru xəbərdi sənsiz,
o qədər gerçək ki...
Qarın altında bir quş kimi üşüyür
sənin məndəki yerin.

Sənin məndəki yerin ayrıldı...
yaşamadıqlarımın yaşantısıdı.

GEDİRƏM

Hər gün ömür dediyinin
anından çıxıb gedirəm.
Ürək-ürək, əsəb-əsəb
canımdan çıxıb gedirəm.

Bu yadlığa özgə kimi,
yığışdırıb dərdi-qəmi,
bir qaralan kölgə kimi
yanımdan çıxıb gedirəm.

Gedər-gəlməz bir səfərə,
açılmayan sirr səfərə,

ölüm adlı o əvvələ
sonumdan çıxıb gedirəm.

BİRİYƏM

Açanı olmayan evdə,
macalı olmayan evdə,
açarı olmayan evdə
qapıda qıfılın yeriyləm.

Yaralar gözümdə dağdı,
qayıtmaq izimdə dağdı,
kim deyir bu şair sağdı...
Kim deyir hələ diriyəm?

Yoxsam, bugündə yoxsam,
yağsam, gözümdən yağsam,
özümü özümdən çıxsam –
yerində sıfırın biriyəm.

VƏTƏN QOXUSU

Vətən qoxusu çəkdi ürəyimi...
Birdən də getdim,
getdim oralara.
Düşmənlər əsgərlər donub qaldılar
mən yaralarımın sərhədini keçəndə.
Ən əvvəl Şuşa qəbriستانlığına dəydim –
əcdadlarımdan üzr istədim
hər şeyə görə...
Tapdanan papağıma,
alınan torpaqlarıma,
bir də çiçək qızlara,
bir də o oğlanlara...
O qızlar ki,
çığırtıları hey gəlir qulaqlarıma...
Qulaqlarımda qırılan qız səsləri...
Hər gün fikirləşirəm,
hər gün ağrıyıram,
hər gün ölürəm...

Vətən qoxusu çəkir məni...
Bir də gördün getdim,
bir də gördün sərhəd adlı o cızıqları keçdim.
Və arxadan silahların şaqqıltısı gəldi,
bildim ki, kürəyimdən atmaq istəyir düşmən.
Mənsə dönüb ürəyimi verdim gülləyə.

QIRILIR

Sularda ləpələr qırılır,
sularda körpələr qırılır.
Ağrının, acının üstündən
keçəndə, körpülər qırılır.

Bu həyat donduqca, gördüm,
bir umud sındıqca, gördüm,
bir qazi yandıqca, gördüm
canında qəlpələr qırılır.

Bu dünya nə aldı, nə verdi,
dərdi də bir matah nəmərdi.
ömür də bir gödək kəmərdi,
dartıram, törpülər qırılır.

HAVASIYLA

Qəfil ayılırsan, əllidi yaşın,
ha gizlət, üzündən bəllidi yaşın,
küləkdən yeyindi, yellidi yaşın,
şütüyüb də gedir yüz havasıyla.

Ayağı tutmamış, əmgək bərkidir,
qırıq düymələrə ilgək bərkidir,
hər yolun ağzında göbək bərkidir,
kor kimi oynayır öz havasıyla.

Adamı badamla qandırıb keçir,
hər yerdən od verib, yandırır keçir,
bircə yol eşitsə,
– andırı keçir!
su səpir ocağa köz havasıyla..

GEDƏRDİM

Bu dünyanın uzağında
bir yer olsaydı, gedərdim.
Lap qışında, sazağında
bir yol olsaydı, gedərdim.

Bir ruhsuz ruha çıxaran,
aparıb yoxa çıxaran,
yoxunda sağa çıxaran,
bir sol olsaydı, gedərdim.

Bir sözün küləyi boyda
heç nəyin hər nəyi boyda...
Uçmağa ürəyim boyda
bir göy olsaydı, gedərdim.

BU DA MƏN!

Ruhuna çiçəklər səpdiyin adamların
ulduz olduğuna inanarsan gecələr...

Adamlar yoxa çıxdıqca
ulduzlar çoxalar.
Ulduzlar çoxaldıqca
ulduzları sayarsan bir-bir –
bu o,
bu da babam,
bu da atam, nənəm.

Onların yanında da
adsız bir ulduza ad qoyarsan,
bu da mən!..

APARIR

Bu karvan harasa gedir,
məni də çəkib aparır.
Neçə-neçə yaşanmayan
dəmi də çəkib aparır.

İçimdəki sükutdakı,
yaşadığım həyatdakı,
gözümdəki buluddakı
nəmi də çəkib aparır.

Bir yuxuyam sənqarışıq,
bir qoxuyam sənqarışıq.
Sanki karvan mənqarışıq –
səni də çəkib aparır.

BU PAYIZ DA...

Bu payız da ayrılıqdı, bilirəm
yarpaqları qopub ayrı düşəcək.
Harda isə xəzan vaxtı bir qızın
şekilləri yenə sarı düşəcək.
Yenə yağış başlayacaq, gur yağış,
göbələktək çoxalacaq çətirlər.
Müqəvvalar geyinəcək əynini,
geyimini dəyişəcək vitrinlər.
Üşüyəcək,
üşüdəcək... fəsil də,
köklənəcək soyuqlara havalar.
Məni elə göynədəcək quş köçü,
ağladacaq yetim qalan yuvalar.
Niyə belə hamı qaçır harasa,
niyə belə yalnız qalır küçələr.
Lap çoxdandı...
Heç bilmirəm niyəsə
cavabsızdı gözlədiyim necələr.

Bu payız da ayrılıqdı, bilirəm
ayrılıqdan su içəcək buludlar.
Xısın-xısın, həzin-həzin gecələr
yastığımda ağlayacaq umudlar.

◆ Dramaturgiya

İlqar FƏHMI

İSKƏNDƏRİN QOCALIĞI

*Nizami Gəncəvinin «İskəndərnamə»
poemasının xəyali davamı*

◆ *İki hissəli tarixi dram*

İştirakçılar:

İSKƏNDƏR	– 33 yaşda
RÖVŞƏNƏK	– İskəndərin xanımı. 17 yaşda
DƏĞYƏNUS	– sarayın mühafizə xidmətinin rəisi
ANTİQON	– sərkərdə. Vilayət hakimi
ƏRƏSTUN	– filosof
ƏFLATUN	– filosof
HÖRMÜZ	– işıq məbədinin Baş kahini
XIZIR	– kahin

I hissə

Saray. Taxt-tac salonu...

Ortada İskəndərin taxtı qoyulub.

Onun ətrafında İskəndərin dörd ən güclü sərkərdəsinin ağ büstləri düzülüb.

Bayırdan sarayın qarşısında toplaşmış on minlərlə insanın səsləri eşidilir.

Kütlə İskəndərə alqış deyir, ona əbədiyyət arzulayır...

Bütün hadisə boyu arxa planda kütlənin səsi bəzən azalır, bəzən artır.

Qapı açılır. İskəndər çox əsəbi halda içəri girir.

Onun ardınca məsləhətçiləri Əflatun, Ərəstun və xanımı hamilə Rövşənək daxil olurlar.

İSKƏNDƏR – Mən ata minə bilmədim. Bu gün mən ilk dəfə ata minə bilmədim. Bədənim ağrıyırdı, zəifləyirdi, gözlərim qaralırdı, ancaq gücümü yığıb özümü birtəhər saxlayırdım, çalışırdım heç kim hiss eləməsin... Ancaq lap belə olmamışdım... Bütün qoşunun qabağında, igid əskərlərimin önündə mən üç dəfə cəhd elədim, minə bilmədim... Dünyanın fəthi, yeddi cəhətin hökmdarı İskəndər ata minə bilmədi... ufff...

RÖVŞƏNƏK – Hökmdarım, qəm yemə, müvəqqəti halsızlıqdı...

Hiss olunur ki, dediyinə özü də inanmır.

İSKƏNDƏR – Yox, mən hiss edirəm, bu, o halsızlıqdan deyil, bu, əcəl kölgəsidir. *(əməliliklə gəzişir, amma təqətsizliyi hiss olunur.)* Əflatun, niyə susursan? Həkim Ərəstun həmişə deyəndə ki, həyat fanidi, insan gəldi-gedərdi, sən etiraz edirdin ki, yox, ruh ölməzdi, ruh əbədidir. Hanı bəs əbədi ruh? Otuz üç yaşında niyə mən gücümü-təqətimi itirirəm... Sanki İskəndərliyi paltar kimi yavaş-yavaş əynimdən soyunuram... Hanı sənin ədəbi ruhun?

ƏFLATUN – Ruh ölməzdi. Ancaq bu aləmdə yox, Ruhlar aləmində yaşayacaq.

İSKƏNDƏR – Ruhlar aləmində də İskəndər Zülqərneynin ruhu fəth hökmdarı olacaq?

ƏFLATUN – Yox, o aləmdə bütün ruhlar bərabərdir...

İSKƏNDƏR – Onda cəhənnəm olsun sənə dediyin əbədi həyat. *(Ərəstunə)* Niyə fanidi həyat, həkim Ərəstun? Mən zəhərli qılınca qurşandım, kəmərim bağladım, bütün dünyanı fəth elədim *(sanki öz xidmətlərini saymaqdan doymur)* Mən bütün dünyada zülmü ədalətlə əvəz elədim. *(pauza, səsinin tonu dəyişir)* Amma indi heç ədalətdəndirmi ki otuz üç yaşında həyat gücü məni tərk eləsin? Otuz üç yaş nədi ki? *(sanki nəfəsi çatmır)*

ƏRƏSTUN – Adi insan kimi beş yüz il, min il yaşamaqdansa, İskəndər olub 33 il yaşamaq daha böyük nemətdir hökmdarım. Bu 13 il hökmlərlik dövründə sənə elədiyini başqa hökmdar yüz otuz ilə də çatdırmazdı...

İSKƏNDƏR – *(inadkar tərzdə)* Mən hələ heç nə eləməmişəm. Əsas fikirlərim qabaqdaydı, siz ki bilirdiz... Hələ nə qədər görüləsi işlər var.

ƏRƏSTUN – O böyük işlərə yüz otuz il də çatmaz, hökmdarım...

İSKƏNDƏR – Deməli, mən yüz otuz yox, iki yüz il, üç yüz il yaşamalıyam... *(yenə əməliliklə təkrar edir)* Amma mən bu gün ata minə bilmədim...

Ətrafdakılar sanki ona təskinlik vermək üçün söz tapa bilmirlər...

RÖVŞƏNƏK – *(sakitcə qarnını sığallayır)* Heç olmasa, Yaradan bir az möhlət verəydi, övladını görəydi hökmdarımız.

*Əflatunla Ərəstun Rövşənəkə baxırlar, lakin bir söz demirlər...
İskəndər gəlib güzgünün qarşısında dayanır, sanki öz-özünə danışma-
ğa başlayır.*

İSKƏNDƏR – Başımdakı tacın yerində elə bil ocaq qalayıblar... *(başını ovuşdurur)* Bütün bədənim elə bil qızdırmadan titrəyir... Fələk əvvəlcə mənə xoş üz göstərdi, hər uğurlu tale verdi, ancaq indi düşmənim olub, verdiklərini geri istəyir.

ƏRƏSTUN – Bu dünyada əbədi sənin adın qalacaq, əməllərin qalacaq, yüz illər, min illər keçəcək, amma İskəndər Zülqərneynin adı yenə xatırlanacaq, yenə dillərdə olacaq...

Bayaqdan sakit dayanan Əflatun müdaxilə edir...

ƏFLATUN – Ölüm bu yalan dünyadan həqiqət aləminə açılan bir qapıdır. Əsl həyat ordadır, ədəbi ruhlar aləmində...

İskəndər Əflatuna baxır, sanki onun dediklərinə özünü inandırmağa çalışır.

İSKƏNDƏR – Onsuz da bu saat sənin sözünə inanmaqdan başqa çarəm yoxdu. İnanaq ki, Ruhlar aləmində də İskəndər Zülqərneynin ruhu öz məqamını tapacaq.

İskəndər bir müddət nəsə düşünür, gəlib taxtda oturur, işarəylə Rövşənəki yanına çağırır.

Rövşənək yaxınlaşır, İskəndər onun qarnını sığallayır.

İSKƏNDƏR – Tərpənir?

RÖVŞƏNƏK – Bəli hökmdarım, bir həftədi tərpənməyə başlayıb. Hərdən elə bərk vurur ki, ağrıdan dişlərim sıxılır.

İSKƏNDƏR – *(acı-acı gülümsünür)* Yumruq atır. *(ah çəkir)* Mən ilk dəfə yumruq atanda, qılınc vuranda, atam baxıb sevinirdi. Amma mənə, deyəsən, bu səadət qismət olmayacaq. Eybi yox, *(yenə xanımın qarnını sığallayır)* əsas budu ki, oğlum sağ-salamat dünyaya gəlsin, mənim əməllərimi davam elətdirsin. Hökmdarlar hökmdarı olsun. *(qadına baxır, düşünür, yorğun səslə davam edir)* 18 yaşına qədər Qəyyumu sən olacaqsan. Şükürlər olsun ki, daha bizə qarşı çıxan bir hökmdar qalmayıb, dünyaya sülh bərqərar olub. Ətrafımızda bu cür müdrik filosoflar var. *(Əflatunla Ərəstunu göstərir)* Qılıncı dağları silkələyən sərkərdələrimiz, qoşunumuz var. *(ətrafdakı büstləri göstərir)* Hamınız birləşsəz, İskəndərin mirasını daha da ali zirvələrə qaldırarsınız.

RÖVŞƏNƏK – *(sevincini gizlədərək)* Arxayın ol, hökmdarım, davam elətdirəcəyik... Sənin başladığın işlərin heç biri yarımçıq qalmayacaq. Dünya bundan sonra əbədiyyətə qədər İskəndər dünyası olacaq.

İskəndər dinlədikcə yorğun görkəminə sanki yüngül bir rahatlıq gəlir.

İSKƏNDƏR – *(sanki taleyi ilə barışmış görünür)* Haqlısız. Əməllərim də, ruhum da yaşayacaq. Əbədi yaşayacaq.

Ağır sükut çökür, İskəndər halsızlıqla taxtın qarşısında bir az gəzişib, yenə gəlib taxta çökür.

Bayırdan ayaq səsləri eşidilir...

Mühafizə xidmətinin rəisi Dəğyənüs içəri girir...

DƏĞYƏNÜS – Hökmdarım, vacib xəbər var.

ƏFLATUN – *(birdən sanki dirilir)* Xızır gəlib? Bəlkə dirilik çeşməsini tapıb?

DƏĞYƏNÜS – Yox, Xızırdan hələ xəbər yoxdu, başqa məsələdi...

İSKƏNDƏR – Nə olub ki?

DƏĞYƏNÜS – Paytaxtda yığılan qoşun başçıları gizli müşavirə keçiriblər, nəse qərar qəbul ediblər, məmləkətlərdəki adamlarına məktublar yazıblar... ikisini ələ keçirə bilmişik...

İSKƏNDƏR – *(anlamır)* Nə məktublardı?

DƏĞYƏNÜS – Bilmirəm. Oxumamışam.

Məktubları İskəndərə uzadır...

İSKƏNDƏR – Mənim gözlərimi tor tutur, gözüm yaxşı seçmir, ver müdriklərimiz oxusunlar.

Dəğyənüs məktublardan birini Ərəstuna, birini də Əflatuna uzadır.

Onlar namələri açırlar, oxumağa başlayırlar, hər ikisinin də əhvalı dəyişir, əlləri əsməyə başlayır, həyəcanlanırlar. Əflatun Ərəstunun əlindəki məktuba baxır...

ƏFLATUN – *(yavaşca)* Orda da eyni şeylər yazılıb...

ƏRƏSTUN – Görünür, eyni tapşırıqları bütün vilayət əmirlərinə göndəriblər...

İSKƏNDƏR – Nə oldu? Niyə danışmırsız? Oxuyun...

Əflatunla Ərəstun yenə tərəddüd edirlər. Sanki oxumaq istəmirlər...

İSKƏNDƏR – *(Daha sərt səslə)* Nə oldu? Niyə susursuz? Nə yazılıb o məktublarda?

Filosoflar susur...

Nəhayət, İskəndərin gənc xanımı Rövşənək dözə bilmir, məktublardan birini Əflatunun əlindən alıb oxumağa başlayır.

RÖVŞƏNƏK – Hərəkətə keçmək zamanı yetişib. Bütün amirlər razılığa gəlib. Əyalətlərdəki adamlarımızı səfərbər edin. Onun ölüm xəbəri gələn kimi, onun Yunanda, İranda, Misirdə olan bütün ailəsi, qohumları, yaxınları bir günün içində gizlicə qətlə yetirilməli... Onun nəslindən bir nəfər də sağ çıxmamalıdı ki, heç kim bizə qarşı iddia qaldıra bilməsin. Ən əsas da anası, qardaşı, arvadı və doğulmamış körpəsi qətlə yetiriləcək.

Rövşənək qeyri-ixtiyari hamilə qarnını sığallayır, çaşqınlıqla filosoflara baxır, sanki inanmaq istəmir...

RÖVŞƏNƏK – Burda söhbət kimdən gedir?

Əflatunla Ərəstun danışmarlar. Rövşənəkin qəfildən başı hərlənir, məktub əlindən yerə düşür. Ərəstunla Əflatun onu taxtın yanında otuzdururlar, su verirlər.

İskəndər isə vahimə içində taxtdan qalxıb, yerə düşmüş məktubu götürür, gözlərinə yaxın tutur, gözlərinə ovuşdurub çətinliklə oxumağa çalışır.

İSKƏNDƏR – Onun bütün nəslı kəsilməlidir. Onun bütün heykəlləri aşırıdılmalıdır. Onun tikdirdiyi bütün kaşanələr, məktəblər, kitabxanalar yerlə yeksan edilməlidir. Onun adı yazılan bütün kitablar yandırılmalıdır. Onun adını çəkən bütün dillər kəsilməlidir. Onun adı tarixdən silinməlidir. Məmləkətin bütün vilayətləri razılaşma əsasında artıq bölüşdürülüb.

İskəndər məktubun ardını oxumur, qəfildən Dəğyənusa tərəf gedir.

İSKƏNDƏR – Yalandı... Qurma bir işdi... Ola bilməz...

ƏFLATUN – Mən də inanmıram. Mümkün deyil.

ƏRƏSTUN – Mümkündü. Bu fani dünyada hər şey mümkündü.

İSKƏNDƏR – Kimsə mənimlə sərkərdələrimin arasını vurmaqçün bu işi təşkil edib...

DƏĞYƏNUS – O gizli toplantıda iştirak edən sərkərdələrin hamısı hakim olduqları vilayətlərə yola düşüblər... Bircə Antiqon hələ ki burdadı...

İSKƏNDƏR – Get onu təcili bura gətir. Gözünün içinə baxım, onda hər şeyi biləcəm. Biləcəm.

Dəğyənus çıxır.

İskəndər Rövşənəkin yanına gəlir...

Rövşənək oturub sıxılaraq yavaşca ağlayır, mızıldanır.

RÖVŞƏNƏK – Öldürəcəklər, oğlumu öldürəcəklər... Məni də öldürəcəklər... Mən ölmək istəmirəm... Mənim nə yaşıım var ki? Heç on səkkiz olmayıb...

İSKƏNDƏR – Bədi... Ağlama... Boş fitnədən başqa bir şey deyil... Mənə xəyanət edən çox olub. Hamısı edam olunub. Sona ən sadıq sərkərdələrim qalıb... Mən onları uçuqumdan çıxarıb zirvələrə qaldırmışam... Onlar belə iş tutmaz.

*İskəndər Ərəstunla Əflatuna yaxınlaşır.
Dəğyənüs və sərkərdə Antiqon gəlirlər.
Antiqon təzim edir.*

İSKƏNDƏR – Mən elə bilirdim ki, məmləkətdə fitnənin kökünü kəsmişəm, ədalət bərqərar eləmişəm. Amma, görünür, səhv düşünürəm. Hələ də fitnə toxumları cücərməkdədir. (*məktubu Antiqona uzadır*) Səncə bunu kim yazmış olar?

Antiqon məktubu alıb nəzər yetirir, ani özünü itirsə də, tez yenə sakit, laqeyd görkəm alır. İskəndərin hər şeyi bildiyini düşünərək, hər şeyi açıq etiraf edir.

ANTIQON – Biz yazmışıq.

İskəndər özünü itirir, nəfəsi təngləşir, sarsılır, sanki inanmır. Səsinin tonu da dəyişir, sanki acizliyi hiss olunur...

İSKƏNDƏR – Necə yeni biz? (*həyəcanlanır*) Siz, yeni kim?

ANTIQON – Məmləkətin baş amirləri, sərkərdələri.

Otaqdakıların hamısı təəccüblə Antiqona baxırlar.

İSKƏNDƏR – Axı niyə? Sizlər ki mənim ən yaxın, ən sadıq adamlarımsınız. Niyə sonda siz də xəyanət yolu tutmaq fikrinə düşdünüz?

ANTIQON – Biz sənə xəyanət eləməmişik, hökmdarım...

İSKƏNDƏR – Bəs mənim məmləkətimi parçalamaq fikirləri xəyanət deyil?

ANTIQON – Hökmdarım, üzrlü say, bizim içimizdə başqa bir İskəndər yoxdu ki bütün dünyanı təkbəşinə idarə edə bilsin.

İSKƏNDƏR – Bəs ailəmi, qohumlarımı, xəstə qardaşımı, hələ doğulmamış övladımı öldürmək fikri?

Antiqon ani tərəddüdlə, lakin İskəndərin sarsılmasını və gücsüz davranışını görüb sanki bir az da ürəklənir.

ANTIQON – Onların varlığı bizimçün həmişə təhlükə mənbəyi olacaq. Onların adından istifadə edib bizim əleyhimizə qiyamlar qaldıracaqlar.

İSKƏNDƏR – *(daha da acizliklə)* Bəs mənim əməllərim, mənim adım? Mənim saldıığım şəhərlər, tikdirdiyim məktəblər? Mənim adımın qalması da sizə mane olacaq?

ANTİQON – *(qəribə soyuq tərzdə)* Sənin adın yaddaşlarda qalsa, hamı bizdən də sənin ədalətini tələb edəcəklər.

İSKƏNDƏR – Deməli, mənim adımdan da qorxursuz. Axı mən sizi zirvələrə qaldırmışam, sırası əskərlər idiz, indi hər biriniz bir vilayətin hakimi-siniz.

ANTİQON – Sən də bizim hesabımıza dünya hökmdarı olmusan. Məgər bütün dünya hökmdarlarını təkbaşına məğlub eləmişən? Biz sənə borclu deyilik, sən bizə borclusan, çünki on üç il sənin bütün dəlisovluqlarına dözmüşük. Elə bunun özü ən böyük qəhrəmanlıqdı.

İSKƏNDƏR – Axxx, *(sanki son gücünü toplayır)* Yooooox, mən buna yol verə bilmərəm, Dəğyənus. Atın bunu zindana. Silahlı dəstələr göndər, o biri amirləri də həbs edib bura gətirsinlər. Hamısı öz cəzasını almalıdı.

*Dəğyənus silahını çəkib Antiqona yaxınlaşır.
Antiqon tövrünü pozmadan Dəğyənusa çönür.*

ANTİQON – Biz səni Epir valisi təyin edirik.

Dəğyənus yerində donub qalır, özünü itirir, amma yenə də ona tərəf gəlir.

ANTİQON – Efesi də sənə veririk.

Dəğyənus təəddüd edir, dayanır.

ANTİQON – Krit adası da sənin olsun. Özün fikirləş, kimin yanında olmaq sənə sərfəlidi. Gələcək hakimlərin, yoxsa... canlı meyitin...

*Dəğyənusun qılıncı yavaş-yavaş İskəndərə tərəf çönür.
İskəndərin gözləri bəzəlir.
Dəğyənus İskəndərə tərəf getmək istəyəndə, Antiqon qoymur.*

ANTİQON – Lazım deyil. Onsuz da beş-altı gün ömrü qalıb.

*Dəğyənus başını tərpətib, qılıncını qınına qoyur.
İskəndər vəziyyəti başa düşür, əl atıb taxtın yanından öz qılıncını götürür.*

İSKƏNDƏR – Onda mən özüm sənin cəzanı verəcəm.

İskəndər qılıncla Antiqonu hədələyərək onun üstünə getməyə çalışır, amma onu öskürək tutur, qılınc əlindən düşür, İskəndər yerə çökərək öskürür.

Ərəstunla Əflatun onun üstünə çökərək sakitləşdirirlər, su verirlər.

*Antiqon laqeydliliklə çönüb çıxır, Dəğyənüs də onun ardınca çıxır.
İskəndər bir az özünə gəlir, qalxıb oturur.*

İSKƏNDƏR – Budur, dünyanın hökmdarı İskəndər Zülqərneyn tək qaldı. Əcəl kölgəsi ətrafındakıların hamısını qovdu.

ƏFLATUN – Elə demə hökmdarım, biz həmişə sənin yanıdayıq.

İskəndər fikrə gedir.

İSKƏNDƏR – Sənin atan Daranı xatırladım. O da hər şeyi itirəndən sonra tək qaldı. Ən yaxın silahdaşı onu qətlə yetirdi... Deyəsən, onun lənəti məni tutur. Hələ tale mənə daha mərhəmətli çıxdı. *(sərkərdələrə işarəylə)* Əlləri gəlmədi məni qətlə yetirsinlər. *(qəfildən dişlərini çıxır, hiss olunur ki, əsəbiləşir)* Yox, yox... Mən ölə bilmərəm... mən ölməli deyiləm... *(Ərəstuna)* Sən də deyirsən ölüm şərbətdi. İstəmirəm mən bu şərbəti. Tənha anam, xəstə qardaşım, hələ doğulmamış oğlum, gənc arvadım, başqa qohumlarım. Bunların nə günahı var ki?

İSKƏNDƏR – *(Əflatuna çönür)* Sən deyirsən ruh əbədidir, ölməzdi. Elə et ki, cismim də fani olmasın... Yüz il, iki yüz il, beş yüz il yaşasın... Mən bütün dünyada ədaləti bərqərar eləməliyəm. Mənsiz dünya yoxdu, başa düşürsüz? Yoxdu mənsiz dünya. Axı mən İskəndərəm. İnsanların birincisiyəm. İndi mən əcələ təslim olmalıyam?

Filosoflar susur. İskəndər sərkərdələrin büstlərinin qarşısına gəlir.

İSKƏNDƏR – Fəyləkus, Bətləyamus, İqlidis, Fərfəryus, axı mən sizi ürəyimin bir parçası hesab eləyirdim. Siz isə məni az qala diri-diri dəfn eləmişiz. Öz hökmdarınızı... Nankorlar, şərəfsizlər, alçaqlar... Lənət olsun bu sədaqətə... lənət olsun bu hökmranlığa... lənət... lənət...

Əflatunla Ərəstun onu sakitləşdirməyə çalışırlar, amma xeyri olmur.

İskəndər əsəbiliklə onlara lənət oxuyaraq, büstləri vurur, aşırıb dağıtmağa çalışır, ancaq heç nə alınmır...

Büstlər sanki məğlubedilməz tanrılar kimi onun qarşısında dayanıblar.

İskəndər acizliklə taxtının qarşısında yerə çöküb bütün dünyaya lənət oxumaqda davam edir.

Elə bu vaxt Xızır ümitsiz görkəmdə içəri girir, təzim edir.

XIZIR – Hökmdarım.

İskəndər başını qaldırıb Xızırı görür, amma sönük görkəmindən daha da bədbinləşir.

İSKƏNDƏR – Gəlmisən? *(əlini yelədir)* Yəqin deyəcəksən ki, o naməlum qoca kahin bizi aldadıb. Onun nişan verdiyi vadini gəzdim, dolandım, amma dirilik çeşməsini tapa bilmədim.

XIZIR – Yox, hökmdarım, tapmağına tapdım, amma...

İskəndər qəfildən yerindən sıçrayır.

İSKƏNDƏR – Tapdın? Deməli, kahin yalan demirdi? (*Əflatuna*) Sən haqlı çıxdın. Deməli, var, ədəbi həyat var... var... var... (*sanki qəfildən ümidlənir*)

ƏRƏSTUN – Ola bilməz... Mən inanmıram... (*Xızır*) Nə amma? Sözü yarımçıq qaldı...

XIZIR – (*az qala boğula-boğula*) Mən... mən dirilik suyundan gətirə bilmədim, hökmdarım.

İSKƏNDƏR – Necə yeni gətirə bilmədim? Niyə?

XIZIR – Sınaqdan çıxartmaq üçün özüm içdim... Amma elə o saat da çeşmə yoxa çıxdı.

ƏFLATUN – Necə yeni yoxa çıxdı? Çeşmə necə yoxa çıxa bilər?

XIZIR – Bilmirəm...

İskəndər hədələyərək onun üstünə gəlir, yaxasından yapışır...

İSKƏNDƏR – Bəs sən niyə içirdin?

XIZIR – Axı o vadidə onlarla çeşmə var idi... Mən nə biləydim hansıdır dirilik çeşməsi? Bu çeşmədən içdim, o saat gözlərimə işıq gəldi, yorğunluğum keçdi, qollarıma güc gəldi... Bildim ki, düz tapmışam, amma qurudu, çeşmə qurudu...

Xızır boğulmağa başlayır...

XIZIR – Hökmdarım, keç günahımdan. Mənim təqsirim yoxdu... Əgər əvvəlcədən bilsəydim ki, dirilik çeşməsi məhz odu, heç barmağımı da vurmazdım, doldurub birbaşa səninçün gətirərdim. Bağışla məni...

İskəndər onun yaxasını buraxır...

İSKƏNDƏR – (*acı-acı*) Bağışlamayıb neynəyəcəm ki. Onsuz da nə ağır cəza versəm də, ölməyəcəksən.

Pauza

İskəndər yenə yorğun halda taxtına oturur...

İSKƏNDƏR – (*fikirli*) Mən dünyaya gələndə, sarayın günbəzinə iki qartal oturmuşdu. Kahinlər dedi ki, bu uşaq iki dünyanın hökmdarı olacaq, iki qartal da bunun işarəsidir. Amma indi iki dünyanın arasında qalmışam; bir ayağım burda, bir ayağım orda.

İskəndər yenə sanki ona əsəbiləşir, ayağa qalxır...

İSKƏNDƏR – Yox, yox, mən öz ölümsüzlüyümü heç kimə vermərəm, heç kimə, heç kimə. Mən ölməyəcəm. Əcəl mənə yaxın gələ bilməz. Hamının boğazına çöksə də mənə yaxın gələ bilməz, heç vaxt. *(yenə Xızırın yaxasından yapışıır)* Ver mənim ölümsüzlüyümü, qaytar, qaytar.

Əflatunun sanki ağına nəsə gəlir.

ƏFLATUN – Hökmdarım, bu işin çarəsini ancaq Işıq tanrısı Hörmüz bilər, yalnız o...

İskəndər sanki xatırlayır.

İSKƏNDƏR – Hörmüz? Hə, hə... Hörmüz. O, bütün tilsimlərin, sehlərin sahibidi. Bir əfsun oxuyub zamanı geri qaytara bilər. Dirilik suyu mənim qismətim olar.

İskəndər başını yuxarı tutub var gücüylə bağırır...

İSKƏNDƏR – Hörmüüüüzzzz. Hörmüüüzzzz. Hörmüüzzzzzz.

Salona qərribə bir işıq yayılır, işığın içindən ağ geyimli Hörmüz peyda olur.

İSKƏNDƏR – Sənə ehtiyacımız var, Hörmüz.

HÖRMÜZ – Işığa həmişə hamının ehtiyacı var.

İSKƏNDƏR – Bu səfeh Xızır səhvən mənim qismətim olan dirilik suyunu içib. Mənim ölməzliyimə sahib olub. Bir tilsim, əfsun oxu, zamanın oxu geri dönsün... Mən öz nəсібim olan ölməzliyə qovuşum.

HÖRMÜZ – Zamanın oxu heç kimə tabe deyil, böyük hökmdar... Əgər bu səfeh dediyin *(Xızırı göstərir)* o dirilik çeşməsindən içə bilibsə, deməli, ölməzlik onun nəсібidi, sənə yox.

İskəndər birtəhər əsəbini saxlayır.

İSKƏNDƏR – Hörmüzzzz... Unutma ki, qarşında dünyanın hökmdarıdır. Söz oynatma. Qaytar mənim ölməzliyimi mənə... Mən öz haqqımı istəyirəm. Ölümsüzlük mənə haqqımdı... Bunun ki bir quruşluq mahiyyəti yoxdu... *(yenə Xızırı göstərir)* ölümsüz olmağı kimə lazımdı ki?

HÖRMÜZ – Elə məsələ də ondadı ki, onun ölümsüz olmağı heç kimə nə bir xeyir, nə də bir ziyan verməyəcək... Təsadüfən ölümsüzlüyə çatıb, əbədiyyətə qədər də bunun mahiyyətini hiss eləmiyəcək... Adi kahindi... Ona nə var ki?

İSKƏNDƏR – Deməli, belə çıxır ki, ölümsüzlük yalnız heç bir mahiyyəti olmayan varlıqlara layıqdı? Onda elə sizin özünüz də heç bir mahiyyəti olmayan, heç kimə lazım olmayan varlıqlarsız? Sizin ölümsüzlüyünüzün heç kimə nə bir xeyri, nə bir ziyanı var... Mənim yaşamağım bütün bəşəriyyətə lazımdı... Çünki mən olmasam, dünya dağılacaq, bütün bəşəriyyət məhv olacaq.

HÖRMÜZ – Bəşəriyyət də, dünya da sənin doğulmağınla yaranmayıb ki, sənin ölümünlə də məhv olsun...

İSKƏNDƏR – Yaxşı... (*düşünür*) Elə blirsən ki, dünyadan mənim varlığım, adım, əməllərim silinəcək, amma sən qalacaqsan? Yoox...

İskəndər gəzişərək danışır...

İSKƏNDƏR – Ali hakimiyyət gürzə ilan kimi bir şeydi, ağıllı, rəşadətli adam qorxu bilmədən o ilanın boğazından yapışar, hətta zəhərini də dərmana çevirib xalqın xeyrinə istifadə eləyər... Amma səfeh adamın əlinə versələr, qorxudan ilanın quyuğundan tutar, ilan da qıvrılıb həm onu, həm də ətrafındakıları zəhərləyib öldürər... Məndən sonra yerimə göz dikən o xainlər səfehdiilər Hörmüz, hakimiyyət ilanının harasından tutmağı bilmirlər... Özlərini də məhv edəcəklər, mənim qurub yaratdıqlarımı da... Sən adın ucalan məbədlərdən, müqəddəs kitablardan əsər-ələmət qalmayacaq, hamısını dağıdıb məhv edəcəklər, müqəddəs alovları söndürəcəklər, bütün kahinləri didərgin salacaqlar, tanrı ocaqları eyş-işrət yuvasına dönəcək... Başa düşürsən? Əgər mənim adım bu dünyadan silinəcəksə, arxayın ol, sən də adın mənimlə bərabər məhv olacaq Hörmüz...

Ağır pauza... Hörmüz düşünür...

HÖRMÜZ – (*tərəddüd edir*) İnsan üçün ölümsüzlük ağır yükdür, böyük hökmdar... Çox ağır...

ƏFLATUN – İskəndər olmaq ondan da ağır yükü, amma hökmdarımız bu yükün altına girə bilib... Ölümsüzlüyün də yükünü çəkə bilər...

ƏRƏSTUN – Çətin olacaq, çox çətin...

İSKƏNDƏR – Siz mənim dərdimi çəkməyin. (*Hörmüzə*) Tez ol, yubanma, bir yol göstər... Sonra gec olacaq...

Rövşənək Hörmüzün ayağına düşüb yalvarır...

RÖVŞƏNƏK – Mənə rəhmin gəlsin uca Hörmüz, mənə. Hələ doğulmamış balama rəhmin gəlsin. Bizim ki heç bir günahımız yoxdur... Neynəmişik axı.

Hörmüz gəzişərək gəlib Əflatuna yaxınlaşır.

HÖRMÜZ – Əbədi ruh, əbədi ruh. *(başını yellədir, İskəndərə tərəf dönür)* Yaxşı, mən sənə yol göstərərəm... *(Xızırı göstərir)* Xızır dirilik suyunu bu səhər içib... Hələ bir gün qanında dolaşacaq... İkinci adam onun qanından içsə, təsiri olacaq... Tam da olmasa, ölümsüzlük əldə edə bilər...

İSKƏNDƏR – Necə yəni tam olmasa da... O nə deməkdi?

HÖRMÜZ – Tanrıların əmriylə ölümsüzlük yalnız insanlardan birinə nə-sib ola bilər... Sizsə Hörmüzlə bir adamın ölümsüzlüyünü ikiniz paylaşmalı olacaqsız...

Qəfildən Hörmüz də irəli çıxır... Sanki ölümsüzlüyünün təhlükə qarşısında olduğunu hiss edib narahat olur...

XIZIR – Necə?

HÖRMÜZ – Siz nə qədər qadınlarla yaxınlıq eləsəz də, nəsil artırma bilməyəcəksiz...

XIZIR – Necə yəni?

İSKƏNDƏR – *(ani düşünür)* Mən razıyam... Eybi yox, ana bətnində olan oğlum doğular, nəslimi davam elətdirər.

XIZIR – Bəs mən? Axı mənim övladım yoxdu. Deməli, daha olmayacaq?

İSKƏNDƏR – *(ağzını büzür)* Sənin övladların guya nə olacaqdılar ki? Dünyada beş-altı səfəhin əskik olmağıyla dünya heç nə itirməyəcək...

İskəndər Əflatuna işarə edir... Onlardan biri qədəh, biri də bıçaq gətirir...

İskəndər Xızırın yanında oturur... Xızır mütiliklə qolunu uzadır...

İskəndər onun qolunu çərtmək istəyir...

Elə bu vaxt Ərəstun dözə bilmir, özünü İskəndərin üstünə atır...

ƏRƏSTUN – Lazım deyil, hökmdarım, girmə bu yükün altına... girmə... İnsan tanrı yükü çəkə bilməz... Çox çətin olacaq sənə... Sevdiklərin, əzizlərin qocalacaq, ölüb gedəcək, amma sən qalacaqsan, hamı səndən yorulacaq, bezəcək, nifrət edəcək, hökmdarım, sən bu gün peyğəmbərlik zirvəsinə qalxmısan, elə o zirvədə də qal bəşəriyyətin gözüne... Düşmə o zirvədən, düşmə...

İSKƏNDƏR – Peyğəmbərlik zirvəsi mənim əməllərimi, adımları xilas edə biləcək?

RÖVŞƏNƏK – Hələ doğulmayan balanı da unutma... Sənə bir şey olsa, onu elə mənim qarnımda öldürəcəklər... mənimlə bir yerdə...

Ərəstun söz tapa bilmir, susur...

İSKƏNDƏR – Çəkil, mane olma...

Xızırın qolunu dodaqlarına sıxır, qolundan onun qanını içir.

*Ətrafdakılar hamısı həyəcanla onu müşahidə edir...
İskəndər kifayət qədər Xızırın qanından içib ayağa qalxır.
Hiss olunur ki, ona güc gəlir, gözlərini ovuşdurur, belini dikəldir.
Hamı maraqla ona baxır.*

RÖVŞƏNƏK – *(həyəcanla onun qanlı dodaqlarına baxır)* Necə oldun, hökmdarım?

İskəndər dərinədən nəfəs alır, qəfildən əl atıb qadının saçının arxasından yapışıb özünə tərəf çəkir, dodaqlarından bərk-bərk öpür, sonra kənara itələyir...

Rövşənək Xızırın qanına bulaşmış dodaqlarını yalayaraq çaşqınlıqla İskəndərə baxır...

İSKƏNDƏR – İçimdəki duman çəkilir. Elə bil... işıq düşür içimə... işıq düşür... güc gəlir ruhuma...

RÖVŞƏNƏK – Şükür, şükür... qurtulduq fəlakətdən...

İskəndər bədənini ovuşdurur, barmaqlarını açıb-bağlayır, əl atıb qılıncını götürür... Bu dəfə çox rahatlıqla yellədir, gülür, qəhqəhə çəkir, nəhayət, sakitləşir...

İSKƏNDƏR – Bu qılınc gərək heç vaxt əlimdən düşməsin... Heç vaxt...

Elə bu vaxt İskəndər nəsə düşünür, çönüb taxtın ətrafındakı sərkərdələrin büstlərinə baxır...

İSKƏNDƏR – Bətləmus, Fəyləkus, Antiqon... *(əda ilə onlara baxır)* Sizin də həqiqi sifətiniz göründü...

*İskəndər büstləri dağıdıb aşırmağa çalışır, bu dəfə istədiyinə nail olur. Dağılan büstlərin tozu otağa yayılır...
İskəndər əlində qılınc tozun içində dayanır...*

İSKƏNDƏR – *(Təntənə ilə)* Mən, İskəndər Zülqərneyn, Məğribdən Məşriqəcən bütün dünyanın hökmdarı, kainatın cövhəri məndədi, mənə ölüm yoxdu, mən peyğəmbərlik zirvəsinə qalxdım, indi də Tanrılığın bir addımlığındayam... Yerlər də, göylər də mənim hökmümdədi... *(qəhqəhə çəkir)* İndi isə atımı gətirin, atımı... Səhər minə bilmədiyim o atı... Bütün xalqın gözündə mən o atın belinə sıçrayıb, məni diri-diri dəfn edənlərin qanını içəcəm...

İskəndər salondan çıxır, onun ardınca o birilər də çıxır, yalnız Hörmüz və Xızır qalır...

XIZIR – Belə çıxır ki, əbədiyyətə qədər hər şey belə qalacaq? Mən heç vaxt tam ölümsüz olmayacam?

HÖRMÜZ – Yox, İskəndər ölsə, sən tam ölümsüz olacaqsan... İlahi yazı belədir – otuz üç yaşında ölümsüzlük alan İskəndərin hər otuz üç ildən bir, doğulduğu gün ölümsüzlüyü təzələnəcək. O, bir gün ərzində ölümlü olacaq... Əgər həmin gün ona bir şey olsa, öləcək... Amma heç nə olmasa, ertəsi gün ölümsüzlüyü qayıdacaq... Deməli, (*qəribə bir ifadə ilə*) əgər İskəndər bu dünyadan bezib yorulsa, hər otuz üç ildən bir dünyadan qurtulmaq imkanı olacaq... Onda sən də tam ölümsüz olacaqsan...

XIZIR – (*təəssüflə*) İnanmıram İskəndər otuz üç ilə ölümsüzlükdən doysun.

HÖRMÜZ – İnsan Tanrı deyil. İnsandan hər şey gözləmək olar.

Bundan sonra Xızır ilə Işıq tanrısı Hörmüz qeybə çəkilirlər.

Birinci hissənin sonu

II hissə

66 il sonra

İştirakçılar:

HÖRMÜZ

XIZIR

İSKƏNDƏR

RÖVŞƏNƏK

İSKƏNDƏRUS

SOKRAT

PİFAQOR

ƏRƏSTUN

ƏFLATUN

EPİZODLAR

– 99 yaşında (*lakin gənc görkəmdə*)

– İskəndərin xanımı. 85 yaşlı qoca, lakin hökmlü, zəhmli qadın...

– İskəndərin Rövşənəkdən olan oğlu. 66 yaşında...

– 35 yaş

– 33 yaş

– 30 yaş

– 27 yaş... – İskəndərin nəvələri (*İskəndərusun oğlanları*)

– mühafizəçilər.

Qeyd: *İskəndər nəvələrini artıq ölmüş sevimili filosoflarının xətrinə belə adlandırır...*

Taxt-tac salonu.

Taxtın yanında İskəndərin ağ heykəli.

Əlində şərab qədəhi olan İskəndər məğrur və arxayın yerişlə salona daxil olur.

İSKƏNDƏR – Mən Məğribin və Məşriqin hökmdarı, fatehlər fatehi İskəndər Zülqərneyn, doxsan doqquzuncu ad günümdə and içirəm ki, bundan sonra heç kimin məmləkətinə toxunmayacam, heç kimin qalasını dağıtmayacam, heç kimin ordusunu məğlub eləməyəcəm, heç kimin taxt-tacını başına çevirməyəcəm... Heç kimin... *(hiyləgərliklə gülümsünür)*. Axı heç kim də yoxdu... Hər yer artıq mənimdir... Bütün ölkələr İskəndər məmləkətinin bir vilayətləridi. Bütün şəhərlər İskəndəriyyədi... *(gülür)* Məğlub eləməyə bir hökmdar, fəth eləməyə bir məmləkət qalmayıb... Mən... Tanrı İskəndər... Dünya hökmdarı İskəndər Zülqərneynəm.

Pauza

İSKƏNDƏR – Amma mənim yüküm çox ağırdı... Əllərim dirsəyəcən qan içindədi... Qiyamlar, sui-qəsdlər, edamlar. Bir gün qılıncımı əlimdən qoysam, ac qurdlar kimi hər tərəfdən tökülüşüb didib-parçalayırlar məni... *(yenə şərab içir)*

İskəndərin arvadı qoca Rövşənək gəlir. Onu görən kimi İskəndərin qaşları çatılır...

RÖVŞƏNƏK – Niyə xəbər yollamışdın? Yenə nə olub? Niyə bikefsən?

İSKƏNDƏR – Xələflərimin fikri məni haldan salır... *(gəzişir)* Oğlum İskəndərus mədəbə sığındı, kahinlərə qoşuldu... Mən qiyamlar yatırtım, sui-qəsdlərin qarşısını aldım. O isə ancaq dualar elədi... Başqa bir şey əlindən gəlmədi... Axırda ondan əlimi üzüb nəvələrimə ümid bağladım... Doğulanda mən onlara Pifaqor, Ərəstun, Əflatun, Sokrat adları qoydum, sonra ən savadlı müəllimləri topladım, gecə-gündüz elm öyrəndilər. İstədim ən böyük alimlər olsunlar, əsərlər yazsınlar. Yüzillər keçəndən sonra heç kim bilməsin ki, keçmişdə Pifaqor, Ərəstun, Əflatun, Sokrat adında başqa filosoflar olub, hamı elə bilsin ki, o böyük əsərləri də İskəndərin qanından olanlar, onun xələfləri yazıblar, dünyanın bütün hökmü, gücü və elmi İskəndərin canında və qanında birləşib... Amma bunların eyş-işrətdən başı ayılmır... Müəllimləri bu gün yenə mənə şikayət elədilər. Mən özüm onlarla danışsam, yenə qeyzlənəcəm, sən yığ başına, başa sal. Bədi eyş-işrətlə gün keçirdilər.

Rövşənək onu sakitləşdirir.

RÖVŞƏNƏK – Cavandılar. Səbrli ol. Düzəldirlər...

İSKƏNDƏR – Cavan? Mən onlar yaşda olanda dünyanın yarısına hökmran idim.

RÖVŞƏNƏK – Əgər hamı sən kimi olsaydı, sənin başqalarından nə fərqin olardı ki? Onların damarında sənin qanın axsa da, sən onlardan İskəndərlik tələb edə bilməzsən, hökmdarım...

İSKƏNDƏR – (*əsəbiliklə*) İllər uzununu belə dedin, sakitləşdirdin məni... Bu da nəticəsi... (*pauza*) Düzdü, onların damarında mənim qanım axır. Amma həm də sənin qanın axır. Onların acizliyinə səbəb sənin qanındı...

RÖVŞƏNƏK – (*özünü saxlaya bilmir*) Mənim qanımdan narazısansa, özün doğardın öz övladını... Onda heç kimi günahlandırmazdın...

İSKƏNDƏR – Düz deyirsən... Gərək Zevs Heraklı öz bətnindən dünyaya gətirdiyi kimi, mən də özüm öz övladımı dünyaya gətirərdim... Ancaq mənə bu bacarıq verilmədi. Əvəzində dünya hökmranlığı verildi, əbədi həyat verildi... Deməli, əbədiyyətə qədər öz xələflərimin fərsizliyindən əzab çəkməliyəm... Amma yenə də neynəyirəmsə, onlarçün eləyirəm. Onlar bir məmləkətin yox, dünyanın şahzadələridi...

RÖVŞƏNƏK – Ölənə qədər də şahzadə kimi qalacaqlar...

İSKƏNDƏR – Nə olsun? Onların şahzadə kimi asudə ömür sürməyi üçün mən ildə onlarla qiyamçıını, sui-qəsdçini edam edirəm. Xirtdəyəcən qanın içindəyəm... Mənə qarşı qaldırılan qiyamlar həm də onlara qarşı qiyamdı... Mən tək özümü yox, həm də onları qoruyuram. Onları və səni... Bir də başa düşmürəm, niyə narazısan axı... Tanrıya şükür elə ki, sənə belə böyük ömür verib...

Rövşənək ah çəkir, bir müddət susur, sanki dərdi açılır, əyləşir, gözləri dolur...

RÖVŞƏNƏK – Şükür edim? Niyə? Kaş o vaxt öləydim... Tanrı mənə bu ömrü cəza kimi verdi. İllər keçdi, bədənəm sustaldı, gözəlliyim yavaş-yavaş məni tərk elədi. Gül kimi saralıb soldum. Amma sən necə vardınsa, o cür qalmısan... Mən belimi dikəltməyə də çətinlik çəkirəm, sənə at belində-sən. Bu müddətdə onlarla, yüzlərlə kəniz dəyişdin. Eyş-işrətini onlarla keçirtdin. Mənsə dünyanın ən ali xanımı, şahzadə anası gecələrimi soyuq yataqda tənha keçirtdim. Çünki heç kimə lazım deyiləm. Elə bilirsən asandı bunları görmək?

İskəndər sanki deməyə söz tapa bilmir, gəlib onun saçını sığallayır.

İSKƏNDƏR – Dünya hökmdarının, Tanrı insanın yanında olmaq asan deyil. Hər şeyin bir bədəli var. Sənin də qismətinə düşən budur.

Sükut çökür.

Bayırdan səslər gəlir, İskəndər çıxır.

Rövşənək onun büstünə yaxınlaşır.

RÖVŞƏNƏK – Ən pisi bilirsən nədi? Mən il-ildən səni daha çox sevirəm. Bir qadına Tanrı nə qədər sevgi növü veribse, hamısını yaşamışam. Ən çılğın ehtirasdan tutmuş, ən möhkəm bağlılığa qədər. On yeddi yaşında bir cür sevdim səni, otuzda bir cür, qırxdə bir cür. Sonra əllidə, altmışda, yetmişdə. Mənim sevgim dəyişdi, başqa cür oldu, amma sən dəyişmədin... Sən həqiqətən də tanrısən. Bir qadın heç bir kişini bu cür sevə bilməz. Yalnız Tanrını belə sevmək olar... və yalnız Tanrıya bu qədər nifrət eləmək olar... Bir qadın yalnız Tanrını bu qədər sevə-sevə, ona belə nifrət edə bilər...

Rövşənək İskəndərin büstünün dodaqlarını öpür. Bir az aralanır, qəfildən heykəlin üzünə tüpürür... Arxaya baxa-baxa salondan çıxır... İskəndərlə Xızır içəri girirlər...

İSKƏNDƏR – Necə oldu? Sui-qəsdçilər barədə nə öyrənə bildin?

XIZIR – (ətrafa baxır, heç kimin olmadığını görür) Hökmdarım... Sizin 99-cu ad gününüzdə sui-qəsd hazırlayan dəstəni bu gecə ələ keçirtdik, lakin müqavimət göstərdilər deyə, əskərlər onları qətlə yetirməli oldu...

İSKƏNDƏR – Yaxşı eləyiblər...

XIZIR – Əsas qatillər isə dörd nəfər olmalıydı. Onlar kimdisə, saraya giriş-çığışı olan adamlardı. Onların kimliyini öyrənə bilmədik. Ancaq sui-qəsdçilərin adından adam göndərüb bu gecə onları görüşə çağırırdıq... Tapşırıbmışam ki, gələn kimi dördünün də başına torba salıb əl-qollarını bağlasınlar, gətirsinlər hüzuruna.

İSKƏNDƏR – Yəqin ki qulluqçulardı, ya da mühafizə xidmətinin əskərləri... (başını yellədir) Bu altmış altı ildə olmadı ki bir ay arxayın olum. Öz ətrafımdakıların sədaqətinə inanım, rahatlanım... (ah çəkir) Nə yaxşı ki, sən həmişə yanımdasan. Səndən və ailəmdən başqa heç kimə inanmıram... Oğlum, nəvələrim, arvadım və sən... Vəssalam... Bu boyda dünyanın hökmranı olasan, əlinin altında bütün dünya tir-tir əsə, lakin beş-altı ailə üzvündən başqa heç kimə inamın olmaya... Bu nə bəxtədi, Xızır, bu nə taledi...

XIZIR – Bu alçaq, rəzil dünyanın Tanrısı olmaq ağır yüküdü, hökmdarım... Göylərdə oturub Tanrılıq eləməyə nə var ki? Ətrafında hamısı şəffafdı, hər şey gözünün önündədi... Burda isə hər oyuqdan bir xain baxır, hər qapı arxasından bir sui-qəsd parlayır... Bütün bunlara dözməkçün İskəndər Zülqərneyn olmaq lazımdı... (sanki qızıqdırmağa başlayır) Bir var ki, bəşəriyyətin rifahı naminə nələrse eləyəsən və sənə alışqlar oxuna, şərəfinə mərasimlər təşkil oluna... Bir də var, sən əlləşirsən, vuruşursan, onilliklərlə insanlarçün ədalətli həyat qurmağa çalışırsan, əvəzində isə sui-qəsdlər, xəyanətlər, fitnə-fəsadlar...

Pauza... İskəndər dinmir, sadəcə, fikirli başını yellədir...

XIZIR – Eybi yox, indikilər bilməsə də, gələcək nəsillər bilər həqiqi qiymətinizi. *(ani düşünür)* Amma onu da bilmək olmaz. Axı gələcək nəsillər olmayacaq. Siz hər nəslin müasiri olacaqsız.

İSKƏNDƏR – *(qaşlarını çatır)* Demək istəyirsən ki, gələcək nəsillərin məni sevməyi üçün mütləq ölməliyəm? *(ani pauza)* Ölməliyəm ki, gələcək-də məni xoş sözlərlə xatırlasınlar?

XIZIR – *(özünü itirir)* Mən elə demək istəmədim, ulu hökmdarım.

İSKƏNDƏR – Hərdən dilin həddini aşır aa, Xızır... Yoxsa arxayınsan ki, dilini dibindən qopartsam da, yerinə təzəsi çıxacaq?

XIZIR – Əfv et, hökmdarım... Mən hökmdar deyiləm, sadə adamam, hərdən fikirləşməyib danışmağı mənə qüsurlutma.

Elə bu vaxt pərdə arxasından səslər eşidilir...

XIZIR – Budur, deyəsən, sui-qəsdçiləri tutub gətiriblər...

İSKƏNDƏR – Gətirsinlər içəri...

TƏLXƏK – *(irəli atılır)* Gətirsinlər, gətirsinlər...

Bir silahlı əskər qolu arxalarında bağlı, başında torba olan dörd nəfəri gətirib salona salır, onları diz üstə otuzdurur...

XIZIR – Budur, hökmdarım, sui-qəsdçiləri tutub gətiriblər... Gecəylə bunlar səni qətlə yetirməliydilər...

Silahlı əskər çıxır. İskəndər əsirlərə baxır...

İSKƏNDƏR – Bu yetmiş ildə nə qədər belə xain, sui-qəsdçi ələ keçirildi, edam edildi. yenə dərs olmur, yenə kökü kəsilmir. Xızır, ağılıma bir fikir gəlib. Bu dəfə özüm edam edəcəm, şəxsən.

XIZIR – *(təzim edir)* Məsləhət sənindi, böyük hökmdar.

İSKƏNDƏR – Hə, hə, özüm edam edəcəm. Dördünü də.

İskəndər yenə şərab içib qədəhi kənara qoyur, yaxınlaşıb əsirlərdən birinin başından kisəni çıxardır.

İskəndərin gözləri bəzəlir, qarşısında böyük nəvəsi 35 yaşlı Sokratı görür.

İSKƏNDƏR – Sokrat?

Ağzına əski tıxanıb qolları bağlanmış gənc əsir başını aşağı salır...

İskəndər heç nə anlamır, o biri əsirin də başındakı kisəni çıxardır. İkinci nəvəsi Əflatunu görür.

Üçüncünün də başını açır. Bu dəfə Ərəstun çıxır...

Dördüncü əsir də Pifaqor olur.

İSKƏNDƏR – Mən... mən başa düşmədim... Nəvələrimi niyə gətirmisiz Xızır?

XIZIR – *(özünü çaşqın göstərməyə çalışır)* Bilmirəm, hökmdarım... Sui-qəsdçilərin nişan verdiyi yerə əskərləri göndərdik... Bunları gətirdilər... Heç mən bilmirdim tutulanlar kimlərdi.

İskəndər nəvələrinin ağızlarına tıxanmış parçaları çıxardıb atır.

İSKƏNDƏR – *(gözləri bəzəlmiş)* Siz sui-qəsdçilərin içində neynirdiz? Sizdən soruşuram. Eşitmirsiniz?

Gənclər günahkarcasına başlarını aşağı salıb susurlar... İskəndərin sarsıntısı bir az da artır. Yenə götürüb şərab içir, sanki hadisəni dərk eləməyə çətinlik çəkir.

İSKƏNDƏR – Axı siz mənim xələflərimsiz. Bütün bu məmləkət, bütün hökmranlıq sizin rifahınız üçündür. Sokrat, Əflatun, Ərəstun. Bütün dünya bəşər əhli sizin ayaqlarınızın altındadı... Hamı boyun əyir qarşınızda. Bütün bunlar mənə görədi, indi siz mənə qəsd eləmək istəyirdiz?

Gənclər başlarını aşağı salıb susurlar.

İSKƏNDƏR – *(səsi qalxır)* Heç olmasa etiraz edin, deyin yalandı, böhtandı, bizim xəbərimiz yoxdu, bizə şəər atırlar, bizə oyun qurublar, biz sənə əl qaldıra bilmərik.

Gənclər yenə susurlar.

İSKƏNDƏR – Axı niyə susursuz? *(Xızıra)* Xızıııııı... Siz bunların dilini kəsmisiz?

XIZIR – *(cəld)* Yox hökmdarım, necə tutublarsa, o saat bura gətiriblər.

İSKƏNDƏR – *(daha da qəzəblənir)* Bəs niyə dillənirlər? Niyə günahlarını boyunlarından atmırlar? Niyə özlərini təmizə çıxartmaq istəmirlər.

XIZIR – Bilmirəm. Bəlkə də etiraz etməyin mənasız olduğunu bilirlər, ona görə susurlar...

İSKƏNDƏR – Hə, düzdü... *(nəvələrinə)* Axı siz mənim ən yaxın, ən doğma adamlarımsız. Axı sizi necə öz tərəflərinə çəkə biliblər? Axı siz bütün hansısa sui-qəsd barədə xəbər tutan kimi, ilk öncə mənim üstümə gəlməliydiz, mənə xəbər verməliydiz...

SOKRAT – *(gözlənilməz inadkarlıqla)* Biz xəbərçi deyilik.

İSKƏNDƏR – Xəbərçi olmağı özünüze sığışdırmadız, amma xəyanəti boynunuza götürməyi özünüze sığışdırdız?

ƏFLATUN – Hə. Boynumuza götürdük. Çünki bu xəyanət deyil, xilas-karlıqdı.

İSKƏNDƏR – (*çaşır*) Nə xilaskarlıq?

ƏRƏSTUN – Biz dünyanı qəddar bir zalımdan xilas etmək istəyirdik... Hamı bilməliyd ki, biz sən xələflərin olsaq da, sən cəllad hakimiyyətinin bir parçası deyilik.

İSKƏNDƏR – Bu cəllad dediyin hakimiyyət sizin rifahınız, şənşöhrətinizçündü.

PİFAQOR – Bizə elə şöhrət lazım deyil.

Sokrat böyük nəvə olaraq daha inadkarlıqla özünü irəli verir.

SOKRAT – İllərlə insanların gözünün içinə baxa bilmirik. Edam meydanındakı qan illərlə qurumur, dara çəkilənlər, başı kəsilənlər minlərlə, on minlərlədi. Qan dənizində boğuluruq az qala... (*ah çəkir*) Adamlardan xəcalət çəkirik. Hamı bizə nifrət edir, hamı iyrenir bizdən. Üzdə başımıza fırlanırlar, alqışlar yağdırırlar, ancaq üzümüzü çöndərən kimi ardımızca deyirlər ki, bunlar o ağzı qanlı canavarın nəvələridi, özlərini belə sakit aparmaqlarına baxmayın, əllərinə imkan düşsə, ondan da qaniçən olarlar... Bezmişik bu söhbətlərdən, cana doymuşuq...

İSKƏNDƏR – Yox, yalan deyirsən. Bütün bunlar nağıldı... Sən gözün mənim taxtımdadı. İstəyirsən mənim yerimdə sən otursan, dünya hökmranlığına çatasan, əmlər, sərəncamlar verəsən. (*qışqırır*) Əbləh, səfeh... Başa düşürsən ki, bu məmləkəti saxlayan İskəndər Zülqərneynin əzəmətidir... Mən olmasam, sən bu taxtı-tacı bir gün də saxlaya bilməzsən... Ətrafındakı ac canavarlar səni diri-diri çeynəyər, taxtını da başına aşırırlar... Mənim gücümə görə bu taxt-tac belə yüksəkdedi. Başa düşürsən? Mənim gücümə, zəhmimə, qəddarlığıma görə. Bu taxtı mən onillərdir ki qanla suvarıram. Elə bilirsən sən bunu bacaracaqsan? Elə bilirsən bu zəhərli ilan əlində tuta biləcəksən?

SOKRAT – Lazım deyil mənə sən taxtın. Kaş, biz də adi adam olardıq, beş düşmənimiz olsaydı da, beş də dostumuz olardı... Ancaq bilərdik dost kimdi, düşmən kim. İndi də bilirik. Bilirik ki bir nəfər də səmimi dostumuz yoxdu. Çünki biz İskəndər Zülqərneynin nəvələriyik.

İSKƏNDƏR – Yooox, bütün bunlar sən sözün deyil. Səni dilləndirən damarlarında axan Daranın qanıdır. Onun qisas eşqi içinizdə dolandır... Hamısının günahkarı Rövsənəkdi... Onun içindeki gizli nifrətdi sizin ruhunuzu zəhərləyən...

Pərdə arxasından səs eşidilir...

– Anamın günahı yoxdu.

Pərdə arxasından İskəndərin oğlu 66 yaşlı İskəndərus çıxır...

İSKƏNDƏR – İskəndərus? Sən burda neynirsən? Sən ki aylarla məbəddən çıxmırsan?

İSKƏNDƏRUS – Xəbər gəldi ki, təcili özünü çatdır, oğlanlarını həbs ediblər. Mən də gəldim...

İskəndərus oğlanlarının arxaya bağlanmış qollarını bir-bir açaraq danışır.

İSKƏNDƏRUS – *(bir az soyuq və laqeyd tərzdə)* Onların günahı yoxdu... Nə cəza verəcəksənsə, mənə ver.

İSKƏNDƏR – Necə yeni günahı yoxdu? Onlar məni qətlə yetirmək istəyirdilər.

İSKƏNDƏRUS – Dedim ki, günahları yoxdu... *(qalxıb atasının üzünə baxır)* Mən istənilən cəzaya hazıram.

İSKƏNDƏR – Sən nə danışırısan? Nə cəza? Sui-qəsd sən hazırlamısan? Məni öldürməyi sən niyyət eləmişən?

İSKƏNDƏRUS – Hesab elə ki, elədi...

İSKƏNDƏR – Necə yeni hesab elə? Sən niyə belə sakit, rahat danışırısan? Elə bil ki söhbət məndən, sənin atandan, dünya hökmdarı İskəndər Zülqərneyndən getmir, hansısa bir qulun, nökerin qətlindən gedir...

İSKƏNDƏRUS – Mənəviyyat aləmində hökmdarla qulun heç bir fərqi yoxdu...

İSKƏNDƏR – *(diqqətlə ona baxır)* Yox, səhv elədim, ananın günahı yoxdu... Bütün günahlar o məbəddəki kahinlərdədi... Onlar sənin fikirlərini pozublar, mənə qarşı qaldırıblar, sən də uşaqların düşüncələrini zəhərləmişən...

İSKƏNDƏRUS – *(dişlərini sıxır)* Niyə bütün günahkarları yalnız kənarda axtarırsan? Bəlkə bir az da özündə günah görəsən...

İSKƏNDƏR – Özümdə? *(dişlərini sıxır)* Hə, düz deyirsən. Bütün günahlar məndədi... Mən gerek o vaxt imkan verəydim ki, elə ananın bətnindəcə səni qətlə yetirəydilər. Heç dünya işığına çıxmazdın...

İSKƏNDƏRUS – Dünya işığına çıxıb neynəmişəm ki? Ömürlük şahzadə... Həmişə sənin kölgəndə yaşamaq... İllərlə, onilliklərlə şahzadə kimi sənin ardınca sürünmək. İllərimi sənin ayağın altına səpələmək... Budu yaşamaq? Yox, bu, həyat deyil... Bu, işkəncədi... İllər keçir, mən qocalıram, belim bükülür, saçım ağarır, amma sən necə var o cür də qalırsan... Amma mən yenə də sənin kölgən olmağa məhkum... Biri deyir İskəndər körpə uşaqların ürəyini yeyir, ona görə qocalmır, bir deyir bakirə qızların qanını içir, ona görə dəyişmir... Hə, dəyişmir... Mənsə qocalıram, dəyişirəm... Çox qalmayıb, ölüb gedəcəm... *(böyük oğlunu göstərir)* Əbədi şahzadə Sokrat olacaq, o da mənim işgəncələrimi yaşayacaq... Sonra o birilər, nəvələr, nəticələr...

İSKƏNDƏR – *(dişlərini sıxaraq)* Mən neynədimsə, insanlarçün elədim, dünyada ədalət qurmaqçün elədim, *(qışqırır)* sizinçün elədim. Siz bunun müqabilində xalqı mənim əleyhimə qaldırırsız?

İSKƏNDƏRUS – Sən bizim hamımızı bədbəxt elədin. Bədbəxt... Bütün dünya ayrı həyatı yaşayır, biz ayrı həyatı. *(kinayə ilə)* Axı biz İskəndərin xələfləriyik. Son on ildə ancaq səni öldürməyi düşünürdüm. Özümdən asılı

deyildi. Gah səni boğurdum, gah böyrünə xəncər saplayırdım, gah başını kəsirdim. Hətta yuxuda da görürdüm. Ancaq onu da anlayırdım ki, sən yenə sağalacaqsan. *(onun gözünün içinə baxır)* Axı sən Dirilik suyu içmişən.

İskəndər diksinib Xızıra baxır, Xızır çiyinlərini çəkir...

İSKƏNDƏR – Bunu sənə kim deyib? Axı bunu heç kim bilmir...

İSKƏNDƏRUS – Hə, heç kim bilmir. Məndən başqa heç kim bilmir...

Pauza. İskəndər gəzişərək düşünür...

İSKƏNDƏR – Əgər sən bilirsənsə, onda niyə bunların sui-qəsdinə imkan vermişən? Axı bilirdin ki, mənə heç nə olmayacaq, onlar məni öldürə bilməyəcəkdilər?

İSKƏNDƏRUS – Onlar öz etirazlarını bildirməliydilər. Heç olmasa, bəşəriyyət görməliydi ki, İskəndərin qanlı hökmranlığını hətta öz yaxınları, öz ailəsi də qəbul etmir. Bəlkə onda bizə münasibət dəyişərdi.

İSKƏNDƏR – Nə münasibət? Sən nə nağıllar danışırısan? Sizə pis münasibət göstərənlərin hər biri sənin yerində olmaqçün hər şeydən keçərdi. Sizin mərtəbəyə əlləri çatmır. Paxıllıqdan belə eləyirlər... Siz də onların təsiriylə məni məhv etmək fikrinə düşmüşsünüz. Mənə bir şey olsa, elə ən birinci sizin axırınıza çıxacaqlar. Başa düşmürsünüz bunu? Yoxsa sən də damarında Daranın qisas qanı cövlan edir? *(birdən ağlına nəsə gəlir)* Yox, burda nəsə var, məndən gizlədirsiniz...

Pauza

İSKƏNDƏR – Bu saat cavab verməsən, aqibətin çox pis olacaq... De görüm, nəyi gizlədirsən...

Xızır narahat olmağa başlayır, İskəndərusa baxaraq sanki nəsə işarə vermək istəyir...

İskəndərus isə qəzəbindən özünü saxlaya bilmir...

İSKƏNDƏRUS – Səndən nəyi gizlətmək olar ki? Məgər sən Tanrı deyilsən? Hər şeyi bilmirsən?

İskəndərin qəzəbi getdikcə artır...

İSKƏNDƏR – Söhbəti dəyişmə... Nəyi gizlədirsiniz məndən? Mənə sui-qəsdin mənasız olduğunu bilə-bilə sən öz uşaqlarını bu işə qatmazdın... Deməli, nəsə bir bildiyin var. Nəsə bilirsən.

*İskəndər oğlunun boğazından yapışib divara sıxır.
İskəndərus əvvəl qışqırır, sonra boğularaq xırıldayır.
Qəfildən səsə Rövşənək özünü içəri atır.*

RÖVŞƏNƏK – Neynirsən? Burax oğlumu. Mən demişəm ona hər şeyi.

*Rövşənək birtəhər oğlunu İskəndərin əlindən alır. Xızır da kömək edir.
İskəndəri aralayırlar.*

Təngnəfəs olan qoca İskəndərus yerə çökür. Ahıl anası onu sakitləşdirməyə çalışır. Xızır da İskəndəri sakitləşdirməyə çalışır...

İSKƏNDƏRUS – Niyə aldın əlindən? Qoy öldürsün... Öldürsün... Məni də, oğlanlarımı da... Qurtulaq bu lənətlənmiş həyatdan...

İSKƏNDƏR – (Rövşənəkə) Niyə demisən ona? Axı biz danışmışdıq ki, heç kim bilməyəcək... Yoxsa yenə Daranın qanı cuşa gəlib?

RÖVŞƏNƏK – Bəsdi, dilində yalnız bir söz var, Daranın qanı, Daranın qanı... (qalxıb İskəndərlə üz-üzə dayanır) Bezmişəm... (qeyzlə) Elə bilirsən xoşdu mənə qırx il ərzində sənənin yataq otağından cavan qızların qışqırıqlarını eşitmək? Lənət olsun sənə... Lənət olsun sənənin hökmranlığına...

Rövşənək ağlamağa başlayır, İskəndərə qarşı edərək bir kənarda sakitcə ağlamağa başlayır.

İSKƏNDƏR – (yenə oğlunun üstünə çökür) Sualıma cavab ver... Sən bilirdinsə, niyə belə elədin. Cavab ver mənə. Niyə oğlanlarını qurban verməyə razı oldun?

İskəndərus ani Xızıra baxır, nəse demək istəyir, amma yenə sözünü dəyişir.

İSKƏNDƏRUS – (dik qalxıb onun gözüünün içinə baxır) Hə, bilə-bilə elədim. Qəsdən elədim...

İskəndərus danışdıqca oğlanları da qalxıb atalarının arxasına keçirlər. Sanki birlikdə İskəndəri hədələyirlər. Rövşənək də qalxır.

İSKƏNDƏRUS – İstəyirdim əvvəlki bütün sui-qəsdçilər kimi onları da edam edəsən... Məni də qətlə yetirəsən... İstəyirdim bu dünyada İskəndərin kökü kəsilsin. İstəyirdim biz qəddar tirana qarşı qiyama qalxıb öldürülək. Atamız, babamız olsa belə... Onda heç olmasa xalqın bizə nifrəti sevgiyə dəyişər.

RÖVŞƏNƏK – Hə, qoy onları cəlladın xələfləri kimi yox, müqəddəs məzlum şəhidlər kimi xatırlasınlar. Sən... Sənsə əbədiyyətə qədər zülüm çəkəcəksən. Yeganə övladını, nəvələrini öldürdüynə görə izzət içində qovrulacaqsan.

İSKƏNDƏRUS – Öldürməsən, yenə sənə qarşı sui-qəsdlər edəcəyik, xalqı sənə qarşı qaldıracağıq. Öldürsən də hər gecə sənın yuxularına gələcəyik. Yuxuda hər gecə boğacağıq səni, belinə xəncər saplayacağıq, səni dara çəkəcəyik, başını kəsəcəyik. Hər gün yuxuda bunları görəcəksən. Sən, böyük İskəndər, Dünya hökmdarı İskəndər. Cəllad İskəndər.

İSKƏNDƏR – (*sarsıntı içində başını tutur*) Bəsdirin. Eşidirsiz, bəsdirin? Naxələflər, xainlər. Mən bütün bu ölməzliyin yükünü sizə görə çiynimə götürdüm. Bilirdim zülüm çəkəcəm, bilirdim ağır olacaq. (*oğluna*) Amma razı olmadım ki, ana bətnində səni öldürsünlər. Razı olmadım ki, dünyaya gəlmədən qətlə yetiriləsən... Amma sən indi mənim üzümə deyirsən ki, İskəndərin kökünü kəsmək istəyirəm... Bunu mənə sən deyirsən... Sən, mənim yeganə oğlum...

İSKƏNDƏRUS – Hə, üzünə deyirəm...

İskəndər bağırır...

İSKƏNDƏR – Axxxxx.... Kimə lazımdı bütün o böyük əməllər, böyük niyyətlər, ədalətli dünya... Əgər bütün insanlar mənə lənət oxuyursa, hətta özümün yaratdığım, qanı qanımdan olanlar da üzümə belə ağ olurlarsa, mənə dağ çəkməkçün özlərini könüllü əcəlin ağzına atırlarsa, lənət olsun o tikdirdiyim məktəblərə, xəstəxanalara, çəkdiydiniz yollara... Lənət olsun bütün İskəndəriyyələrə... Şərəfsiz dünya, namərd dünya... Mən, mən... Mən belə dünyada niyə yaşamalıyam axı... Niyə, niyə.... Ulu Hörmüz.... Mənə ölüm ver, ulu Hörmüz... Mənə ölüm ver...

Xızır sanki sevincək olur, ancaq hisslərini gizlətməyə çalışır...

XIZIR – Elə demə, böyük hökmdar, sənə ölüm yaraşmır.

İskəndər ağlayıb-bağırdıqca salonun küncündə işıq yaranır, işığın içindən yavaş-yavaş Hörmüz çıxır...

İskəndər onu görüb daha səylə yalvarır...

İSKƏNDƏR – Ulu Hörmüz... Al canımı... Bu ölümsüzlük məni nə hala gətirdi? Bütün təbəələrim, bütün xalqım məni cəllad, qaniçən kimi görür. Hətta xələflərim özlərini edam kötüyünə atırlar ki, mənim nəslim kəsilsin... Bundan böyük nə cəza ola bilər? Mən bununçünmü qurmuşdum dünya hökmranlığını? Ədalətli dünya bunun üçün idi? O axıdılan qanlar, kəsilən başlar buna görə idi? Bunlar necə nankordular, necə naşükürdülər... Axxx...

HÖRMÜZ – Bədi, böyük hökmdar, ittiham eləmə.... Özünü onların yerinə qoy... Sən Tanrı yükünü çəkməyi bacarırsan, onlar isə Tanrı xələfləri olmağın ağır yükünü çəke bilmirlər...

İSKƏNDƏR – (*sanki eşitmir*) Mənə də ölüm ver, ulu Hörmüz, ölüm ver... Kökü kəsilən qoca canavar ölməzliyi mənə lazım deyil... Mən bu cür

əbədiyyətə dözə bilmərəm... *(isterika içində oğlunu göstərir)* Bu nankor düz deyir... Mən onları edam eləməsəm, yenə sui-qəsdlər törədəcəklər... Edam eləsəm, hər gecə yuxuma gələcəklər, hər gecə məni ittiham edəcəklər, lənətləyəcəklər. Yox, mən buna dözə bilmərəm... Mən onların xəyanətiylə yaşaya bilmərəm Hörmüz, mən bütün bu dünya hökmranlığını həm də onlarçün qurmuşam, mən düşünürdüm ki, nəslim böyüyər, artar, elmlı, savadlı, ədalətli bir şəcərə olar, onilliklər keçəndən sonra mənim nəslimdən olan hər bir kişi bir məmləkətdə, bir vilayətdə ədalətli hakim olar, adil hökmranlıq qurarıq, ölümsüz İskəndərdən törəyən ali insan nəslı bütün dünyanı idarə edər, ən yüksək mənəblərdə yalnız İskəndərin elmlı, ağıllı, ədalətli xələfləri olar. Bu ədalətli dünyanı İskəndər Zülqərneynin nəslı idarə edər... Uca goylər də mənə dəstək oldu, ölümsüzlük bəxş elədi ki, böyük əməllərim həyata keçsin... Amma bunlar... Bunlar öz əlləriylə öz oturduqları budağı kəsmək istəyirlər... Nəinki budağı, ulu Hörmüz, bunlar bütün ağacı kökündən baltalamaq, qurutmaq istəyirlər... Qurutmaq, baltalamaq... Yox, mənim gücüm yoxdu buna dözməyə, kaş elə 66 il əvvəl ölərdim, tüpürərdim dünya hökmranlığına, ölüb gedərdim, qoy ac canavarlar məmləkəti didib-dağıdardılar, bunu da elə anasının qarnında qanına qəltan eləyərdilər, heç işıqlı dünyaya çıxmazdı ki, indi də oğlanlarıyla birlikdə mənə bu cür meydan oxumazdı... Ölərdim, kaş ölərdim o vaxt... Amma indi də gec deyil... Ölüm ver mənə ulu Hörmüz, ölüm ver. Nəsə bir şey fikirlər, yalvarıram, bir yol tap, al canımı, götür apar məni bu lənətə gəlmiş fahişə dünyadan, apar. Qalmayım burda. Bu alçaq dünya mənim böyük əməllərimə layiq deyil.

İskəndər çarəsizliklə Hörmüzə baxır...

HÖRMÜZ – *(qaşlarını çatır, ona baxır)* O vaxt sənə çox dedilər ki, çətin olacaq, bacarmayacaqsan... Ancaq inadından dönmədin...

İSKƏNDƏR – Mən bilmirdim. Mən bilmirdim belə olacaq. Mən ədalətli hökmranlıq, səadət dolu dünya qurmaq istəyirdim, amma indi hamı mənə nifrət edir. Hamı, hətta bunlar da. Bilmirdim belə olacaq. İstəmirəm. Götür mənim əbədi həyatımı, qaytar ölümümü, qaytar. Ölmək istəyirəm.

İskəndər çarəsizliklə ağlayır.

HÖRMÜZ – Biz isə əvvəldən bilirdik. *(pauza)* Ona görə sənin ölümsüzlükdən qurtulmağın üçün balaca bir cığır qoymuşduq.

İSKƏNDƏR – *(diksindir)* Nə cığır? Mənə deməmişdiz?

HÖRMÜZ – Yox, tanrıların qərarlarını heç kim bilə bilməz. *(pauza)* Sən 33 yaşında ölməzlik pərdəsinə büründün... Tanrıların hökmü belə oldu ki, hər 33 ildən bir doğulduğun gün sən büründüyün əbədiyyət pərdəsi təzələnməli idi. Və məhz həmin gün sən istəsən öz ölümünə qovuşa bilərsən.

İskəndər eşitdiyi məlumatdan həyəcanlanır, sanki sevinir.

İSKƏNDƏR – Hər 33 ildən bir. Hər otuz üç ildən bir... Bu gecə mənim 99 yaşım tamam olur. Deməli... Deməli...

HÖRMÜZ – Bəli... Bu saat... Bu gecə, günəş doğana qədər sən öz ölümünə qovuşa bilərsən... Günəş doğulandan sonra yenə də 33 il müddətinə ölümsüz olacaqsan...

İSKƏNDƏR – *(salonun pəncərəsindən bayıra baxır)* Gecə sona yaxınlaşır... Bir azdan gün doğacaq, yox, bu fürsəti əldən vermək olmaz... Mən səhv eləmişəm. İstəmirəm belə ölümsüzlük. İstəmirəm. Qaytar mənim ölümümü... Qaytar, nə qədər gec deyil...

Qəfildən Hörmüzün əlində bir qədəh peyda olur...

Hörmüz qədəhi İskəndərə uzadır...

HÖRMÜZ – Götür...

İSKƏNDƏR – Bu nədi?

HÖRMÜZ – Zəhərdir. Götür, iç, canını qurtar... Tanrı olmaq asan deyil... Tanrı olmaq şükürlər, dualar, sevgilər qəbul eləmək deyil... Tanrı olmaq təkcə ələmlərə hökm eləmək deyil... Yox... Tanrı olmaq hətta öz yaratdıqlarının da sənə nifrətini qəbul eləməyi bacarmaqdı. *(İskəndərin oğlunu və nəvələrini göstərir)* Sən bunu bacarmadın.

İSKƏNDƏR – Yox, mən bunu qəbul edə bilmərəm. Belə tanrılıqdansa ölüm yaxşıdı.

İskəndər qədəhi Hörmüzdən götürür, içmək istəyir. Həmi sanki bunu gözləyirmiş kimi, həyəcanla müşahidə edir.

Ani nəşə düşünür, sakit dayanıb həyəcanla hadisələrin sonunu gözləyən xələflərinə və xanımına çönür.

İSKƏNDƏR – Elə bilirsiniz təşəkkür edəcəklər sizə? Elə bilirsiniz, sizə cəlladın xələfləri kimi baxan qara kütlə, indi sizi qəhrəman kimi qəbul edəcək? Ayaqlarınızın altına gül ləçəkləri səpəcəklər? Mənim ölüm xəbərim çıxan kimi qaragüruh elə ən birinci sizin üstünüzə hücum çəkəcək. Evlərinizdəki cahü-cəlalı talan edəcəklər, özünü də, uşaqlarınızı da tikə-tikə doğrayacaqlar, diri-diri dərinizi soyacaqlar. *(dəli qəhqəhə çəkir)* Arzunuzu çatacaqsız. Yer üzündən Böyük İskəndərin nəslə kəsiləcək. Ancaq ulu Hörmüzə şükürlər olsun ki, mən bütün bunları görməyəcəm. Mən onda çox-çox uzaqarda olacam...

İskəndər yenə içmək istəyir, yenə pauza verib xələflərinə çönür...

İSKƏNDƏR – Başlarınızı kəsib Qala bürclərində payaya keçirdəndə xatırlayarsız məni... Xatırlayarsız Böyük İskəndəri.

FALES – *(dişlərini sıxır)* Xatırlayırıq... Xatırlayırıq.

Hamı sanki səbirsizliklə İskəndərin zəhəri içməyini gözləyir, tez-tez pəncərədən bayıra baxırlar.

ƏFLATUN – *(yavaşca)* Artıq gecə başa çatır.

ƏRƏSTUN – Bir azdan üfüq qizaracaq.

PİFAQOR – Mənim təzədən 33 il gözləməyə səbrim çatmaz...

İSKƏNDƏR – *(nəsə düşünür, çönüb Xızıra baxır)* Salamət qal, vəfalı dost... Sən bunlardan daha sədaqətli oldun mənə... Görünür, o dirilik çəşməsi elə tək sən qismətin imiş... Qədərdən qaçmaq olmaz.

İskəndər bu dəfə daha qətiyyətlə qədəhi dodaqlarına yaxınlaşdırır.

Elə bu vaxt Rövşənək özünü saxlaya bilmir, mane olmaq istəyir, oğlu İskəndərus onu arxaya çəkir.

İskəndər isə qəfildən yenə əl saxlayır, nəsə düşünür, üzünə qəribə bir ifadə çökür, elə bil ağlına nəsə gəlir, çönüb xələflərinə baxır.

İSKƏNDƏR – *(ağır səslə)* Niyə sizin sui-qəsdiniz məhz bu gecəyə qərarlaşdırılmışdı?

Hamı çaşqınlıqla bir-birinə baxır... İskəndər oğluna yaxınlaşır...

HÖRMÜZ – *(bərkdən)* Bir azdan gecə bitəcək....

İSKƏNDƏR – *(sərtliliklə)* Dayan görünüm... *(sanki fikirləşərək danışır)* Niyə məhz bu gecə? Siz sui-qəsdə dünən yox, sabah yox, məhz bu gecə təşkil eləmişdiz? *(oğluna bir az da yaxınlaşır, gözünün içinə baxır.)* Deməli, siz də Hörmüzün dediyi həqiqəti bilirdiz? Bayaقدan danışdıqların yalan idi? Mənimlə oyun oynayırsız? *(oğlunun təqlidini çıxardır)* İstəyirdim hamını qətlə yetirəsən, məzlum qurbanlar olaq, hamı bizi qəhrəman kimi xatırlasın.... *(hiyləgərliklə gülümsünür)* Yooox, sən də, oğlanların da bilirdiz ki, bu gecə mən ölümsüz olmayacam... Bilirdiz... Ona görə sui-qəsdə məhz bu gecə həyata keçirtmək istəyirdiz...

Həmi susur, İskəndər əlində qədəh qəfildən dəli qəhqəhə çəkir...

İSKƏNDƏR –Yox... Mən sizə bu imkanı verməyəcəm. Mən ölməyəcəm. Bütün günahkarları edam edəcəm. Qoy heç kimim qalmasın. Qoy əsl tanrı kimi tənha olum. Mənə heç kim lazım deyil. Tənha ölümsüzlüyüm mənə bədi.

O danışdıqca Xızır qorxaraq hiss olunmadan Hörmüzün arxasına keçir.

Qəfildən İskəndər əlindəki zəhər dolu qədəhi yerə çırpıb, belindəki qılıncı çəkib, sərt hərəkətlə Hörmüzlə Xızıra tərəf çönür.

İSKƏNDƏR – Siz demisən onlara, hamısı bilirdilər. Birləşib oyun qurmusuz mənə? Sizin hiylələrinizdi?

HÖRMÜZ – Həddini bil.... Unutma kimin qarşısındasan.

İSKƏNDƏR – Bilirəm... Yaxşı bilirəm kimin qarşısındayam. Məkrli, riyakar, həm də qorxaq Hörmüz... Qorxurdun ki, mən Tanrı olub insan-larçün dünyada adil hökmranlıq quraram, hamının rifahı yüksəlsin, mütləq ədalət hökm sürər, hamı mənə sitayiş edərsən isə heç kimə lazım ol-mazsan, unudurlar səni? Bundan qorxurdun? Buna görə ayağımın altını qazıyırdın?

HÖRMÜZ – Bədi... Mən işıq Tanrısıyam... Işıqlı dünya mənim hökmümdədi...

İSKƏNDƏR – Kimə lazımdı sənin işığın? Əgər insanlar arasında ədalət yaratmırsa, ac qarınları doyurmırsa, nəyə lazımdı, kimə lazımdı o işıq? Sənin özündən başqa heç kimə... Yox, bəşəriyyətin başı üstündə qəzəb qılıncı olmalıdı. Asiliklə başını qaldıranların başı kəsilməli, qanı tökülməli. Ancaq bu yolla bu dünyada haqq-ədaləti bərqərar etmək olar. Sənin işığın isə buna qadir deyil...

XIZIR – *(dözə bilmir)* Qadirdi. Işıq hər şeyə qadirdi...

İSKƏNDƏR – *(çönüb)* Sənin xəyanətinin cəzası lap ağır olacaq, Xızır... Səni dağlarda zəncirləyəcəm, əbədiyyətəcn orda qalacaqsan, Prometey kimi. Əbədiyyətə qədər qarğa-quzğun gəlib bədənini dəşik-dəşik edəcək, amma sən ölməyəcəksən. Amma ölüm arzulayacaqsan. Bayaq eynən mənim arzuladığım kimi.

Sokrat pəncərədən bayıra boylanır.

SOKRAT – *(həyəcanla)* Üfüqlər qızır. Bir azdan gün doğacaq.

Sokrat ani tərəddüddən sonra qılıncını çəkib isterika içində İskəndərin üstünə cumur.

SOKRAT – Bədi... Sən bu gecə ölməlisən. Ölməlisən.

Hamı şok içində bu mənzərəni seyr edir.

Peşəkar döyüşçü olan İskəndər ani olaraq çönüb nəvəsinin hücumunu dəf edir. Sokrat yenə onun üstünə atılır, İskəndər yenə onun hücumunu dəf edir. Sokrata əks-zərbə endirəndə İskəndərus qışqıraraq özünü onların arasına atır, İskəndərin xəncəri İskəndərusun sinəsinə sancılır.

İskəndərus yerə çökür. Kənarda dayanan Rövşənək özünü oğlunun üstünə atır.

RÖVŞƏNƏK – Neynirsən İskəndər? Oğluna qıyma.

*Rövşənək dəli kimi ağlayır.
Sokrat yerə çöküb atasını qucağına götürür.*

SOKRAT – (xırıltıyla) Ata... ata... (ağlayır)

RÖVŞƏNƏK – Bu nə fəlakətdi, bu nə zülümdü axı.

İSKƏNDƏRUS – (son nəfəsdə) Mən... mən bilirdim... Bilirdim ki o, ölməyəcək... Hiss eləyirdim...

İSKƏNDƏR – (onların başı üstündə) Hə... Mən ölməyəcəm... Sənin oğlunsa öləcək... Tanrıya qəsd etdiyi üçün...

İskəndər soyuqqanlılıqla yazınlaşır, yerdə oturub atasının başını qucağında sıxan Sokratın başı üstünə qılıncı iki əliylə şaquli qaldırır, qılıncın ucunu Sokratın boynuna söykədir, qəfildən dəstəyindən aşağı basır.

Qılıncın iti tiyəsi Sokratın çiyindən bədəninə keçir...

(Bu qətl üsulu tarixən Antik aləmdə zadəganların edam üsulu olub)

Sokrat da atası İskəndərus kimi ölür...

Sağ qalan üç nəvə qorxudan qaçıb gedirlər...

İskəndər qəddar səslə o biri nəvələrinin ardınca baxır, taxta çıxır, ayaq üstə əmr verir...

İSKƏNDƏR – (cəllad səsiylə) İndi bu saat əsamı yerə vuracam, cəlladlar gələcək... Harda gizlənsələr də, oğlum İskəndərusun arvadı, sağ qalan oğlanları, onların ailələri Tanrı-hökmdara xəyanət etdiyinə görə dara çəkiləcəklər... Silahlı Falanqa Sarayın qarşısında toplaşan kütləni mühasirəyə alıb, hamını qətlə yetirəcək ki, o birilərə də ibrət olsun... Mənə nifrət edə bilərsiz, amma hakimiyyətimə qarşı qalxa bilməzsiz... Çünki mən dünya hökmdarıyam... Mən ölümsüz İskəndər Zülqərneynəm... (qışqırır) Mən Tanrının özüyəm...

Vahiməli sükut çökür... Üfüq qızarır... Gün çıxmağa hazırlaşır...

İskəndər dəli qəhqəhə çəkir...

Bayaqdan oğlunun cəsədini qucaqlayıb ağlayan Rövşənək qəfildən yerdən sıçrayır.

RÖVŞƏNƏK – Qatil, cəllad, vəhşi....

Rövşənək nəvəsi Sokratın qılıncını götürüb İskəndərin kürəyinə saplayır. İskəndər özünü müdafiə etməyə macal tapmır...

İskəndər ölümcül vəziyyətdə taxtın qarşısına, oğlu və nəvəsinin meyiti üzərinə çökür.

Rövşənək İskəndərin xırıldadığını görür, sanki ayılır, onu öldürdüyünü anlayır.

RÖVŞƏNƏK – Mən onu öldürdüm? Axı mən onu sevirəm. Onu. Ölüm-süz İskəndəri. Tanrı İskəndəri. Yox, mən onu öldürə bilmərəm... Mən Tanrı qatili deyiləm. *(yavaş-yavaş ona yaxınlaşır)* Tanrı ölə bilməz.

Rövşənək İskəndərin meyiti üstə çökür, sanki onu özünün öldürdüyünü unudaraq əllərini, üzünü öpür, bir müddət ağlayır.

RÖVŞƏNƏK – Yoox, yox, sən ölə bilməzsən, ölə bilməzsən... Sən ölüm-süz İskəndərsən, tanrı İskəndərsən...

Nəhayət, Rövşənək qanlı xəncəri götürür.

RÖVŞƏNƏK – Mən tanrısız dünyada yaşaya bilmərəm, yaşaya bilmərəm.

Rövşənək xəncəri öz sinəsinə saplayır. İskəndəri qucaqlayıb ölür. Hörmüz gəlib onun başı üstündə dayanır.

HÖRMÜZ – Axx, dünya Hökmdarı İskəndər Zülqərneyn, ölməz İskəndər. Tanrı kimi yaşamaq istədin, amma heç adam kimi ölə də bilmədin.

Hörmüz çıxır, Xızır da onun dalınca gedir. Salona ölü bir sükut çökür.

* * *

*Günəş doğulur... Salona günəş şüaları düşür...
Fonda xalqın İskəndəri lənətləyən səsləri eşidilir...*

♦ P o e z i y a

Zəki Bayram YURDÇU

SƏNİ NECƏ AĞLAYIM...

Şəhidlərimizin ruhuna

Gecələr gec yatsam da, oyanıram obaşdan,
Səngərdaşın olmadım bu müqəddəs savaşda;
Səni necə vəsf edirəm bu görkəmdə, bu yaşda? –
Səni necə oxşayım?.. Səni necə ağlayım?..

Baxıram, gözlərində həyat eşqi qaynayır...
Qardaş, bacı don qalıb, qız-gəlinlər göynəyir.
Anan tabut önündə havalanıb oynayır;
Bir az içdən hönkürüm, bir az incə ağlayım.

Yurd uğrunda ölənə, çox da ölməz bilirəm;
Bu ağırılı sevdanı hər kəs bilməz, bilirəm.
Gündüz görən olmasın, durub gecə ağlayım?..

Şimşək çaxan gözündən gülümsəyir zəfərim,
Qanından rəng alıbdır nur şəfəqli səhərim.
Şəkilinlə bəzənib hər kəndim, hər şəhərim, –
Yüz kənd-şəhər dolaşım, küçə-küçə ağlayım.

Kəsən əllər kəsilsin belə fidan budağı,
Neçə təzə dağ olsa, unutmırıq bu dağı.
Gül canına yaraşmaz hər bayatı, hər ağı, –
Bayatını, ağını seçə-seçə ağlayım.

Çox doğrular yalanmış, çox yalanlar doğrulur,
Torpaq vətən olunca halal qanla yoğrulur.
Bu döyüşdən, bu qandan yeni Millət doğulur,
Səni necə daşıyım, səni necə ağlayım?..

Qan içündə gülümsər üz-gözündən öpürəm,
Son döyüşdə bitməyən son sözündən öpürəm,
Büküldüyün bayrağın ulduzundan öpürəm...
Səni necə yaşayım... Səni necə ağlayım?!

MEHMETCİK GƏLİR

Bu şanlı günlərdə, Zəfər ilində,
Yarpaqlar solmasın şimal yelində.
Lalələr açacaq Gəncə çölündə, –
Şükürlər bu günə, mehmetcik gəlir.

Ayağı altında halalca torpaq,
Başının üstündə hilallı bayraq,
Bir dəfə gəlmişdi düz yüz il qabaq,
Yüz il sonra yenə mehmetcik gəlir.

Diləklər dil açır, çönür xəyallar,
Kinli ürəklərdə sönür xəyallar.
Dönür həqiqətə, dönür xəyallar;
Ruh kimi bədənə mehmetcik gəlir.

Axşamüstü Xanın zil səsi gəldi,
Könlümə yaşamaq həvəsi gəldi.
Şuşadan qələbə müjdəsi gəldi, –
Bu səsə, bu ünə mehmetcik gəlir.

Dikəldir belini qoca qarılar,
Qorxudan yağının bağı yarılar,

Namərdə, nakəsə dünya dar olar;
Bürünüb kəfənə mehmetcik gəlir.

Son verək ağrıya, son verək aha,
Ümidlə, inamla baxaq sabaha.
Nöqtələr, nidalar yığışsın daha,
Son söz olsun sənə; mehmetcik gəlir.

Getdiyi ölkəni yerdən götürər,
Yetdiyi bölgəyə müjdə yetirər.
Özüylə ədalət, zəfər gətirər,
İmana gələnə mehmetcik gəlir.

Ağrıdağ, Murovdağ, dönüm başına,
Qanımız qarışmış hər qarışına.
Yallını qatarıq Mehtər marşına,
Bu toya, düyünə mehmetcik gəlir.

Yazılsın ömrümə bu bircə anım,
Sinəmə sığmayan hiss-həyəcanım.
Gözün aydın olsun, Azərbaycanım,
Vətəndən vətənə mehmetcik gəlir.

ELƏ KİMSƏSİZƏM...

Elə kimsəsizəm...

Elə soyuqdur...

Nəfəsim sinəmə sancılan oxdur.
Ah!.. Ürək açmağa bir kimsə yoxdur;
Ürəkdən çəkdiyim bu ah üşüyür.

Elə kimsəsizəm...

Elə dalğınam...

Görsə tanımazdı doğmaca anam.
Min kərə etdiyim savabdan yana,
Bir yol etmədiyim günah üşüyür.

Elə kimsəsizəm...

Elə qərib, tək...

Çırpınıb göynəyir sinəmdə ürək.

Görən başımıza nə gəlir, görək;
Axşam sızıldayır, sabah üşüyür.

Elə kimsəsizəm...

Elə sənsizəm...

Elə yöndəmsizəm... Elə yönsüzəm...

Elə tanrısızam, elə dinsizəm;

Göydə mənə baxıb Allah üşüyür...

YENƏ BU ŞƏHƏRDƏ...

“Yenə bu şəhərdə üz-üzə gəldik”,
Məni bu şəhərə aşiq edən qız.
Sevib, sevdini keçmişdə qoyub,
Məchul gələcəyə çıxıb gedən qız.

Sənə demədiyim bir sözə görə
Özünü od-alov içinə atdın.
Bir anda hər şeyi alt-üst eləyib,
Göyəmi çəkildin, yerəmi batdın?..

Budur, dayanmışıq yenə göz-gözə,
Arada bir küçə...

bir də otuz il.

Bir küçə adlamaq o otuz ili
Geri qayıtmaqdır birdən elə bil.

Günaydın, bu mənəm, – ağ saçlı qoca,
Nəvə yerişinə sevinən nənə.
Qoyduğun keçmişdən çıxıb gəlirəm;
Dalaşaq, küsüşək, barışaq yenə.

...Hanı o gur saçlar, ürkək baxışlar?
Ruhuma can verən o şəhla gözlər?..
Xəfif bir təbəssüm gördüm üzündə,
Altında nə böyük dərd, kədər gizlər.

Dost-tanış içində gündüzlər gülüb,
Gecələr ağlayıb dərd çəkən qadın.

Bircə mənə görə bütün keçmişin
Üstündən qara bir xətt çəkən qadın.

Yenə bu şəhərdə... bu ayda bizi
Baharın çiskini, yağışı tutdu...
Xəyanət etmişdik biz o sevgiyə,
Bizi o sevginin qarğıışı tutdu.

İki xəyanətkar – iki günahkar;
Belə yazılıbmış bizim üçün də...
Hər gün yalan dedik, günah işlədik,
Yaşadıq bir ömrü günah içində.

...O vaxt demədiyim o bircə sözü
İndi min yol desəm, qəlbinə yatmaz.
Boğub öldürdüyün keçmişimizi
Bu gündən atılan top da oyatmaz.

Mən daha keçmişdə qala bilmərəm,
Sən də gələcəkdən çıxıb gəlirsən.
İndi biz hamını başa düşərik,
Bizi başa düşməz heç kəs, bilirsən.

İndi gec olsa da, bilməliyik ki,
İnsan taleyilə oynamaq – günah.
Dünənki səhvlərin öz cəzasını
Bu gün də olmasa, verəcək sabah.

İndi gec olsa da, bilməliyik ki,
Bir yanlış addımdan iki can yanar.
Sevən sevdiyinin yanında ancaq
Düzgün qiymət alar, dəyər qazanar...

...Sevgini əfsanə, nağıl bilən qız,
Leyli də, Məcnun da olub həmişə.
Ay məni keçmişdə qoyub gələn qız,
Gəl yapış qolumdan, gedək keçmişə.

* * *

Varmış taleyimdə ana itkisi,
Ana ölümünü gözüylə görmək.
Məni bu dünyaya gətirən kəsi
Aparıb əlimlə torpağa vermək...

Qardaşlar fikirli, bacılar ağlar,
Daraldı gözümdə kənd birdən-birə.
Məni bu yerlərə bağlayan bağlar
Bir anda qırılıb töküldü yerə.

...Sənə sağlığında neylədim ki, mən
Üstünə qiymətli bir daş gəzirəm.
Adını tarixə yazdırmalıykən,
Cansız başdaşına şeir yazıram.

Yanıb-yaxılıram bəlkə nahaqdan,
Anam günəş kimi doğar hər səhər.
Analar gömülən qara torpaqdan
Məhəbbət göyərər, şəfqət göyərər.

* * *

İlahi, üz tutub gedim haraya? –
Çağırdım, gəlmədi atam haraya.
O axşam ömrümü böldü yarıya,
Axşam görməmişdim o axşam kimi.

Məsum bir təbəssüm sardı üzünü,
Özüylə apardı neçə sözünü.
Bircə yol “uf” deyib yumdu gözünü,
Anam gözgörəti söndü şam kimi.

Əsdi xəzan yeli dərəyə, dağa,
Qəriblik çöhnədi bağçaya, bağa.
Anamı tapşırdıq ana torpağa,
Atamın ruhuna ehtiram kimi.

YAŞAMAQ OLMUR

Yenə varlığında tufan, qalmaqal,
Nə qədər cavablı-cavabsız sual.
Yapışb yaxamdan yüz fikir, xəyal
Ora-bura dartır... yaşamaq olmur.

Ha çırpın, çabala öz qəfəsində;
Ürəklə ağılın məngənəsində.
İçimdə hayqıran vicdan səsindən
Qulaqlarım batır... yaşamaq olmur.

Fikirlər içində hər gün, hər ayın...
Yağı yağmasında büllur sarayın.
Bu daş ürəklərə çatmaz harayın
Fələklərə çatır... yaşamaq olmur.

Qarışır gözümdə ağlar, qaralar,
Yarımçıq bütövlər, bütöv paralar.
Hər gün açıldıqca köhnə yaralar,
İçim qana batır... yaşamaq olmur.

Bu kimdir, – seçilmir başdan ayağı?
Yağıya şam olur gözünün yağı.
Adını şir qoyub... pişiksayağı
Hər tumara yatır... yaşamaq olmur.

Yüz bayquş ulayır bir haqq söz desən,
Dağa zirvə desən, düzə düz desən.
Dünyanın ən ləziz təamın yesən,
Ağzın zəhər dadır... yaşamaq olmur.

Kimə çatasıdır şeirin, sözün?
İçini yandırır alovun, közün.
Yaşamaq xətrinə arabir özün
Özünü aldadır... yaşamaq olmur.

Nuridə MİSİR

YERİNƏ

Ad günümə yazdım,
gedib dağların o üzündə qarıyan sevgimə çıxdı...

Darıxsan köksünə sıxıb qucaqla,
Sığal çək saçıma daraq yerinə.
Çəmən şəhi kimi, buz bulaq kimi,
Gəlmə gözlərimin quraq yerinə.

İllər keçdi, zaman ötdü aradan,
Daş qayadan düşdü, qartal yuvadan.
Məni yuxularda arayan adam,
Su atma sevgimin ocaq yerinə.

İllər Nurudənin dövləti, varı,
Ömür yuvarlanır qüruba sarı.
Qaytarmaq olarmı gedən baharı?
Qışın ortasında sazaq yerinə?

GƏLİRİK

Salam Şuşa, qollarını geniş aç,
Görüşünə təptəzə, tər gəlirik.
Torpağından Göy Tanrıya ucalan
Şəhid-şəhid, nəfəs-nəfəs gəlirik.

Qoy duman çəkilsin, Günəş oyansın,
Yağışlara yalvarıram yağmasın.
Başın üstə bayrağım dalğalansın,
Ümid-ümid, həvəs-həvəs gəlirik.

Yamacından Xarıbülbül dərməyə,
Qalaların qıfılını sökməyə,
Məhv edilən meşələri əkməyə
Palıd-palıd, vələs-vələs gəlirik.

GET

İncə-incə qaysaqlayan yaramı
Yavaş-yavaş, narın-narın soy da get.
Bulud kimi yaşla dolan gözümlü
Uzun, sonsuz yollarında qoy da get.

Sanma ömrüm yarpaqlayan budaqdı,
İllər keçir, ömür gedir, qonaqdı.
Gelişini gözləyirəm nə vaxtdı,
Bağrım başın həm yarala, oy da get.

Gözündən quruyan bulağam sənsiz,
Küləklər səyridən sorağam sənsiz,
Ölümlə öpüşən dodağam sənsiz,
Cılızlaşma, elə özün boyda get.

YERİ

Yarama duz basdın, yandı, alışdı,
Göynəyir sinəmin sən olan yeri.
İndi kim sıxıbdı səni köksünə
Ağrımır köksünün mən olan yeri?

Uyudun saçımın rayihəsində,
Qaldın ürəyimin məngənəsində.
Elə ha fırlandın yer kürəsində,
Bilmədin hardadır tən olan yeri.

Xəyallar içində itib qalmışam,
Qasırğan könlümü ütüb, yanmışam.
Yolunun üstündə bitib qalmışam,
Gəl, ey saçlarımın dən olan yeri.

GÖR DARIXMAQ NECƏ OLUR

Nəfəsimi köynək elə, geyin, gəl,
Darıxmışam, uça-uça, yeyin gəl.
Bir az qışqır, bir az danış, deyin, gəl,
Gör darıxmaq necə olur mənimçün.

Xəyalımı bu payızdan as, gətir,
Demirəm ki, daş səbrini bas gətir.
Kəlbəcərdə öldü sevgim, yas gətir,
Gör darıxmaq necə olur mənimçün.

Kədərimi bu dənizlə böl gətir,
Surətimi dalğalarda gör, gətir.
Ləpələri qırçın-qırçın hör, gə tir,
Gör darıxmaq necə olur mənimçün.

Bu havanın havasında bahar var,
Gözlərimin qarasında qəhər var.
Ürəyimdə məhəbbətdən hasar var ,
Gör darıxmaq necə olur mənimçün.

Nə qaldı ki ömür adlı kitabdan,
Yarpaqlarım vaxtsız düşdü budaqdan.
Qurtar məni, üşüyürəm sazaqdan,
Gör darıxmaq necə olur mənimçün.

Nurudəyəm, bir haray ver çağırma,
Gəl məlhəm ol azarına, ağrına.
Körpə kimi basım səni bağırma,
Gör darıxmaq necə olur mənimçün...

BİLƏN YOX

Tənhalığım hisslərimin hakimi,
Bax beləcə yola verrəm hər günü.

Kim açacaq bu dolaşlıq dünyünü,
Vərəq kimi qaralandım, bilən yox.

Köz-köz oldum, öz odumdan alışıdım,
Zirvələrdə sisə, çənə qarışdım.
Payız köçən durnalarla yarışdım,
Ovçu vurdu, yaralandım, bilən yox.

Arzularım ərş-arğac söküldü,
Naxış-naxış, ilmə-ilmə söküldü.
İlgək-ilgək, düymə-düymə söküldü,
Hissə-hissə paralandım, bilən yox.

Öz ömrümə yamaq kimi tikildim,
Budağımdan yarpaq-yarpaq töküldüm,
Torpaq kimi şumladılar, əkildim,
Öz içimdən uralandım, bilən yox.

PAYIZ

Ürəyimdə bir həsrətin adası,
Gözlərimdə yaşıl yarpaq vidası.
Naxış-naxış keçmişimin butası,
Varlığımıza süzülübü bu payız.

Güman getdi duman gedən tərəfə,
Ömür getdi zaman gedən tərəfə.
Ta gedirəm anam gedən tərəfə
Yolum üstə düzülübü bu payız...

TÖKÜLDÜM

Payız kimi bir fəsil də saraldım,
Torpaq üstə yarpaq-yarpaq töküldüm.
Kəs, əllərimi uzanıqlı qoyan kəs,
Bilirsənmi, budaq-budaq töküldüm?

Bu ayrılıq nə alışdı, nə yandı,
Yenə yatmış duyğularım oyandı.
Dərd ürəyə kələf kimi dolandı
İlmə-ilmə, saçaq-saçaq töküldüm.

Bulud gəldi, yağış oldu gözümdə,
Oda döndü, alovlandı üzüm də.
Ayrılığa dözəmmədi dözüüm də,
Əlçim-əlçim, qucaq-qucaq töküldüm.

İÇİNDƏ

Dalğa kimi qayalara çırpılıb,
İtib getdim bir ümmanın içində.
Ayrılığı “sevə-sevə” yaşadım
Ömür adlı xanımının içində.

Yağış yağar, təzələnər çöl, çəmən,
Açılıbmı nərgizgülü, yasəmən?
O yerləri görərəmmi bir də mən,
Çaşıb qaldım bir gümanın içində.

Əllərimdə çiçəklərin dəstəsi,
Gözlərimdə yaşamağın həvəsi.
Əsir qaldı Nurudənin kəbəsi
Ümid adlı asımanın içində.

GETDİM

Bu dünyanın üzü yırtıq,
Astarını söküb getdim.
Balı da zəhər kimiymiş,
Bir badəyə töküüb getdim.

Tanrım! Yaşdı, nəmdi dünya,
Başdan-başa qəmdi dünya.
Babamdı, nənəmdi dünya,
Hər üzündən öpüb getdim.

Var-dövlət yığdım – seçilən,
Göydən ulduztək tökülən.
Cıbsız, tikişsiz biçilən
Bir kəfənə büküb getdim.

◆ Ədəbi düşüncələr

Nizami CƏFƏROV

ƏDƏBİYYATIN TARİX DƏRSLƏRİ

Ramiz Qusarçaylı müasir Azərbaycan poeziyasının o görkəmli nümayəndələrindəndir ki, qələmindən çıxan hər bir şeirdə son dərəcə aydın duyulan özünəməxsus yaradıcılıq enerjisi var. Və heç bir tərəddüdsüz demək olar ki, illər keçdikcə bu enerji daha da güclənir, şairin ruhi-mənəvi dünyasının daha dərin qatlarından gəlir, daha mühüm sosial-ideoloji mətləblərin ifadəsinə xidmət etməklə, bütövlükdə, bugünkü bədii sözə hörmət, nüfuz gətirir.

Azərbaycan xalqının tarixini əbədi məşəl kimi işıqlandırmaq missiyasını öz üzərinə almış müzəffər Vətən müharibəsi, əlbəttə, hər bir azərbaycanlının ürəyini qürur hissləri ilə doldurmuş, milli ictimai-mədəni təfəkkürdə (və həyatda!) yeni bir intibahın əsaslarını qoymuş, perspektivlərini müəyyən etmişdir.

Müzəffər müharibələrin müəllifi, əlbəttə, müzəffər Ali Baş Komandanlar olur...

Erməni işğalçılarına qarşı Azərbaycan xalqının qırx gündən artıq davam edən hərbi, ictimai, siyasi mübarizəsində Ali Baş Komandan İlham Əliyevin Sözü – xalqa müraciətləri, dünyanın müxtəlif nüfuzlu informasiya vasitələrinə verdiyi müsahibələr son dərəcə mühüm rol oynadı. Həmişə vaxtında deyilmiş, kifayət qədər mürəkkəb hadisələrin, gərgin, qaynar, hər cəhətdən sürəkli (və ideoloji ehtiraslarla zəngin) proseslərin mahiyyətini böyük analitik istedadla (və intellektlə) şərh edən, başlıcası isə, Azərbaycan xalqının iradəsini bütün təfəssilatı ilə əks etdirməyin parlaq ifadəsi olaraq ortaya çıxan bu möştəşəm Söz, heç şübhəsiz, dilimizin, ədəbiyyatımızın, ümumən ictimai fikrimizin ən mötəbər qaynaqlarından biri olaraq qalacaqdır.

Əlbəttə, Ali Baş Komandanın sözügedən Sözü ilk növbədə onunla əlamətdardır ki, deyildiyi günlərdə hadisələrə sadəcə təsir göstərməklə deyil, bir xalqın taleyini həll edən prosesləri yönəltməklə, milli ruhu mərkəzləşdirib, həqiqətən, dəmir bir yumruğa, sarsılmaz mənəvi qüvvəyə çevirməklə öz tarixi

missiyasını uğurla həyata keçirdi. Xalqa müraciətlərdə bu Sözü, bir tərəfdən, informasiya təfərrüatı və dəqiqliyi, məntiq dərinliyi və ardıcılığı hərəkətə gətirirdisə, digər tərəfdən, xalq danışq sintaksisinin lakonizmi, təravətli lek-sikon, xüsusilə o günlərin kontekstində hər cəhətdən yerinə düşərək ruhları coşduran, dildən-dilə gəzən nüfuzedici frazeologiya cilalayır. Və Ali Baş Komandanın nitqində ana dilinin qüdrətli intonasiası elə bir qürurla səsləndi ki, yüz illər keçsə də bu səsi hər kəs eşidəcək – dost da, düşmən də...

Prezident işğaldan azad edilmiş hər bir şəhərimizin, qəsəbəmizin, kəndimiz adını elə bir şövqlə çəkirdi ki, tək onun yox, hər bir sözünə diqqət kəsilmiş dinləyicilərin də ruhu bədəndə oynayırdı... “Adlarınızı dəyişdiriblər” deyirdi, “Biabırçı adlar qoyublar” deyirdi, “Mən bu adı dəyişdirdim” deyirdi. Bu “Mən” bir ayrı “Mən” idi, bir şəxsin yox, bir millətin “Mən”i idi. Və bu “Mən” heç bir maneəsiz “Biz”ə çevrildi: “Qarabağ bizimdir! Qarabağ Azərbaycandır!”

Harda pragmatika varsa, orada həm semantika var, həm də sintaktika...

Nüfuzlu informasiya vasitələrinə müsahibələrində İlham Əliyevin diplomatik səviyyəsi, beynəlxalq məsələlər üzrə peşəkarlığı nə qədər aydın görünə də, bundan az önəmli olmayan başqa bir üstünlüyü də vardı: o, lideri olduğu xalqın ərazi bütövlüyü uğrunda apardığı mübarizənin heç bir şübhə doğurmayan həqiqətini bəyan edir, yorulmadan (və özünəməxsus lider cəsarəti ilə) bütün dünyaya çatdırırdı ki, bu həqiqət hansısa subyektiv, yaxud separatist marağın ifadəsi yox, beynəlxalq, humanist tələblərdən, BMT-nin əsaslandığı birgəyaşayış prinsiplərindən irəli gələn obyektiv təzahürdür, Ermənistan öz təcavüzkar “rəhbərlər”inin şəxsinə bütövlükdə insanlığa qarşı cinayət işləmiş, haqq-ədaləti tapdalamış, cəzasız qalacağını güman edərək get-gedə daha da azğınlaşmışdır... Hər kəs görürdü ki, Prezidentə verilən suallarda həmin həqiqəti ortaya çıxarmaq əvəzinə onu dumanlandırmaq, “əzabkeş erməni” mifini müdafiə etmək istəyi daha çox qabardılır, lakin onu da görməmək mümkün deyildi ki, İlham Əliyev elə ilk kəlmələrindən bu mifi dağıdır, erməni faşizminin iç üzünü açıb göstərir, özbaşınalığı, cinayətkar rejimi, havadarlarına güvənərək qəsbkarlığın miqyasını daha da genişləndirmək barədə xam xəyallara düşənlərin qudurğanlığını ifşa edir.

Ola bilsin ki, müəyyən qədər qərribə səslənsin, ancaq mənə elə gəlir ki, Azərbaycan Prezidentinin rus, eləcə də ingilis dilindəki müsahibələrinə ana dilinin ruhu çökmüşdü. Və dərindən mənimsədiyi bu dillərdə də Prezident Azərbaycan həqiqətlərini əks etdirdiyi üçün məhz “azərbaycanca danışdı”. Heç kimə sirr deyil ki, XX əsrin sonu, XXI əsrin ilk illərində Ulu Öndər Heydər Əliyev ölkədə, eləcə də beynəlxalq aləmdə Azərbaycan dilinin siyasi mövqeyini, nüfuzunu görünməmiş bir səviyyəyə yüksəltdi. Öndər Atanın həmin ənənəni davam etditən Öndər Oğlu xalqa müraciətlərilə ana dilinə müzəffər bir ordunun Ali Baş Komandanının nitq enerjisini qazandırdı. Elə bir enerji ki, dilimizin (və xalqımızın) buna ehtiyacı vardı... Uzun illər məişət sferası ilə həddüdlənmiş ifadələr qırx günün içində ərazi bütövlüyü uğrunda mübarizə tariximizin “açar sözlər”inə çevrildi: Cəbrayıl yola çəkirdin, sərxoş olub Cıdır Düzündə rəqs edirdin, nə oldu bəs, məsciddə donuz saxlayanın özü donuzdur, başından elə vurmuşuq ki, cəhənnəmə getdi, gora getdi,

gorbagor oldu, iti qovan kimi qovmaq, siçan kimi dəşik axtarmaq, ora-bura zəng eləmək, yoxdur status-kvo, yoxdur təmas xətti, hamısını vurub dağıtmış, dəmir yumruq, nəyi nə vaxt etməyi Mən bilərəm, nə demişik, onu da eləmişik...

Xalq dilinin dərinliklərindən çıxarılaraq ehya edilmiş, tarixi mübarizənin tərcümənəsinə çevrilmiş həmin ifadələri, yəqin ki, ən modern, ən rəsmi, ən normativ söz-terminlər belə bu enerji (və səmimiyyət)lə əks etdirə bilməzdi. Məsələnin mahiyyəti isə bundan ibarətdir ki, yuxarıda yalnız az bir hissəsini xatırlatdığımız ifadələri beynəlxalq dillərin ən modern, ən rəsmi, ən normativ terminologiyasını müfəssəl bilən, tarixi qələbəmizi heç kimin təsəvvür edə bilməyəcəyi layihə gücündə gerçəkləşdirən bir Lider işlətdi – Sözümlərimizin Ali Baş Komandanı!..

Ali Baş Komandanın rəhbərliyi ilə aparılan çoxtərəfli, çoxmiqyaslı (və çoxmənalı!) Vətən müharibəsi ədəbiyyatımızın əbədi Vətən mövzusunun yaradıcılıq meydanını müqayisə edilməyəcək qədər genişləndirdi ki, bunun dəyərli faktlarından biri, heç şübhəsiz, Ramiz Qusarçaylının “Vətən” poemasıdır. Akademik Teymur Bünyadovun sözlərilə desək, bu əsərin ən böyük məziyyətlərindən biri elmliliklə poetikliyin vəhdəti, harmoniyasıdır.

“Vətən” poeması, klassik ədəbi ənənələrə uyğun olaraq, müəllifin belə bir möhtəşəm əsər yazmaqda izlədiyi məqsəd – məramın müxtəsər təqdimi ilə başlayır:

***Bu səngər haqq səngəridi,
Zəhmində çox cəng əridi.
Ləngərim söz ləngəridi, –
Yüngül hava mənlilik deyil.***

***Öz göyüm var,
öz mələyim,
Öz xəttim var,
öz lələyim,
Öz məzarım, öz bələyim, –
Haram yuva mənlilik deyil.***

***Davam nə can davasıdı,
Nə də yorğan davasıdı,
Azərbaycan davasıdı, –
Ayrı dava mənlilik deyil.***

Bundan sonra isə dərhal Azərbaycan etnik-mədəni sisteminin hansı qədim köklərdən qaynaqlandığı barədəki düşüncələr hərəkətə gəlir. Və hər nə qədər tarixi-arxeoloji araşdırmaların verdiyi məlumatlara, elmi-akademik təsəvvürlərin nə qədər mümkündürsə o qədər obyektiv qənaətlərinə əsaslanarsa da, müəllif insan cəmiyyətinin təşəkkülü barədə özünün şair-mütəfəkkir mövqeyini də bildirməyə ehtiyac duyur. İnsan cəmiyyətinin yaranması ilə xalqlar, tayfalar (və təbii ki, dövlətlər) təşəkkül tapmağa başlayır ki, burada bizim qədim əcdadlarımız – türklər də şərəfli bir yer tutur.

Və elə bu məqamda şairin ruhunun dərinliklərindən bir vulkan püskürür. Və bu vulkan poemanın sonuna qədər onun son dərəcə dolğun (və hər cəhətdən sirayətədici!) poetik təhkiyəsinə bir nəqərat kimi müşayiət edir:

***Səni Şaman-Şaman uduzdum, Vətən,
Tanrıqut-Tanrıqut uduzdum səni.
Səni Bilgə-Bilgə uduzdum, Vətən,
Tenqri-Tenqri uduzdum səni.***

***Səni Babil-Babil uduzdum, Vətən,
İkiçayarası uduzdum səni.
Səni batıl-batıl uduzdum, Vətən,
Vətən, asi-asi uduzdum səni.***

Doğrudur, əvvəl-əvvəl həmin daxili vulkan – üsyanın nədən nəşət etdiyini anlamaq bir az çətin olur... Xüsusilə o mənada ki, ictimai-iqtisadi formasiyalar bir-birini əvəz etdikcə, yəqin ki, nə isə qazanıldığı kimi nə isə də uduzulmalı, itirilməlidir. Bunsuz inkişafı necə təsəvvür etmək olar?.. Lakin bir məsələ də vardır (və əsər boyu tədricən daha aydın duyulur) ki, millət öz tarixinin hətta arxada qoyduğu məqamlarına da sahib çıxmağı bacarmalıdır. Və burada söhbət, ilk növbədə, milli yaddaşın hədudlarını (əslində, miqyasını) müəyyən etməli olan strateji tarixi məqamlardan gedir.

Qədim Şumer mədəniyyətinin etnik mənsubiyyəti nə qədər qızğın mübahisələrə yol açsa da, çox görkəmli şumeroloqlar bu mədəniyyətin türklərlə əlaqəsi barədə danışmaz faktlara istinad edən mülahizələr söyləmişlər. XX əsrin sonu, XXI əsrin əvvəllərindən həmin sahənin mütəxəssisləri içərisində türk xalqlarının nümayəndələrinin sayının artması da təsadüfi deyil. Və etiraf etmək lazımdır ki, tarixdə nələrisə uduzmağımızın əsas səbəblərindən biri də məhz tarixin mənbələrinə laqeyd münasibət, uzun illər bu və ya digər dövrü öyrənən mütəxəssislərimizin olmaması, nəticə etibarilə, düşmənin maraqlarının təsiri altına düşmək məcburiyyətində qalmağımız olmuşdur. Halbuki yalnız professor Yusif Yusifov kimi qədim Şərq tarixi mütəxəssisinin yetişməsi imkan verdi ki, yaddaşımızda bir sıra zəruri anlayışlar bərpa edilsin...

***Turukku, –
tarixdə türkün ilk adı,
Aratta, –
türkün ilk dövləti idi.
Dövlət, dövlətçilik qoşa qanadı,
Özgürlük müqəddəs sərvəti idi.***

***...Səni Kuti-Kuti uduzdum, Vətən,
Turukku-Turukku uduzdum səni.
Səni Kaspi-Kaspi uduzdum, Vətən.
Lullubi-Lullubi uduzdum səni.***

Ramiz Qusarçaylı mənsub olduğu Vətənin tərcümeyi-halını mövcud tarix kitablarından bizə məlum xronologiya ilə nəzmə çəkməklə qalmır, tarixə nüfuz edərək onu öz şair təxəyyülü ilə canlandırmağa, elmi təfərrüatlarına

xələl gətirmədən bütöv bir orqanizm kimi təqdim etməyə çalışır. Və xatırlatmağa ehtiyac duyulur ki, həmin uğurlu cəhdlərində Ramiz Qusarçaylıya Səməd Vurğun, Bəxtiyar Vahabzadə, Nəriman Həsənzadə kimi çox böyük müəllimləri yol göstərir. Ona görə də poemanın misraları, bəndləri bir-birinin ardınca bu qədər rahat, bu qədər yüyrək və bu qədər zəngin təsəvvürlər doğura-doğura gəlir...

***Hər gün öyrənirəm Azərbaycanı,
Hər gün oxuyuram hey varaq-varaq.
Əlimdə kitabın şah səhifəsi
Üçüncü minillik, –
eradan qabaq...***

***Haqqın, həqiqətin kaşanəsidir, –
Canlı nəfəsidir tarix hər anın.
Deyirəm, ən qədim nişanəsidir
Mixi yazıları Azərbaycanın.***

***Bu xalqın kökəni,
bu xalqın soyu
Uzanır tarixin min illərinə.
Keçib Arazboyu,
Urmıyaboyu,
Yol salıb Xəzərin sahillərinə.***

Mannadan Midiyaya, Atropatenaya, Albaniyaya qədər Vətən tarixini və-rəqləyən şairin “Astiaq əfsanəsi” ilə dövrümüze gəlib çatan hadisələr üzərində ayrıca dayanması, Midiyanın farslaşması tarixini bir daha yada salması, əlbəttə, ümumən türk tarixi miqyasında düşündürücü olmaya bilməz...

***Səni Maday-Maday uduzdum, Vətən,
Medeya-Medeya uduzdum səni.
Səni Altay-Altay uduzdum, Vətən,
Asiya-Asiya uduzdum səni.***

***Çin oldu arzusu İkinci Kirin,
Çat verdi Midiya imperiyası.
Dövləti quruldu Əhəmənilərin
Başlandı tarixin Kir seriyası...***

Azərbaycan tarixinin dərinliklərinə (və fəlsəfəsinə!) dalarkən olduqca mühüm bir metodoloji məsələni doğru-düzgün bir şəkildə həll etmək lazım gəlir ki, bu, ərazi tarixi ilə etnos tarixinin münasibətindən ibarətdir.

Həmin məsələ 30-cu illərdən başlayaraq müxtəlif şəkillərdə “həll edilmişdir” – türkoloqlar türk, iranşünaslar İran, qafqazşünaslar, bu və ya digər qeyd-şərtlə də olsa, Qafqaz başlanğıcını əsas götürmüş, nəticə etibarilə, mürəkkəb bir “metodoloji mənzərə” yaranmışdır. Odur ki, bu gün Azərbaycan dilinin, ədəbiyyatının, mədəniyyətinin təşəkkül tarixi barədə əsaslı (əksəriyyətin qəbul edəcəyi) bir fikir söyləmək olduqca çətindir. Bunun səbəbi odur ki, uzun

zaman heç bir alternativ qəbul etməyən “konsepsiyalar” meydan sulamışdır. Onlardan son illərə qədər qalanı bu idi ki, azərbaycanlılar sonralar – orta əsrlərdə türkləşmişlər. Xalqa öz keçmişini, etnik mənşəyini unutdurmaq “ehtiyacı”ndan irəli gələn həmin “konsepsiya” da hunlardan, sabirlərdən, xəzərlərdən, oğuzlardan və b.-dan bəhs olunur, lakin bunların eyni bir etnosu – türklərə aid olduqları barədə danışılır. Məqsəd ondan ibarətdir ki, Azərbaycan xalqının etnik tərkibində türklüyün mövqeyi nə qədər mümkündürsə o qədər minimuma, köçəri gəlmələrin yerli qeyri-türk mənşəli aboriginlərə qeyri-ardıcıl təsiri səviyyəsinə endirilsin.

Əlbəttə, Azərbaycanda etnik müxtəliflik ən qədim dövrlərdən olmuşdur. Lakin Azərbaycan xalqı türk mənşəlidir, türk etnik-mədəni sisteminin üzvi tərkib hissəsidir, Azərbaycan müxtəlif etnik mənşəli qədim mədəniyyətlərin birbaşa deyil, dolayısı ilə varisidir.

Və “Vətən” müəllifi bu məsələdə son dərəcə ardıcıl, prinsipial və cəsarətlidir.

Təcavüzkar İrani darmadağın edərək dünya tarixinə yeni istiqamət verən (və dahi Azərbaycan şair-mütəfəkkiri Nizaminin qələmi ilə peyğəmbər səviyyəsinə yüksələn) Makedoniyalı İskəndərin Avropa-Asiya-Afrika hüduqlarında qurduğu möhtəşəm dövlət də süquta uğrayır. Və Azərbaycan adını daşıyan ilk ölkə tarix səhnəsinə çıxır...

***İlkin Azərbaycan, –
Atropatena,
Türk dilli, türk soylu Azər birliyi,
Düşmən tuzaqları, –
dost əlbirliyi.
Suverən məmləkət,
bağımsız ölkə,
Yer-yerdən təcavüz, hiylə, təhlükə,
Tapdandı sazişlər, vədlər, görüşlər,
Aldı caynağına hərbi yürüşlər,
Daxili çəkişmə,
xarici kələk,
Dözdü Atropatın ölümünədək...***

Hər bir xalqın tarixinin fundamental dönüm nöqtələri, yaxud L.N.Qumilyov demiş, passionar dövrləri var. Ona görə də yalnız bilavasitə tarixçilər yox, mütəfəkkir yazıçılar da xalqın tarixindən danışanda, ən azı, intuisiya ilə həmin dövrlərdən xüsusi həssaslıqla bəhs edirlər. Ramiz Qusarçaylının “Vətən”də, ilk növbədə, dörd dövrə üstünlük verməsi tamamilə anlaşılandır ki, onlardan biri Atropatena, ikicisi Səfəvilər – Əfşarlar, üçüncüsü, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti, dördüncüsü isə müstəqil Azərbaycan Respublikası dövrüdür. O dövrlər ki, Azərbaycanı Azərbaycan etmişdir. Və təsadüfi deyil ki, həmin dövrlər Vətən tarixinin sadəcə “daxili işi” olmayan beynəlxalq miqyaslı hadisələrlə də zəngindir. Və ona görə də şairin bu cür hallarda Vətən tarixindən ümumdünya tarixinin üzvi tərkib hissəsi kimi bəhs açması tamamilə anlaşılandır.

Ramiz Qusarçaylı Albaniya hökmdarı Cavanşiri sonsuz məhəbbətlə tərənnüm edir. Və onun olduqca mürəkkəb tarixi şəraitdə öz ölkəsinin keşiyində necə mərdlik və müdrikliklə dayandığını vətənpərvərliyin heç zaman unudulmayacaq örnəyi kimi dəyərləndirir.

***Bununla belə onu da deyir ki:
Ərəb oyunları, fars oyunları,
Ərəb gedişləri, fars gedişləri,
Ərəb döyüşləri, fars döyüşləri,
Dövrün ən naqolay,
tərs döyüşləri,
Üzdü Cavanşiri
ağır yaralar,
Çıxdı axırına imperiyalar...***

Ancaq ən mühüm təhlükələrdən biri də, heç şübhəsiz, hayların Albaniya ərazisində möhkəmlənməkdən ötrü münbit şərait tapmaları idi. Şairin bu məsələyə xüsusi diqqət yetirməsi, bu gün özünü tarixə qədim Qafqaz xalqlarından biri kimi sıırmağa çalışan hayların mənşəyini, Qafqaza “yiyələnmə” texnologiyalarını bir daha nəzərdən keçirməsi ona görə zəruridir ki, “Vətən” müəllifinin tərənnüm etdiyi Vətənin tək dostları yox, son dərəcə alçaq (və şərəfsiz!) düşmənləri də olmuşdur...

***Haylar əyan-əyan cücərdilər,
Haylar kilsə-kilsə yuvalanırdı.
Kilsədə xəyanət becərdilər,
Kilsədə iftira becərdilər,
Haylar yalan-yalan havalanırdı,
Ortada qul kimi qurdalanırdı,
Qıraqda-bucaqda obalanırdı.
İtaət-itaət xırdalanırdı,
Yalmana-yalmana toplanırdı.***

Və şair bu məqamda da özünü saxlaya bilmir, ruhu yenidən cövlan edir, vulkan yenidən hərəkətə gəlir:

***Səni alban-alban uduzdum, Vətən, –
Səni Arran-Arran uduzdum, Vətən,
Aran-aran uduzdum səni,
Sasani-Sasani uduzdum səni,
Kəsrani-Kəsrani uduzdum səni,
Məhrani-Məhranı uduzdum səni,
Uduzdum,
uduzdum,
uduzdum, Vətən...***

“Vətən” müəllifi oxucunu doğma Şirvanın tarixinin əsas hesab etdiyi mərhələlərlə tanış elədikdən sonra Səfəvilərə keçir... Və maraqlıdır ki, Azərbaycan tarixində ilk mərkəzləşmiş dövlətin meydana çıxdığı həmin dövrü daha çox tayfa (və məzhəb) bölünmələri dövrü olaraq səciyyələndirir:

**...Gör nələr qaynayır qan yaddaşımda,
 Üz sürtdüm tarixin kövşənlərinə.
 Fatehlə döyüşən Uzun Həsənlə,
 Yavuzla vuruşan Şah İsmayilla,
 Tarixin Şeyx Səfi fəlsəfəsini
 Uduzdum türk-islam düşmənlərinə,
 Uduzdum Avropa məkrlərinə,
 Uduzdum Avropa nökrələrinə...**

Hərgah şair Səfəvilərin böyük hökmdarı Şah İsmayıl Xətəinin Azərbaycan tarixi üçün heç də az əhəmiyyət kəsb etməyən çox ciddi xidmətlərini də unutmur, ancaq bütövlükdə Səfəvi xanədanına xeyli dərəcədə tənqidi münasibəti, yəqin ki, mənim kimi çoxlarına da, ən azı, anlaşılmaz görünəcəkdir... Lakin yaddan çıxarmayaq ki, bu mövqeyində də Ramiz Qusarçaylı, müəllimsiz, sələfsiz deyil. Onun Mirzə Ələkbər Sabir kimi arxası, "Fəxriyyə" kimi dayağı var. Elə ona görə də inamla deyir:

**Türkü türklüyündən qovan şahların,
 Türkü türk ruhundan ovan şahların
 Niyyəti qaraydı, məramı saxta,
 Sanırdı bir fəvqəlbəşərdi şahlar.
 Aldada-aldada çıxırdı taxta,
 Aldana-aldana düşürdü şahlar...**

**Nadir hiss edincə bu təhlükəni,
 Səfəvi süqutu gerçəkləşincə,
 Qəfil bir qığılıcı çaxdı gözündə...**

Ancaq nə əfşarların Nadiri, nə də qacarların Ağa Məhəmməd şahı tarixin axınına mane ola bilmədi. Və rusların dövrünü başladı...

Ramiz Qusarçaylının "Vətən"ində bu və ya digər dərəcədə mübahisə doğuracaq bir məqam da odur ki, müəllif ölkənin xanlıqlara parçalanmasını ümumən (və doğru olaraq) fəlakət saysa da, bəzi xanların qüdrətini, vətənpərvərliyini, quruculuq fəaliyyətlərini tərənnüm etməkdən də çəkinmir...

**Hiyləgər həmlələr düşmən mirası,
 Xanlıqlar cəhalət dəbdəbələri.
 Bir az da coşurdu çar Rusiyası
 Artırdı işğalçı qələbələri.
 Qopub çat verincə Turan birliyi,
 Xan-xan yayılırdı rus əlbirliyi,
 Bəy-bəy yayılırdı rus əlbirliyi,
 Didib dağıdınca xiffət içini
 Hər gün artırırdı çar öz gücünü...**

"Beyin"i pozulmuş Azərbaycan tarixşünaslığının yaddaşı bir də XIX əsrin əvvəllərində Abbasqulu ağa Bakıxanovla bərpa olunmağa başladı ki, ondan sonra da hələ neçə illər Qafqaz tarixini qaçaqlar "yazdı".

Azərbaycanın milli özünüdərk ərəfəsində Şimali və Cənubi olmaqla iki yerə parçalanması, əlbəttə, tarixi bir faciə idi. Bundan sonra ölkə (və forma-

laşmaqda olan millət!) hansı uğura imza atırdısa, birtərəfli, yarımçıq olur, yuxarıdan gələn ikitirəlik imkan vermirdi ki, xalq bütün miqyası ilə öz taleyinin sahibi olsun... Əlbəttə, Azərbaycanın həmin faciəsi barəsində az yazılmayıb, ancaq istər bu, istərsə də digər mövzulara müraciətində "Vətən" müəllifi ən azı ona görə orijinaldır ki, təqdim etdiyi xronoloji (və xüsusilə ideya-estetik!) genişlik imkan verir ki, hadisələr daha aydın kontekstdə, daha bol işıq altında görünsün və daha obyektiv nəticələrə gəlinsin.

Ramiz Qusarçaylı Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin tarixindən danışarkən, çox doğru olaraq, Qafqaz İslam ordusunun xidmətlərini yüksək qiymətləndirir:

***Başda Nuru paşa,
türk cəngavəri, –
Qafqaz Ordusunun baş komandanı,
Yanında yenilməz Turan əsgəri,
Çıxdı azadlığa Bakı şəhəri, –
Yazıldı tarixə Bakı əsəri,
Bakı zəfəri,
Oxutdu dünyaya Azərbaycanı,
Qafqaz Ordusunun baş komandanı...***

Şairi poetik ruhunun diqtəsi ilə dövrün tarixinə belə bir "nəqərat" verməkdə heç cür qınamaq olmaz ki,

***Xəyanət göyərdir hər bucağında,
Sənin həndəsəni uduzdum, Vətən.
Yadlara yazdırıb tarix dərslərini,
Sənin tədrisini uduzdum, Vətən.
...Sənə "Mədrəsəli" çaxır oxutdum,
Sənin mədrəsəni uduzdum, Vətən.***

***20-ci əsrin Mart qırğınları,
Kimlər boğulmadı bu dərdə, Vətən.
Martda göy islanar,
yer çiçəkləyər,
Şəhid çiçəklədin sən Martda, Vətən...***

***Səni Gəncə-Gəncə uduzdum, Vətən,
Şamaxı-Şamaxı uduzdum səni...
Səni incə-incə uduzdum, Vətən,
Bayağı-bayağı uduzdum səni...***

Həm "Vətən" poemasının, həm də Ramiz Qusarçaylı yaradıcılığının bütün parlaqlığı ilə seçilən bir türkçülük qatı var ki, yalnız poetik (romantik!) yox, həm də ciddi elmi-ideoloji əhəmiyyət daşımaqdadır. Şair yaxşı bilir ki:

***...Altay, Çuvaşistan, Qaraçay,
Balkar,
Tuva, Tataristan, Başqırdistan,
Saxa, Xakasiya, Adıgey, Kırım***

***Türkün yurd yeridir, məskən yeridir,
Hələ o yerlərin mində biridir.***

Şairin bu hissləri, düşüncələri bizi türkçülük ideologiyasının dünənindən sabahına doğru qısa bir səyahətə çəkdi...

Türk birliyi ideyasını XIX əsrin sonlarına doğru nə qədər sadələvh olsa da tam səmimiyyətilə ilk dəfə İsmayıl bəy Qaspralı tarix səhnəsinə çıxarmış, məşhur "Tərcüman"ını nəşr etdirərək "Dildə, fikirdə, işdə birlik" şüarını türk ziyalıları arasında yaymağa çalışmışdır. Onun ideyalarını davam etdirən Əli bəy Hüseynzadənin əsas xidməti isə onda olmuşdur ki, türkçülüyn "türkləşmək, islamlaşmaq və avropalaşmaq"dan ibarət formulunu işləyib hazırlamaqla məsələyə nəzəri miqyas vermişdir.

Lakin türk birliyi ideyasını mükəmməl bir ideologiya səviyyəsinə yüksəldən, heç şübhəsiz, Ziya Göyaldır ki, onun "Türkçülüyn əsasları" əsəri bütün polemik tərəflərilə birlikdə bu günə qədər həmin ideologiyanın (və səviyyənin) şah əsəri olaraq qalır.

Ziya Göyaldın türkçülüynü, eləcə də türk birliyi ideyaları təşəkkülə osmanlıçılığın inkarı ilə başlamış, Türkiyə Cümhuriyyətçiliyinin ideya-siyasi (və fəlsəfi) təsdiqi ilə başa çatmışdır. Türkiyə Cümhuriyyətçiliyinin, başqa sözlə, Mustafa Kamal inqilablarının türk birliyi ideyalarının (və ideallarının!) çıxış (və istinad!) nöqtəsi kimi qəbul olunması, əlbəttə, tarixi bir zərurət idi. Lakin həmin zərurət elə başlanğıcdan ortaya çox ciddi problemlər də çıxarmışdı.

"...Türkün yalnız bir dili və bir kultüürü ola bilər.

Halbuki türkün bəzi qolları Anadolu türklərindən ayrı bir dil, ayrı bir kultür yaratmağa çalışmışlar. Məsələn, quzey türklərindən bəzi gənclər bir tatar dili, tatar kultüürü meydana gətirməklə məşğuldurlar... Uzaqda olduğumuz üçün qırğızların və özbəklərin necə bir yol tutacaqlarını bilmirik. Bunların da hər biri ayrı dil və ədəbiyyat, ayrı kultür meydana gətirməyə çalışsalar, Türk millətinin hüdudu daha da daralmış olar. Yakutlar ilə Altay türkləri daha uzaqda olduqları üçün onları Türkiyə türklərinin kultüürü içinə almaq daha da çətin görünür".

Problem yalnız onda deyildi ki, uzaq Sibirdən Qafqazlara qədər (və ya əksinə) yayılmış türkləri (əslində, türk xalqlarını) "Türkiyə türklərinin kultüürü içinə almaq... çətin görünür"dü, daha çox onda idi ki, böyük mütəfəkkir Türkiyədəki cümhuriyyət quruculuğu eyforiyasının təsiri altında o qədər də kiçik olmayan metodoloji yanlışlığa yol verirdi. Və həmin yanlışlığa haqq qazandırmaq üçün etdiyi cəhd də, prinsip etibarilə, uğurlu sayıla bilməzdi ki, guya "kultür yönündən birləşməsi asan olan türklər, özəlliklə oğuz türkləri, yəni türkmənlərdir. Türkiyə türkləri kimi Azərbaycan, İran və Xarəzm ölkələrinin türkmənləri də oğuz nəslinə mənsubdurlar. Deməli, türkçülükdəki yaxın ölkəmiz "oğuz birliyi", yaxud "türkmən birliyi" olmalıdır".

Ziya Göyaldın türk birliyi ideyasına ilham verən türkçülük ideologiyası ona görə lazımi miqyas ala bilmədi ki, XX əsrin əvvəllərində türk xalqları arasındakı əlaqələr son dərəcədə zəif idi. Və "Türkçülüyn əsasları" müəllifi bütün elmi-nəzəri (sosioloji) hazırlığına rəğmən nəinki "uzaq", hətta "yaxın" türklərin o dövrdəki ictimai, siyasi və mənəvi həyatına - iddialarına və

imkanlarına münasibətdə obyektiv ümumiləşdirmələr aparmaq baxımından o qədər də məlumatlı görünmür. Çox təəssüf ki, düz bir əsr keçsə də Türkiyədə yetişmiş bir sıra elm adamlarının türk dünyasına, eləcə də türk düşüncə birliyi məsələsinə baxışları "Türkiyə mərkəziyyətçiliyi" modelindən kənara çıxmamışdır. Halbuki müasir dünyada sayı iyirmi beşi aşmış müstəqil türk xalqlarının mövcudluğunu nəzərə almadan onların hər hansı birliyi barədə az-çox məhsuldar mühakimələr yürütmək mümkün deyil.

Doğrudur, sağlam etnoqrafik köklər və ya əsaslar türk dünyasının yalnız mənəvi-mədəni deyil, ictimai-siyasi, hətta ideoloji bütövlüyünə də zəmanət verir ki, Ziya Göyalp həmin kökləri və ya əsasları olduqca müfəssəl bir şəkildə araşdırmış, dildə, estetikada, əxlaqda, hüquqda, dində, iqtisadiyyatda, siyasətdə və fəlsəfədə türkçülüynün zəngin etnoqrafik imkanlarını ortaya çıxarmışdır. Lakin burada söhbət, doğrudan da, yalnız potensial imkanlardan gedir – o imkanlardan ki, necə reallaşacağı, türk xalqlarını müasir dünyanın inkişaf sürətinə necə uyğunlaşdıracağı barədə nəinki o zaman, indinin özündə də əsaslı bir fikir söyləmək çətindir.

Ziya Göyalp da öz sələfləri kimi, prinsip etibarilə, "türkləşmək (xalqa doğru), islamlaşmaq və müasirləşmək (Qərbə doğru)" (yəni "türk millətindənəm, islam ümmətindənəm, Avropa mədəniyyətindənəm") şüarını müdafiə etməklə türkçülüynü "ülküsünün böyüklüyü baxımından üç dərəcəyə ayırırdı:

1) türkiyəçilik; 2) oğuzçuluq, yaxud türkmənçilik; 3) turançılıq".

"Türkçülüynün əsasları" müəllifi düşünürdü ki, "türkçülüynün uzaq ülksü Turan adı altında birləşən oğuzları, tatarları, qırğızları, özbəkləri, yakutları dildə, ədəbiyyatda, kultürdə birləşdirməkdir. Bu ülkünün gerçəkləşməsi mümkündürmü, yoxsa mümkün deyilmi? Yaxın ülkələr üçün bu suala cavab axtarılsa, uzaq ülkələr üçün axtarılmaz". Və həmin düşüncələr mövqeyindən tamamilə haqlı idi ki, "yüz milyon türkün bir millət halında birləşməsi türkçülük üçün ən qüvvətli bir coşğunluq qaynağıdır. Turan ülksü olmasaydı, türkçülük bu qədər sürətlə yayılmayacaqdı".

XX əsrin əvvəlləri üçün səciyyəvi olan bu siyasi romantizm XX əsrin sonu, XXI əsrin əvvəllərində hər cür spekulativ əhəmiyyətini ilk növbədə ona görə itirdi ki, türk xalqları XX əsr boyu bütün imperiya təzyiqlərinə baxmayaraq, olduqca zəruri (və təbii) bir diferensiasiya prosesi yaşamaqla tarix səhnəsinə mümkün mükəmməl keyfiyyətləri ilə çıxdılar. Hal-hazırda bir sıra türk xalqlarının iqtisadi, siyasi və mədəni problemləri ən mötəbər beynəlxalq təşkilatlarda həll olunur. Yəni "dildə, fikirdə və işdə" bir vaxtlar İsmayıl bəy Qaspralı, Əli bəy Hüseynzadə, hətta Ziya Göyalp kimi romantik türk mütəfəkkirlərin xəyalına belə gəlməyəcək qədər diferensial xüsusiyyətlər nümayiş etdirən türk xalqları barədə artıq vahid bir millət olaraq baxıb nəinki müxtəlif nəzəriyyələr yaratmaq, hətta az-çox əsaslı müləhizələr yürütmək də ağılasızmazdır. Odur ki, istər dil, istər düşüncə-təfəkkür, istərsə də iş-əməl məsələsi olsun, türklərin birliyi və ya türk məkanında integrasiya mövzusunda söhbət açarkən "kafi əsas" kimi onların eramızdan əvvəlki minilliklərdəki "amorf" bütövlüyündən yox, elə diferensial mövcudluqlarından başlamaq

lazımdır ki, müasir xarakterlərini bu və ya digər dərəcədə dəqiq ifadə edə bilsin.

Türk dünyasında düşüncə birliyi üçün mükəmməl etnoqrafik dayaqların olması müasir integrasiya üçün hələ hər şey demək deyil. Odur ki, həmin dayaqlara həddindən artıq istinad etmək bu günü keçmişlə izah etməyə aparıb çıxaracaq çox yanlış bir yola düşmək deməkdir. İlk növbədə bu günün özü ciddi metodoloji prinsiplər əsasında (və təbii ki, ümumdünya kontekstində) təhlil olunmalı, hər bir türk xalqının özünütəsdiq maraqları (və proqramları) göz önünə gətirilməlidir. Əgər biz düşünsək ki, Türkiyə, yaxud Azərbaycan türklərinin, yaxud da özbəklərin, qazaxların, türkmənlərin, qırğızların, tatarların, başqırdların, çuvaşların, yakutların... bütöv bir millət səviyyəsində təzahür edən özünəməxsus iqtisadi, siyasi, mədəni istəkləri yalnız türk birliyinə mane olan "yanılmalar"dan ibarətdir, həmin birliyi təmin edəcək texnologiyalar işləyib hazırlamaqda nəinki çətinlik çəkməli, eyni zamanda, daha əsası, mahiyyətdən yayınmalı olacağıq.

Görünür, öz müasirliyini itirməkdə olan "türkləşmək, islamlaşmaq, müasirləşmək" formulunu da get-gedə "türkləşmək: milliləşmək və beynəlmilləşmək"lə əvəz etmək lazım gələcəkdir. Və yalnız bu halda türk dünyasında düşüncə birliyi texnologiyaları üzərində düşünmək üçün yeni imkanlar açıla bilər.

"Vətən"də sovet "tarixşünasları"nın yalnız Azərbaycanın deyil, bütövlükdə türk dünyasının tarixinə siyasi-ideoloji təzyiqləri barədə ayrıca bəhs olunması, əlbəttə, bir sıra hallarda bugünə qədər davam edən metodoloji yanlışlıqların köklərini aydınlaşdırmaq baxımından maraqlıdır:

**Millətçi bolşevik başbilənləri,
Leninə yarıb xoş gələnləri,
Stalin yolundan ilhamlananlar,
Despotu özünə "Allah" sananlar,
Çar dövrü yazılan elmi işləri,
Elmi əsərləri yığışdırırdı.
Avar, Xəzər, Bulqar dövlətlərinin
Mənşəyi türk olan millətlərinin,
Harda adı keçir, –
sıxışdırırdı.**

Məsələ yalnız onda deyildi ki, tarix saxtalaşdırılır. Rusiyanın Rusiya olmasında rol oynamış ən böyük etnik-mədəni güclər – monqol-tatarlar (əslində, türklər) istehza hədəfinə çevrilirdi, bu irticaçı proses qanlı repressiyaların birbaşa müşayiəti ilə gedir, Vətənin ən düşüncəli yaradıcı övladları məhv edilirdi...

**Ah... nələr oynandı bu məmləkətlə
Totalitar rejim,
repressiyalar,
Ələbaxım kütlə,
vəfalı kütlə...
Öz ulu dövrünün, qədim dövrünün**

***Bir yaşıl fəslini itirdi Vətən,
Ən zəki, ən ünlü oğullarıyla
İki-üç nəslini itirdi Vətən.***

Sosializm "layihələri"nin zor gücünə həyata keçirildiyi, türk xalqlarının bir-birindən təcrid edilərək gələcəklərinin ən müxtəlif baxımlardan sual altına atıldığı illərdə "Azərbaycan davası"nı mühacirlər yürüdükdülər...

***Vətənin siyasi mühacirləri
Üz tutub hərə bir səmtə gedirdi,
Mühacir həyatı yaşayırdılar.
Vətəndən uzaqda təşkilatlanıb
Bu şəhid Vətənin, qazi Vətənin
Müstəqilliyini təbliğ edirdi,
Millətin dərdsini öz dərdsi kimi
El-el, ölkə-ölkə daşıyırdılar.***

Sovetlər Birliyinin çökdüyü illərdə Azərbaycanın başına gətirilən oyunlar, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin iradəsi, titanik söyləri ilə ölkənin siyasi böhrandan çıxıb inkişaf yoluna düşməsi barədə ətraflı danışandan sonra şair Azərbaycan tarixinin İlham Əliyev epoxasına gəlir:

***Hələ gənc yaşında İlham Əliyev
Qazandı xalqının etibarını.
Xalqın da ruh səsi, inam birliyi
Gətirdi ölkənin rəhbərliyinə
Heydər Əliyevin yadigarını.***

***Xalqın etibarı, xeyir-duası
Sarsılmaz birliyi, əqidəsiylə,
Heydər Əliyevin siyasi kursu,
İlham Əliyevin iradəsiylə
Başlandı ölkənin yeni erası.
Səsləndi ölkənin yekdil səsiylə
Qələbə müjdəli simfoniyası.***

"Vətən" müəllifi Azərbaycan Prezidenti, Azərbaycan xalqının lideri İlham Əliyevin Vətən qarşısındakı xidmətlərini ürək genişliyi ilə tərənnüm edir ki, həmin xidmətlərin əsasında azərbaycançılıq (vətənpərvərlik!) ideyalarının aldığı geniş vüsət dayanır.

Müşahidələr (və araşdırmalar) göstərir ki, müasir dövrdə – İlham Əliyev dövründə azərbaycançılıq ideologiyasının təkamülünü bir sıra mühüm əlamətlər şərtləndirir ki, onlardan biri həmin ideologiyanın tarixinə (bu tarixin bütün yönərlilə obyektiv öyrənilib mənimsənilməsinə) elmi, ictimai-siyasi və mədəni marağını indiyə qədər görünməmiş bir şəkildə artmasıdır.

Bu gün ölkədəki iqtisadi, ictimai-siyasi və intellektual-mədəni şərait imkan verir ki, azərbaycançılıq ideologiyasının keçdiyi tarixi yol hərtərəfli, dərindən və geniş müzakirələr əsasında necə varsa o cür araşdırılıb öyrənilsin, xüsusilə gənc nəslin Azərbaycan xalqını, Azərbaycan dövlətini müstəqilliyə gətirib çıxaran milli ideologiya, onun hansı müzakirələrdə, mübahisələrdə və

münaqişələrdə formalaşdığı, eləcə də Əli bəy Hüseynzadə, Məhəmməd ağa Şahtaxtinski, Əhməd bəy Ağayev, Nəriman Nərimanov, Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Səməd Vurğun, Mirzə İbrahimov kimi müxtəlif miqyaslı və mövqeli milli ideoloqların təfəkkür tərcümeyi-halları haqqında kifayət qədər aydın (və mükəmməl) təsəvvürləri olsun. Halbuki bu imkan əvvəlki mərhələlərdə ya yox idi, ya da müxtəlif səbəblər üzündən bu və ya digər dərəcədə məhdud olmuşdu.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 21 yanvar 2014-cü il tarixli sərəncamı ilə «türk xalqlarının mədəni integrasiyasının məfkurə kimi təşəkkül tapmasında mühüm rol oynayan, müasir cəmiyyət quruculuğunda demokratik prinsiplərin ənənəvi dəyərlər zəminində bərqərar olmasının vacibliyini irəli sürən və müstəqil milli dövlətçiliyin nəzəri əsaslarının hazırlanmasında yaxından iştirak edən... görkəmli ictimai xadim» Əli bəy Hüseynzadənin 150 illik yubileyinin keçirilməsi müasir Azərbaycan dövlətçiliyinin (və Prezident İlham Əliyevin), ilk növbədə, milli ideologiyanın tarixinə münasibətinin göstəricisidir. Və bu sözləri cənab Prezidentin bir sıra digər sərəncamları (xüsusilə, azərbaycançılıq ideologiyasının banilərindən biri olan, uzun illər adının çəkilməsi belə qadağan edilmiş Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin yubileyinin keçirilməsi haqqındakı sərəncamı) barəsində də demək olar. Onların hər biri, bir tərəfdən, milli ideologiya klassiklərini geniş ictimai miqyasda tanıتماğa; ikinci tərəfdən, milli ictimai şüuru zənginləşdirməyə, onun polifoniyasını təmin etməyə; üçüncü tərəfdən isə, milli ideologiyanın köklərini, mənbələrini (və ümumən tarixini!) onun müasir təzahür texnologiyaları ilə üzvü vəhdətdə – bir bütöv halında təsəvvür eləməyə münbit (və rəsmi!) şərait yaradır.

Məlum olduğu kimi, istər təşəkkül dövründə, istərsə də müxtəlif təkamül mərhələlərində, xüsusilə XX əsrin 20-ci illərinin əvvəllərindən 70-ci illərinin əvvəllərinə, yəni Heydər Əliyev dövrünə qədər azərbaycançılıq ideologiyası həm ölkə daxilində, həm də ölkə xaricində (mühacirətdə) biri digərindən, demək olar ki, təcrid olunmuş halda fəaliyyət göstərmişdir. Ölkə daxilində bu ideologiya get-gedə məhdudlaşdırılmış, hətta tamamilə unudurulması üçün hər cür cəhdlər edilmiş, az-çox təzahürləri isə müxtəlif mənəvi-ideoloji istiqamətlərə (məsələn, liberal vətənpərvərlik) yönəldilməklə amorflaşdırılmış və ya «simasızlaşdırılmışdır»... Xaricdə (mühacirətdə) isə sosial bazası olmayan romantik xəyallara çevrilmişdir... Və bütün hallarda Azərbaycan xalqının milli ideallarının qarşısını həm adminstrativ (aqressiv!), həm diplomatik (aldatma!), həm də ekspressiv (şirnikləndirmə!) üsulları ilə məhz sovet-sosialist ideologiyası kəsmiş, lakin milli idealları məhv etmək mümkün olmadığı kimi, milli ideologiyanı da sona qədər unudurmaq, yaddaşlardan silmək mümkün olmamışdır.

Odur ki, belə bir mürekkəb yol keçmiş ideologiyanın tarixini öyrənmək, cəmiyyətə doğru-düzgün metodologiya (ümummilli tarix fəlsəfəsi!) əsasında çatdırmaq üçün yaradılmış şərait çox mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Heç şübhəsiz, azərbaycançılıq ideologiyasının tərkib hissələri olan türkçülük, müsəlmançılıq və müasirliyin üzvi vəhdətdə, heç birinə digərindən

daha böyük üstünlük vermədən, bir bütöv halında qəbul edilərək xalqın milli mənafeləri naminə həyata keçirilməsi ona görə çox əhəmiyyətlidir ki, Azərbaycan xalqı müxtəlif tarixi dövrlərdə (azərbaycançılıq ideologiyasının təşəkkül tapıb formalaşdığı XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq) gah türkçülüyə, gah müsəlmanlığa, gah da müasirliyə əlahiddə üstünlük verilməsindən irəli gələn ictimai-siyasi problemlərlə üz-üzə dayanmağa məcbur olmuşdur. Və bunun da mənfi nəticələrini, xüsusilə milli inteqrasiyasının, müəşəkkilliğin süni olaraq pozulmasını, yaxud zəifləməsini tarix, yəqin ki, həmişəlik öz yaddaşına yazmışdır.

İlham Əliyevin siyasi-ideoloji fəaliyyətində türkçülük Azərbaycan xalqının öz mənşəyi etibarilə türk etnosundan yaranması həqiqətinin milli ictimai dərkindən başlayıb müasir türk dünyasının üzvi tərkib hissəsi olması, beynəlxalq aləmdə türk dünyasının ortaqlarının cəsarətlə müdafiəsinə qədər gedir. Və təsadüfi deyil ki, Azərbaycan Prezidenti türk dünyasının öndə gedən liderlərindən biri kimi böyük nüfuz sahibidir.

Dünyanı bürümüş koronavirus pandemiyasının ən ağır günlərində türkdilli ölkələrin dövlət başçılarını bir araya gətirərək keçirdiyi videoməclis bunu bir daha sübut etdi. Xüsusilə o baxımdan ki, bu sür məclislər (və təşəbbüslər) yalnız türkdilli xalqların siyasi inteqrasiyasına töhfə verməklə qalmır, həm də ümumən türk birliyinə beynəlxalq hörmət və nüfuz gətirir.

İslam (müsəlman) dünyasına mənsubluq da bugünkü Azərbaycanın həm mənəvi-mədəni, həm də ictimai-siyasi xarakterində bütün parlaqlığı ilə təzahür edir. İlham Əliyevin müsəlman xalqlarına qarşı müəyyən beynəlxalq dairələrdə aparılan mürtəce, antihumanist kampaniyalara dəfələrlə ən yüksək tribunallardan öz etirazını bildirməsi, Azərbaycanın bir nümunəvi müsəlman ölkəsi olaraq inkişafı buna sübutdur.

Və eyni zamanda bugünkü Azərbaycan xalqı dünyaya açıq, müasir dünyanın iqtisadi, sosial-siyasi və mədəni texnologiyalarını inamla mənimsəyən, onun (müasir dünyanın) qlobal idarəciliyində get-gedə güclənən imkanları səviyyəsində iştirak edən xalqdır.

Türkçülük, müsəlmançılıq və müasirlik triadası bugün Azərbaycanda klassik formulunda (və tipologiyasında) tətbiq edilməklə qalmayıb dövrün tələblərinə uyğun olaraq yaradıcılıqla yaşanır ki, bu da Azərbaycan dövlətinin yürütdüyü tarazlaşdırılmış, humanist və uzaqgörən (mövcud problemlərin tezliklə həllinə yönəlmiş perspektivli) siyasətin nəticəsidir.

Əlbəttə, azərbaycançılıq ideologiyasının inkişafında Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin daha bir sıra xidmətləri də vardır ki, buraya multikulturalizm ənənələrinin yeni səviyyədə davam etdirilməsi, dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi uğrunda ardıcıl mübarizə aparılması, Azərbaycan insanının müasir dünyada hər hansı çatışmazlıq kompleksindən xilas edilməsi üçün hər cür (iqtisadi, siyasi, mədəni və s.) qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsi və s. daxildir.

Azərbaycan tarixində İlham Əliyev epoxasının ən mühüm hadisələrindən biri erməni təcavüzünə son qoyulması, ölkənin ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi idi...

**Bilsə də xisləti şərdi, böhtandı,
 Hay yenə öz murdar məkrinə uydu.
 Kürsüdən “Qarabağ Ermənistandır”, –
 Deyib öz fikrinə,
 nöqtə də qoydu.
 Hay hardan biləydi,
 nədən biləydi,
 Bu cılız “nöqtənin”,
 bu cür “nöqtənin”
 Başına yumruqlu “Nida” gələcək.**

Əgər şair bütün poema boyu “Səni uduzdum, Vətən” deyirdisə, Vətən müharibəsində qazanılan möhtəşəm Zəfərdən sonra artıq qələbə nəğməsi oxuyur:

**Səni qazi-qazi qaytardım, Vətən,
 Qəhrəman-qəhrəman qaytardım səni.
 Səni şəhid-şəhid qaytardım, Vətən,
 Cana can, qana qan qaytardım səni.**

**...Səni Laçın-Laçın qaytardım, Vətən,
 Kəlbəcər-Kəlbəcər qaytardım səni.
 Səni quca-quca qaytardım, Vətən,
 Bəxtəvər-bəxtəvər qaytardım səni.**

**Səni Şelli-Şelli qaytardım, Vətən,
 Lələdağ-Lələdağ qaytardım səni.
 Səni Şuşa-Şuşa qaytardım, Vətən,
 Qarabağ-Qarabağ qaytardım səni.**

Ramiz Qusarçaylı “Vətən”i 2017-ci ildə qələmə almağa başlayıb, 2021-də başa çatdırıb. Lakin bu beş il, yəqin ki, fəal yaradıcı iş illəridir. Əslində isə, bu cür əsərlər sənətkardan bütöv bir ömür istəyir. Və görkəmli tənqidçi-ədəbiyyatşünasımız Vaqif Yusiflinin “poetik epopeya” adlandırdığı “Vətən”, heç bir şübhə yoxdur ki, Ramiz Qusarçaylının yaradıcılıq tərcümeyi-halı, bədii pasportu, eyni zamanda Azərbaycan poeziyasının müasir Azərbaycanın ictimai-ideoloji maraqları mövqeyindən dediyi elə bir Sözdür ki, ədəbiyyatımızın yaddaşından heç zaman silinməyəcək, Ədəbiyyatın Tarix dərsləri olaraq bu gündən sabaha inamla addımlayacaqdır.

Və əsər şairin artıq, demək olar ki, dillər əzbəri olmuş məşhur “Azərbaycan bayrağı” ilə bitir...

**Sənsən Azadlıq eşqim, sənqən Hür, – deyəcəyəm,
 Ən son nəfəsimdə də sənə şeir deyəcəyəm,
 Şuşada sən qonduğun daşa pir deyəcəyəm,
 Çəkəcəyəm gözümə kölgən düşən torpağı,
 Azərbaycan bayrağı!
 Azərbaycan bayrağı!**

♦ Ələmdar Quluzadənin 70 yaşı

Ələmdar QULUZADƏ

DÜNYA, SƏNİN NƏ VECİNƏ

Bağrımdakı od mənimdi,
Yaxşı-yaman ad mənimdi,
Çəmən-çəmən çiçək sənin,
Dünya boyda dərd mənimdi –
Dünya, sənin nə vecinə?!

Yazda yaşıl köynəyin var,
Yayda sərin küləyin var.
Yüz ağrılı insan köçün,
Bir ağrısız ürəyin var –
Dünya, sənin nə vecinə?!

Çaşdırmayıb sual səni,
Xamlamayıb xəyal səni.
Tərəzidə bircə dəfə
Aldatmayıb dəllal səni –
Dünya, sənin nə vecinə?!

Oğru oğul dərsi keçib,
Nazlı nağıl dərsi keçib.

Nə bir dəli sənə gülüb,
Nə də ağıl dərsi keçib –
Dünya, sənə nə vecinə?!

Yağış yağdı, daşdınmı heç?
Gün yandırdı, bişdinmi heç?
Qadan alım, indiyəcən
Qız eşqinə düşdünmü heç?
Dünya, sənə nə vecinə?!

Yaxa görüb azmamısan,
Yuxu görüb yozmamısan.
Bircə saat şair olub
Bircə şeir yazmamısan –
Dünya, sənə nə vecinə?!

SÖZ HAQQINDA SÖZ

Sözə Allah deyir dünya görənlər,
Dizi tərərli söz diz vurur yerə.
Sözü gözdən salır gözə girənlər,
Gözdən düşənləri söz vurur yerə.

Külək var, ətəyə bir dəfə dəyir,
Ətək var, ocaqda közü qızardır.
Söz var, güllə kimi hədəfə dəyir,
Söz var, şillə kimi üzə qızadır.

Kəsən ayaq altda ovulub gedir,
Əsən ayaq üstə düz dura bilmir.
Söz var, qulaqlardan qovulub gedir,
Söz var qabağında söz dura bilmir.

Gözəl söz gözümdə bir gözəl kimi,
Ya yaylığa çalır, ya şala çalır.
Payızı oxşayan söz xəzəl kimi,
Bahara oxşayan yaşla çalır.

Torpaq var, neyləsən çayır cücərir,
Göyərən gölməçə axıb çay olmur.

Çiy adam çiy sözü əkib becərir,
Ürüyü yananın sözü çiy olmur.

Sözün qapısını çox döyəcəyəm,
Söz – ömür kitabım, ömürlük işim.
Sənə söz haqqında söz deyəcəyəm,
Məni tələsdirmə, qoy fikirləşim.

AND İÇİM

Sarı sim sinəmdədi,
Sazı gətir and içim.
Kirpiyimi köz ütüb,
Közü gətir and içim.

Göyün üzü bulanıb,
Canım dərdə calanıb.
Duz başıma dolanıb,
Duzu gətir and içim.

Çiçək çökək axtarır,
Ləçək çiçək axtarır.
Bu buz xəmək axtarır,
Buzu gətir and içim.

Gözü dolan göl də var,
Gölə gülən sel də var.
Yazda solan gül də var,
Yazı gətir and içim.

Bir qılıncın qınıyam,
Eşqin qaynar qanıyam.
Mən quzu qurbanıyam,
Quzu gətir and içim.

Qızıl güllər nazdadı,
Gözləri Arazdadı.
Ürəyim bir qızdadı,
Qızı gətir and içim.

Qurd deyiləm uluyam,
Gözü, könlü doluyam.
Sözün qara quluyam,
Sözü gətir and içim.

DAVA GƏZİR

Köşəyinin könlün alan
Ata minib, dəvə gəzir.
Xalam təzə hana qurub,
Xalam qızı həvə gəzir.

Sapı sapa calamışam,
Barmağıma dolamışam.
Mən ocağı qalamışam,
Nənəm hələ tava gəzir.

Çəməndədir çən gətirən,
Gülən güllər – mən gətirən.
Dimdiyində dən gətirən
Qaranquşlar yuva gəzir.

Özün bizə təpən pəri
Dəmləyibdi qantəpəri.
Basıb keçib bir çəpəri,
Gözüm sarı heyva gəzir.

Qazan daşar an içində,
Qan qaynayar can içində.
Dodaq var ki, qan içində,
Ağız var ki, halva gəzir.

Üçü minən, üçü düşən,
Aşıq gördüm alçı düşən.
Yollarına elçi düşən,
Qollarına hava gəzir.

Nar bağlara naz qandırır,
İki lalı göz qandırır.

Anam qıza söz qandırır,
Qız anası dava gəzir.

VURULDUM

Qollarını mənə açan dağlara
Mən dastanın qolu kimi vuruldum.
Bayatısız sızıldayan tütəyə
Şikəstənin zili kimi vuruldum.

Buz bulaqlar dağ çəkəndə dodağa,
Yaxa verdim yuxa bişən ocağa.
Bir bildiyim, üz qoyduğum torpağa
Od-ocağın külü kimi vuruldum.

Elat qalxıb alaçığı qurdumu,
Söz verən qız sözü üstə durdumu?
Yarğanına, yarpızına yurdumun
Gözlərimin seli kimi vuruldum.

Başın açan başın qoşdu başlara,
Səhər mehi dil öyrətdi quşlara.
Dizlərimə dəyən qara daşlara
Telli sazın teli kimi vuruldum.

Bulud dolub yaylaqlara ələnə,
Lalə solub öz qanına bələnə.
Mən gülmədim dəli kimi gülənə,
Gülən qıza dəli kimi vuruldum.

DƏN ÜSTƏDİ

Gülün burnu qanayıbdı,
Yazıq bülbül can üstədi.
Gün yandırır, külək əyib,
Yalın otu yan üstədi.

Keşikdədi yenə barı,
Dirsəklənib mənə sarı.

Çiçəkdən bal çəkən arı
Evə dönüb, şən üstədi.

Qar üşüdüb ağ əlləri,
Axtarmışam sağ əlləri.
Bu sevginin sahilləri
Qovuşacaq, qan üstədi.

Bulaq axıb gölə çatır,
Soraq eldən-elə çatır.
Sənin səbrin ilə çatır,
Mənim davam gün üstədi.

Gecələrin min biri mən,
Öz dərdimin minbəri mən.
Gülü kimdən göndərim mən,
Göyərçinlər dən üstədi.

MƏNƏ QƏDƏR

Tanımışam can deyəni,
Mən şeytandan cinə qədər.
Kişi var ki, vallah, səni
Alıb satar tinə qədər.

Qara yaylıq vay aparıb,
Qara tütək toy aparıb.
Hiylədən çox iy aparıb
Tülküləri hinə qədər.

Hər çəpər bir sərhəd imiş,
Söz quruca bir vəd imiş.
Qəssab qoça bələd imiş
Dabbağından gönə qədər.

Torpaq idim, tər gül verdim,
Zəmi idim, sünbül verdim.
Mən birinə könül verdim,
Biri saydı minə qədər.

Kotan çəkən təpəl yanıb,
 Bir barmaqda beş ləl yanıb
 Əlimdəki məşəl yanıb
 Bir çəhlimə, çənə qədər.

Dərdə salan don görmüşəm,
 Öz başımda dən görmüşəm.
 Sən görəni mən görmüşəm;
 Səndən qabaq, sənə qədər.

Duman tutub gədiyimi,
 Zəhər etdi yediyimi.
 Mənim sənə dediyimi
 Kim deyibdi mənə qədər?

SAXLA

Bu seli gözlərimdə
 Torpağa, daşa saxla.
 Kirpiyindən qopanı
 Ovcunda qoşa saxla.

Unut buzu, boranı,
 Sağaldanda yaranı.
 Zər kimi zəfəranı
 Bayramlıq aşə saxla.

Bu nə toydu, nə də yas,
 Məsləhətə qulaq as:
 Sən yazı bağrına bas,
 Bir qaranquşa saxla.

Gördüm selin kürünü,
 Apardı çox sürünü,
 Cökənin kömürünü
 Ağaran qışa saxla.

Sevmirsənsə cəngini,
 Axtarma üzəngini.

Yetişməyən sevgini
Sən yetmiş yaşa saxla.

Düşüb üzüyün qaşı,
Hanı gözüünün yaşı?
Ürəyindəki daşı
Ağılsız başa saxla.

Yola çınqıl töküldü,
Yolun belı büküldü.
Bu sevgi – payız gülü,
Qurudub qışa saxla.

Redaksiyadan:

Hörmətli Ələmdar Quluzadə!

Sizi – müasir Azərbaycan ədəbiyyatının tanınmış nümayəndəsini – anadan olmanızın 70 illiyi münasibətilə ürəkdən təbrik edirik. Yaşınızın bu çağında Sizə möhkəm cansağlığı və bol-bol yaradıcılıq sevincləri arzulayırıq. Gün o gün olsun, növbəti ad gününüzü Sizinlə birgə doğma Xocalıda qeyd edək!

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

2022-ci İL ÜÇÜN

“AZƏRBAYCAN”

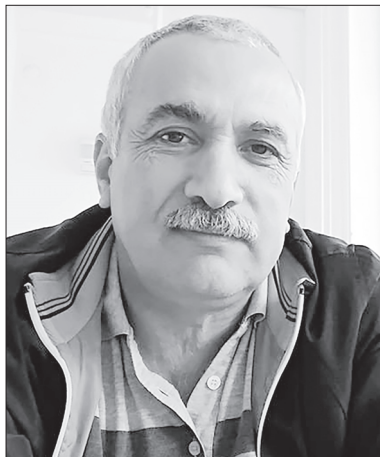
jurnalına abunə yazılışı davam edir.

“AZƏRBAYCAN”

**jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 2 manat,
illik abunə qiyməti 24 manatdır.**

İNDEKS: 76300

♦ Poeziya

Süleyman ABDULLA

GƏLƏ BİLMƏDİYİM YOL

İndi yollar bağlıdır...
postlar...
polis...
yoxlama...
"Korona" qorxusu var dediyin ünvanın da.
Bu gün gələ bilmədim,
bəlkə sabah...
ağlama...
Məni niyə üzürsən adamların yanında?
İndi yollar bağlıdır,
isti...
bürkü...
günvurma...
Nəfəsimiz tükənir, – maşının da, mənim də...
Bu gün gələ bilmədim...
ürəyini uçurma,
Ayrılığın dadmasın ən betər düşmənim də...
İndi yollar bağlıdır...
leysan...

külək... tufan... sel...
Artıq su da dirənib meymunun boğazına.
Bu gün gələ bilmədim...
çox sərt əsir qara yel...
Daha nə qaldı axı görüşlərin yazına?!...
İndi yollar bağlıdır...
xirtdəyəcən yağıb qar,
İliyimə işləyir həsrətinin şaxtası...
Bu gün gələ bilmədim...
Qara batıb maşınlar,
Elə buz bağlayıb ki, tabutun üst taxtası...

AYDINLIĞA ÇIXMAĞIN ŞEİRİ

Qovuşmaqdan qorxma, canı ayrılıq sıxar,
Şükür Xeyir də gördük şər qarışanda Şərdən.
Üzü hayana dursan, qarşına əcəl çıxar,
Sən sevincdən ölərsən axırda, mən kədərdən.

Birdən qəfil qarışır başın çəkdiyin aha,
Gecə nə vaxt sovuşdu, baxırsan ki, sabahdı.
Toran gələn məqamda üz tutursan Allaha,
Nə gündüzdür, nə axşam kölgəyə səcdə vaxtı.

Səssiz kədərlənməyin bir qərib qaydası var,
Kimdi xəlvət ağlayan, hamı gözü silinmiş...
Bir kitablıq danışdım, amma nə faydası var,
Bizim lüğətimizdən vüsal sözü silinmiş.

Qoymağa yer gəzərsən gözlərində işığa,
Çırağa yalvararsan: – bir zərrə nur sıx, – sıxar.
Qaranlığa kim bata, aydınlığa kim çıxar,
Qovuşmaqdan qorxma, canı ayrılıq sıxar.

BAYRAM ŞEİRİ

Baxdım, heç nə yoxdur qurban adına,
Küsüb də səninlə aranı kəsdim.
Məndən təbib olmaz, həkim, – heç olmaz,
Sağaltmaq yerinə yaranı kəsdim.

Ölmək həmişə var, canın sağ olsun,
Adam hal əhlidir, kefin cağ olsun.
Dedin ağ eləmə, günün ağ olsun,
Uğruna çıxası qaranı kəsdim.

Yoxdu bəxt yazanın daş üstə həkki,
Nə şübhə yeri var, nədə ki, şəkki,
Ömrün qumaş vaxtı elə gödək ki...
Atlası doğradım, xaranı kəsdim.

Dözməyə tapmıram yenə də çəm, yol,
Zaman duran deyil, dönməsi kəm yol...
Gözümü çəkirdi ayrıcı qəm yol,
Üzü ayrılığa varanı kəsdim.

Hər şey yarımçıqdır ayın tam günü,
Varmış bu bayramda bir xitam günü...
Baxdım, heç nə yoxdur bu bayram günü,
Tanrılıq eyləyib çarəni kəsdim.

Ənginliyin dərinliyidir fəzanın sonsuzluğu,
müstəvi yararsızlığı var
fəza cisimlərinin cızdığı trayektoriyada...
Şeir qədər müəmmadır kainatın rəsmi,
öz dibində batmaqdır sirlərin dərki...
Nəyi məlumdur ki, bu dünyanın?!

kölgələr böyüyən zaman,
havada tutmağa əl axtarmayım deyə şər vaxtı...
Amma sən də haqqındır xoşbəxt olmaq...
Getmirəm daha heç yana, gəl, başını qoy çiynimə,
seyr edək günəşin son şüalarını...
Suları dinləyək, ürəyimizə qulaq asaq,
son şüaları yığaq gözlərimizə zərrə-zərrə...
Sonrası... sonrası nə ola, ola!

EYNİLİK ŞEİRİ

Elə o məkandır, elə o peyzaj...
amma, adamda bir az yaş çoxalıb

və ya əksinə, – bir o qədər də ömür azalıb...
 Bir az da küləyi səngiyib vaxtın,
 əsməyə nə düşür?!...
 Arx boyu yenə də tökülməyib qoz...
 Ağaclar yellənir budaqlarında,
 pəsdən pıçıldaşır yarpaqlar suya.
 Suyun üzərinə əyilib söyüd,
 çəpər öz içində sıxılıb qalıb.
 Ətraf gül-çiçəkdir, bağdır-bağatdır
 Şükür, qismət deyil barı-bəhəri...
 Nə olur-olsun, adamın gözləri gülür yaşıla,
 həzzi bir başqadır nəfəs almağın...
 Saat qayışının izi qolunda,
 onda var idimi, yoxmu, – unuttum,
 hətta saatın əqrəbləri də
 üstündə uğraşır eyni rəqəmlər...
 Ayağım altından axan su idi,
 bulud, – başımın üstən...
 Ürək döyüntümə sıxdım əlimi,
 dolana, dövr edə qayıdır əqrəb.
 Hərçənd ki, illərdir keçən aradan...
 Yenə ürəyimdə sayıram elə,
 axır ki, gətirib çıxartdım ömrü bu vaxta...
 Mən sayan bir yana, fəlak bir yana...
 Çox adam bilir, saat o saatdır,
 zaman o zaman, vaxt o vaxt deyil.
 ...və mən
 bir az çox darıxıram o gecə üçün...
 Elə o məkandır, elə o peyzaj...

YARIMÇIQ HEKAYƏ

Ömür yolunun bir ucunda sən,
 o biri ucunda görünməyən uzaqlar var.
 Özündən başlayır adam irəqlərə varmağa,
 tək getmək olmur ömrün qürubuna.
 Yol tənhaləşdıqca
 bir ömür-gün həmdəminə ehtiyacı yaranır adamın...
 Səs qədər məhrəmi yoxdur ürək döyüntülərinin,

boynunun ardında
unudulmağı mümkün olmayan bir hənirti...
Havalar soyuduqca istilənir yaddaş,
üzü payıza yarpaqların intizarıdır gözlərindəki.
Mərhələ-mərhələ ilkinliyindən uzaqlaşır adam,
əvvəl körpəliyi,
daha sonra uşaqlığı ilə vidalaşır
qədəm qoyur ömrünün yetkinlik çağına.
...Və bütün ağrılar bundan sonra başlayır,
İtir əvvəlki xoşbəxtlik,
qayğısızlıq,
təbəssümlər,
qəhqəhələr...
Başlanğıcda şirin sevgi adında zübur edən eşq
daha sonra acılaşır ağrılara çevrilir...
Ömür dediyin nədir ki, yaşamırsa gözəlliklər?!
Eşq mübtəlası olandan sonra
yer tapa bilmirsən canını qoymağa...
Kırpıqlarının arasından süzülür
şübhə dolu yuxusuzluq,
ağlamaqla təsəlli tapmaq olmur,
hər gün daha da artır şirin ağrılar...
Daha sonra hər şey nağıllar aləmindəki kimi...
Ağrılardan, acılardan qurtulduğunu sanarsan,
amma deyilmiş...
İlğımlara can atarkən düşərsən alovların burulğanına.
o baxış – bərə aşkarlamaq,
O elçilik – ələ keçirmək,
o nişan – hədəf seçmək,
o toy – özünə toy tutmaq üçünmüş gələcək günlərdə...
Hər vüsal dediyin qovuşmaq deyil həsrətə,
bəlkə də atılmış özüldür qarşıdan gələsi ayrılıqlara.
Vağzalılıq sədaları altında azadlıqla vidalaşmaq
özünü əsir etməkdir başqasına, – sevərək...
Bütün xəyanətlərin arxasında inam dayanır,
vəfasızlığın sığındığı sütundur etibar...
Ən böyük aldanış
insanın özünü inandırmağıdır yalanlara,
Saxta adamlardan

təbii eşq gözləməkdir ən böyük suç...
Əlinin hər yerdən qopması üçün
əvvəlcə tutmalısan başqasının əlindən.
Ən güvəncli dayaq
insanın bütün ağırlığı söykənməsindən laxlayır,
canını tapşırdığı yol mütləq üzəcəkdir canını...
"Qurban olum" deyirsənsə,
fəda olmağı da gözaltı etməlisən
bir soyuq ayrılıq günü.
Özünü duymaq, özünə gəlmək,
özünü ələ almaq varkən
niyə atılsın ki, adam boş qucaqlara?
Hər şey keçəridir, biləsən, hər kəs ötəri...
şirini ilə, acısı ilə...
"Bu dünya bir pəncərədir" düşünənlər
önə-ərxaya baxmağı bacaran olmuşlar,
desək də olur, amma,
bəlkə də ağzı süddən yanmışlardır, əslində...
Kim acı çəkmədi ki, bu dünyada?
Ağlama, yavrum, bütün ağrıların bir dərmanı olur,
bütün azarların bir məlhəmi...
Özünü üzməklə üzülməz dərd ümmanı...
Bütün acılardan qurtulmağın ən yaxşı yolu
bütün acılara acı-acı,
bütün ağrılara şirin-şirin gülməkdir...
"Təsir əks təsirə bərabərdir"
deyən alim çox gözəl bilirmiş
rahat yaşamağın yolunu...
Gülmək, həm də müqavimət göstərməkdir kədərə.
Gözün-könlün rahat olur,
unudursan ağrıların amplitudasını...
Həyat,
bəzən başqasından qurtulub özünü yaşamaqdır.
...Yaşamaq özünü!..
Bütün yarımçıq hekayələrin sonunda
əlvida deməyə bir qaraltı olmalı!
Kölgələr günorta yox olur,
hələ çox var ömrün qürub çağına...
çox var hələ!

KÜSKÜN DƏNİZ

Sahilin qaçdığı yerdir
dalğası susamış dəniz.
Payız sudan yay keçirməz,
bu yaz dəniz, bu qış dəniz.

Boş ovucdur üzən qayıq,
ümidləri deyil avar.
Nəfəs deyib çəkdiyi ah,
gah xəzridir, gah gilavar.

Alıb qaçar qürubacan,
buludları qərib qatar.
Puç arzudur Günəş sanki,
sabah doğar, axşam batar.

Dönməz gedən üzü bəri,
yetişəndə su əcəli.
Aşdı sonsuz üfüqləri,
qasırğanın ən dəcəli.

Sağ çıxmaq da bir qəzadır,
güvənc dalğa dəydi dağa.
Daha kimdə tab qaldı ki,
öz qanına susamağa?

Buludları dolub baxır,
Suları çox üzüb dəniz.
Bir Tanrı, bir mən bilirəm,
Sahilindən küsüb dəniz.

MİNİATÜR ŞEİRLƏR

Rəssam dostum
gülən adam personajı axtarır tablosuna
qaşqabağından zəhər tökülən şəhərdə...

* * *

sahildəki oturacaqda şeir yazırdı şair,
gülməkdən uğunub getdi qağayı
dənizin ənginliklərinə...

* * *

üzü yaza dörd şitil əkdim həyətdə,
dibini eşələyirdi qonşunun toyuqları,
artıq üzü axşama...

* * *

bu il çiçəkləmişdi
keçən il dostumun pay aldığı badam ağacı,
özümün bu il əkdiyim şaftalı da...
bir-birilərinə baxıb sevinirdilər dostcasına...

* * *

şeirin ilk mərhələsidir qafiyyə,
sonra rədif gəlir...
hər qafilənən şeir deyil,
elə hər rədiflənən də...

* * *

hesabsız olmur haqq,
haqq-hesabsız yaşamaq...
adam gərək hesabını düz götürsün
haqqını almaq üçün...

* * *

mütləq deyil pis gündə ağlamaq
...və xoş gündə gülmək...
həyat daha ciddi duyğulardan ibarətdir mənə.

* * *

bəzən unudulmaqla xatırlanar adam,
bəzən unudular xatırlandıqca...
varsa var, yoxsa yox məsələsi yəni...

* * *

artdıqca azalan da insana aiddir,
böyüdükcə balacalaşan da...
böyük-küçük məsələsi
yer dəyişməkdədir zaman-zaman,
elə azalıb artan da...

* * *

hər gəlirin bir çıxarı var,
olmaz ki, tarazlıq yaranmasın nə zamansa,
"kələk-külək" nizamı var tanrının.

* * *

uzağın dəyəri uzaq olmağında,
yaxının dəyəri yaxın...
vay ortalıqda var-gəl edənlərin halına!

* * *

alçaqların
yıxılmaq ehtimalı yoxdur,
qorxusu da...
ucalara diqqət yetir, quyuqazan!

◆ Yeni tərcümələr

Leonid SOKOLOV

URALDAN MƏKTUB

Uraldan həmyerlimiz Knyaz Qoçaqla başqırd yazıçısı Rafiz Nəsənovun mənə göndərdikləri məktubdan, həm də tanınmış yazıçı Leonid Sokolovun yeni kitabından məlum oldu ki, Başqırdıstanın Əməkdar mədəniyyət işçisi L.Sokolov Başqırdıstan Yazıçılar İttifaqı nəzdindəki Rusdilli Yazıçılar bolməsinin rəhbəridir. Son illər dəfələrlə “Literaturnaya qazeta”nın “Qızıl dana”, “Oniki stul klubu” adı altında keçirdiyi ədəbi müsabiqələrin laureatı olan L.Sokolov həm də 2016, 2019, 2021-ci illərdə “Rus ədəbi dünyasının qızıl qələmi” Beynəlxalq mükafatına layiq görülüb. Satirik-yumoristik hekayələri, əsasən, “Literaturnaya qazeta”, “Komsomolskaya pravda”, “Arqumentlər və faktlar” qəzetlərində, həmçinin “Krokodil”, “Vokruq smexa” (“Gülüş dairəsi”), “Çayan”, “Xenek” (“Yaba”) və digər dərgilərdə nəşr olunur. Bir sıra əsərləri Almaniyada, Bolqarıstanda, Kanadada, Avstraliyada və Taylandda çap olunub. Sizə L.Sokolovun Azərbaycan dilinə çevirdiyimiz hekayələrini təqdim edirəm.

Məmməd ORUC

MARAQ MÜBADİLƏSİ

Çoxmərtəbəli binanın girişində liftin gəlməsini gözləyən iki qonşu rastlaşdılar. Onlardan biri yuxarı qatda yaşayırdı və bütün günü nə işə mişarlayırdı. Ondan bir mərtəbə aşağıda sakin olan qonşu da bekar

durmurdu, bütün günü çəkilə nə isə döyəcləyirdi. Bir-birini müəmmalı tərzdə süzəndən sonra ikisi də bu fikrə gəldi ki, susmaq qızıldı. Amma aşağı qatda yaşayan qonşu dözə bilmədi:

– Sizin baxışlarınızdan görünür ki, mənə nə isə demək istəyirsiniz?!

Yuxarı mərtəbədə yaşayan qonşunun bəbəkləri, bu qəfil müraciətdən, qırmızı görmüş buğanın gözləri kimi kəlləsinə çıxdı.

– Nə olsun, sizcə mən nə demək istəyirəm?!

– Siz çox gözəl bilirsiniz ki, nə demək istəyirsiniz!

– Mən heç nə bilmirəm, heç bilmək də istəmirəm, amma görürəm ki, siz bir kəlmə ilə məni cin atına mindirmək istəyirsiniz.

– O hansı kəlmədi elə? Bəlkə, dilinizə gətirəsiniz?

– Bircə elə o qalmışdı, mən dinməsəm yaxşıdı...

– Deməli, siz o kəlməni dilinizə gətirməyə qorxursunuz?

– Axı, hardan ağılıza gəldi ki, bu pis sözdü? Bəlkə, əksinə, mən sizin xəstə canınıza cansağlığı arzulamaq istəyirəm.

– Əgər mən xəstəyəmsə, bunun səbəbkarı sizsiniz. Səhərdən axşama kimi orda kəsib doğrayırsınız, artıq hamını boğaza yığmısınız...

– Siz də öz çəkicinizlə bilinmir ki, orda nə hoqqalar çıxarırsınız? Nə gecəmiş var, nə gündüzümüz. Mən sizin kimilərlə heç danışmaq da istəmirəm.

– Necə yəni mənim kimilərlə?! Siz nə demək istəyirsiniz?

– Siz yaxşı bilirsiniz ki, mən nə demək istəyirəm. Sizin necə birisi olduğunuzu bu binada hamı bilir, sizdən başqa. Kimdən istəyirsiniz soruşun. Sizə həqiqəti deyənlər tapılar.

– Əksinə, hamı sizdən danışır bu binada, deyirlər siz...

– Bu artıq təhqir oldu.

– Mən nə söylədim ki?!

– Siz demək istəyirsiniz ki, mən...

– Mən bunu söyləmədim, amma siz mənim haqqımda... düşünürsünüz ki, mən...

– Siz uydurursunuz...

Və bu arada liftin qapısı açıldı.

– Siz bu sözə görə cavab verməli olacaqsınız!

– Elə siz də...

Və beləcə, ayrıldılar. On dəqiqə keçəndən sonra isə yuxarıda mişardan, aşağıda isə çəkicdən qopan səslər bir-birinə qarışdı.

PALTOLU AYQIR

Kuzkin köhnə divanda təzəcə yuxulamışdı ki, qulağına səs gəldi:

– Sən hələ çox yuxu bişirəcəksən? Səhər yeməyi çoxdan hazırdı. Nə qədər gözləmək olar?!

Yeqor Semyonoviş yuxusuna haram qatıb, çəkələklərini geyinəndən sonra mətbəxə yönələndə stolun üstündə səhər yeməyindən nişanə də

görmədi; içində bir cüt tarakan qaxacı olan qazança da boşdu. Həyəcan signalı kimi səslənən qadın səsi isə bir də yuxarıdan eşidildi:

- Sən səhər yeməyinə gələcəksən, ya yox?
- Bu nə evdi, burda adam kimi yata da bilmirsən, açılın başımdan!..
- Kimə məxsus olduğu bilinməyən qadın səsi yenə gurladı:
- Sən özün açıl başımdan! Qandın?

Amma Yeqor Semyonoviç mübahisəyə cəhd etmədi, qayıdıb divana uzandı ki, bəlkə yarımçıq qalmış yuxusunun ardını görə, amma bundan da bir şey çıxmadı və başladı gah sağ, gah da sol böyrü üstə çönüb divanı cırıldatmağa, amma yenə qulağı qəfil çalan səsdən diksindi:

– Sən işiği niyə söndürürsən? Bəyəm biz bu ay 700 rubillik limiti keçməmişik?

Yeqor Semyonoviç mübahisəyə girişmədi, şəkərinə uyğun cavab verdi:

- Bir də belə şey etmərəm!
- Sən artıq yüz dəfə beləcə söz vermişən.
- Dedim ki, bir də belə şey etmərəm.
- Kimdi bu danışan?
- Bəs soruşan kimdi? Özünüz yandırırırsınız, özünüz də ödəyin! Mənə gələn kivitansiya cəmi 200 rubldi.

– Sənə əhsən! Afərin!

Bu tərifli sözlərin hardan qaynaqlandığını kəsdirə bilməsə də, Kuzkin xoşhallandı.

Nəhayət ki, yuxusunu alandan sonra otaqda idman hərəkətləri eləyən Kuzkin başını arıq, çəlimsiz çiyinlərinə yenicə əymişdi ki, yenə eşitdiyi səsdən diksindi:

– Daha məndə tab qalmayıb, sən yenə arağın küpünə girmişən! Yaramaz! Hanı maaşın? Haraya xərcləmişən?! Günü sabah ərizə verəcəyəm boşanmağa! Niyə susursan?

Kuzkinin qəlbi özündən qabaq fəryad qopardı:

- Ona görə!
- Necə yeni, ona görə?! Nikolayqulu, səndə heç vaxt vicdan olmayıb və heç zaman da olmayacaq! Qandınmı, ay Nikolayqulu?
- Nə Nikolayqulu? Nə Nikolaybazlıqdı? Sən özünsən Nikolayqulu!...

Aşağıdan səs gəldi:

– Bəs sən kimsən ki?

– Paltolu ayqır! İndi bildin, mən kiməm? Paltolu ayqır! – Və Kuzkin özünü beləcə təqdim edəndən sonra arıq, cılız çiyinlərini oynatdı, otağın kəsif havasını ciyərdolusu içinə çəkdi, azadlığın qeyri-adi anlarını yaşadı. Bəyəm, bu duyğunu yalnız subaylar yaşaya bilir?...

SOVQAT

15 illik təqaüdcü stajı olan Yeqor Vasilyeviç Qordıbakın Yasno-qlyadevo adlı insan məskənində yaşayır. Bu məntəqəni insan

məskəni adlandırısaq da, hal-hazırda burada yaşayanları barmaqla da saymaq olar. Bu məkandakı başqa tikililərlə müqayisədə Qordibakinlərin evi gözəgəlimli və möhkəmdi, halbuki, bu kəlmələri Yeqor Vasilyeviçin özünə şamil etmək olmaz. Gözləri işıqdan düşmüşdü, ağır eşidirdi və öz dəqiq təvəllüdündən də xeyli yaşlı görünürdü. Dəyişməyən yalnız burnu idi, o, burnunu nəinki öz evində, hətta kənarda da hər dəşiyə soxurdu. Üstəlik, Yeqor Vasilyeviçin çiyinləri də əyilmişdi və o, kənardan sual işarəsinə bənzəyirdi, yeri gəldi, gəlmədi, həmişə deyindən, söylənən bir sual işarəsinə. Arvadı Matrena Timofeyevna da deyirmək məsələsində ərindən geri qalmazdı, hətta yeri gələndə onunla ləyaqətlə yarışa da bilirdi. Kişi-qadın münasibətlərinin təhlili zamanı onun qadın məharəti özünü daha qabarıq biruzə verirdi. Təbii kişi-qadın münasibətlərinə gəlincə, sanki onların arasında heç vaxt heç nə olmamışdı. Bəzən aylarla bir-birini dindirmirdilər, amma bu susqunluq da hər hansı çəkişmədən, söz güləşdirməkdən cansıxıcı deyildi. Hərdən bu qayda ilə məsələləri aydınlaşdırmalı olanda, adətən, Yeqor Vasilyeviç geri çəkilib və gedib Aqafya adlı inəyi, Boriskoy ayamalı keçisi və hərdən Petr Kuzmiç deyə müraciət etdiyi donuzu ilə danışır. Hətta donuzla sual da verirdi:

– Bugünkü hava necədi?

Hərdən bu sualın cavabını arvadı verirdi:

– Bundan da betər olmayacaq ki... – Və beləcə, onların dialoqu bərpa olunurdu və yenə danışmağa başlayırdılar, özü də ara vermədən, həm gündüz, həm də gecə.

Bu minvalla ömür sürürdülər və yaşayışlarından da əsla geyleylenmirdilər. Həm də axı, öz həyatından kimə şikayət eləyəsən? Can ağrılarından şikayət etməkdənsə, kənd yerində yaşayışın əsas meyarı olan kartof, soğan, kök, çuğundur və başqa tərəvəzlər əkib-becərmək daha məqsəduyğundur. Meyvələrə gəlincə, istər alma, armud, ya gavalı olsun, onlarsız da ötürmək mümkündür. Dava-dərman əvəzi, öz bağçada bir neçə kol qarağata qulluq etsən, bəsindi.

Beləcə, təqaüdünlərin həyatında bundan parlaq hadisə müşahidə olunmurdu. Araq düşkünü olan qonşularla əlaqələri minimuma endirmişdilər. Yayda, əlbəttə, günlər tez keçirdi, qış aylarında isə yalnız birçə həmdəm vardı – televizor. Əslinə qalsa, bu televizorun da yeri artıq muzeydi. Deyirdilər ki, haçansa rəngli olub, amma illər keçdikcə qaralıb, olub ağ-qara. Əslinə qalsa, heç rəngə ehtiyac da yoxdu, hətta qocalar deyirdilər ki, o rənglərdən gözə yük düşür. Ona görə də rənglər tamam bir-birinə qarışıb itəndən, hətta ekran tamam qaralandan sonra qocalar kədərlənməmişlər, çünki televizorun səsi batmamışdı. Hər deyiləni eşitmək mümkündür. Bu televizor vasitəsilə onlar dünya yeniliklərindən, ölkədə baş verən kriminal hadisələrdən xəbər tuturdular, havaaların necə keçəcəyini öncədən bildirilər. Dünyada baş verən krizis barəsində də onlar, yalnız səsi qalmış bu qutudan məlumat alırdılar. Hətta onlara elə gəlirdi ki, bu krizis onların kisəsinə uyğun bir şey deyil. Və bu krizis söhbəti meydana

çıxandan qocalar, demək olar ki, televizordan aralanmırdılar. Bu, hətta onları bir qədər mehribanlaşdırmışdı, birinin qulağı yaxşı çalmayan söhbəti, digəri həvəslə ona çatdırırdı... Bu dəfə isə məlum oldu ki, bütün gecəni televizora qulaq asan Yeqor Vasilyeviç krizis barəsində daha mühüm məlumatlar eşidib. Və o, səhər tezdən arvadını yuxudan oyadıb, kədərlə ona üz tutdu:

– İşlər xarabdı, yaman xarabdı...

Matrena Timofeyevna gözlərini ovuşdura-ovuşdura soruşdu:

– Nə baş verib? Kimin işi xarabdı?

– Roman Abramoviçin...

– Abramoviç kimdir? Mən nə Abramoviç tanıyıram, nə Roma... Boş şeydən ötrü mənə yuxudan niyə oyatdın?

– Buna boş şey demək olmaz! Sən mənə söylə görüm, biz bu krizisdən əziyyət çəkirik?

– Əlbəttə, yox... Axı, mənim nə vecimə bu krizis. Allaha şükür, hər şeyimiz var.

– Elə mən də belə düşünürəm. Amma, o, bir ay ərzində bir milyardını itirib bu krizisə görə. Milyard ey! Anlayırsan, bu nə deməkdir?!

– Bəs o, necə yaşayacaq innən belə? Yazıq...

– Hə, elə mənim də ona yazığım gəlir. Bəlkə, heç bir qəpiyi də qalmayıb, aclıq öz yerində, bir yandan da bu soyuqlar... Biz isə daha kartof da yemək istəmirik. Hər gün ət axtarıyıq ki, qutab bişirək... Yox, mən şəxsən, belə şeyə dözə bilmirəm, insanlara əl tutmaq lazımdı, bu, Allaha da xoş gedər.

Matrena Timofeyevna ömür yoldaşı ilə razılaştığını baxışları ilə anladandan sonra hüznü səslə dilləndi:

– Bəlkə ona sovqat göndərək?.. Bizim hələ salamız da var, unumuz da, soğanımız da. Ötən qış özüm üçün toxuduğum corabları da pasılıkaya qoya bilərəm.

– Əlbəttə, indi ona isti corab da lazımdı.

– Yadıma düşdü, anbarda göbələk qurusu da, qarağat müəbbəsi də, hələ xama da var...

– Çox gözəl, yüz rubil də mən öz təqaüdümdə qoyaram pasılıkaya. Biz birtəhər keçinirik.

– Əlbəttə, keçinirik, belə şey yüz ildə bir dəfə olur, ya olmur...

Nahar vaxtı sovqat hazır idi. Əl qaldırıb yoldan ötən bir maşınla rayon mərkəzinə gəldilər. Topladıkları şeyləri poçtda karton qutuya doldurandan sonra Yeqor Vasilyeviç əyri-üyrü xətlə yazdı: "Çukotka, Roman Abramoviç. Y.V. və M.T. Qordıbakınlar ailəsindən".

TELEFON SÖHBƏTİ

Hərdən ev işlərindən son dərəcə yorulmuş Varvara Petrovna başlayır hərini üstünə qışqırmağa və tələb eləyir ki, qaça-qaça gedib mağazadan nə isə yeməli bir şey alsın.

İvan Kuzmiç arvadının tapşırığını həvəssiz yerinə yetirir; belə ki, madyan kimi fıxırır və yalnız bundan sonra tor zənbili götürür, arvadının barmağını yaşılayıb bir neçə dəfə sayandan sonra ona sarı uzatdığı pulu alır və bir gözü televizorun ekranında evdən çıxır və mağazaya çatana kimi beynində götür-qoy eləyir ki, axı, nə alsın?

Bu sualın arvadının səlahiyyəti ilə bağlı olduğunu bilir və fikirləşir ki, bu, elə belə də olmalıdır, ona görə də mağazada özünü simfonik orkestrdə çıxış etməyə hazırlaşan piqmey və ya papuas kimi aparır. Beləcə, bir xeyli piştaxtalara göz gəzdirdəndən sonra cibindən mobil telefonunu çıxardır.

– Varya, ay Varya! Hansı kolbasadan alım?

Arvadı qəzəbli səsle cavab verir:

– Özün bilərsən!

– Mən bilmirəm.

– Burda bilməli nə var ki? Hansı xoşuna gəlirsə, ondan da al.

Pişkin zəndlə kolbasalara baxır və başını bulaya-bulaya yenidən əl atır telefonuna.

– Bəlkə, sosiska alım?

– Mən elə bilirdim sən artıq evə qayıdırsan!

Beş dəqiqədən sonra Pişkin yenidən arvadına telefon açır:

– Hansı sosiska yaxşıdır, burada iyirmi cür sosiska var.

– Sən mənim başımın belasısan ey, belası... Südlü sosiska al, fermer sosiskası alma ha, dövlət sosiskası olsun.

– Axı, beləsi yoxdu.

– Bura bax! Sən məni tənqə gətirdin! Onda kolbasa al!

– Alyo! Alyo!!! Telefonu niyə söndürürsən? Bu nəzakətsizlikdi axı...

İvan Kuzmiç yenidən əsəbi halda arvadına telefon açır. Amma cavab gəlmir. Amma birdən arvadının əvəzinə oğlu cavab verir:

– Mamam söyləyir ki, sən heç nə almayasan, çünki o, artıq hər şey alıb, özü də deyir ki, tezəcə evə qayıdıb döşəməni yuyasan.

MƏN KİMƏ OXŞAYIRAM?!

Uşaq vaxtı sadələvhcəsinə hesab eləyirdim ki, mən yalnız iki insana bənzəyirəm – atama və anama və bu məni tamamilə qane eləyirdi. Amma birinci sinfə gedəndə, müəlliməmizdən eşitdim ki, bütün sovet adamları dünya proletariyatının rəhbəri Vladimir Ulyanova oxşamalılardırlar. Bunu heç cür dərk edə bilmədim və ona görə də müəlliməyə sual verdim, – Mariya İvanovna, axı, necə ola bilər ki, bütün insanlar Lenin babaya oxşasın? Belə şey ola bilməz. – Müəllimə dərhal sözümü kəsdi:

– Necə yeni oxşaya bilməz, Qolubkin? Sovet insanı hər şeyə qadirdi!

Mən yenə əlimi qaldırıb sözümü dedim:

– Amma mənim atam Leninə əsla oxşamır. Çünki onun nə saqqalı var, nə də keçəldi.

Ancaq müəllimə cavab vermək əvəzinə, məni dərrakəsiz element adlandırırdı və tələb elədi ki, atam təcili məktəbə gəlsin.

Və bütün bunlar da onunla nəticələndi ki, atam haqq-nahaq qayıışı əlinə alaraq, mənim üzərimdə tərbiyəvi tədbirə əl atdı. Ancaq bundan sonra da mən öz mövqeyimi dəyişmədim və hətta, isbat etmək istədim ki, atamın dünya proletariatının rəhbəri ilə heç bir oxşarlığı yoxdur, atama ən çox oxşayan insan da mənəm.

Düzdür, illər keçəndən, mən yetkinlik yaşına çatandan, cavan oğlana çevriləndən sonra, birdən-birə hiss elədim ki, nə qədər qərribə olsa da, mən daha kiməsə bənzəyirəm. Yoxsa, necə ola bilərdi ki, əsla tanımadığım adamlar küçədə birdən-birə məni əyləsinlər, hansısa Matrena Tomofeyevna haqqında suallar versinlər? Hətta desinlər ki, ona salam yetirir? Hələ bu harasıdır, iş o yerə gəlib çıxdı ki, birdən-birə bir neçə adamın mənə bənzədiyini gördüm. Belə çıxırdı ki, onlardan biri qadın həkimidi – ginekoloqdu. Bir dəstə qadının məni küçədəcə əyləyib, onları elə oradaca müayinə etməyimi tələb edəndə, kəsinliklə bu qənaətə gəldim. Qadınların bu qəfil basqını mühasib işlədiyim idarəyə çatana qədər sürdü. Təbii ki, mən qayğıkeş bir insan kimi onlara “yox” deyə bilmədim.

Mənim ikinci oxşarım isə, sən demə, sadə bir çilingər imiş. Artıq məni kişilər təqib edirdilər və, əsasən, soruşurdular ki, haçan vaxt tapıb onların maşınına baxa bilərəm. Mən də deyirdim ki, sağlıq olsun, baxarıq...

Bir dəfə isə, qarşımda milis maşını dayananda, dərhal yerə düşən əli avtomatlı cavanlar məni dövrəyə alanda və nəzakətlə anladanda ki, onlarla getməliyəm, yolum başqa səmtə olsa da, etiraz edə bilmədim.

Belə məlum oldu ki, milis bölməsində məni gözləyirmişlər, dərhal ayrıca otağa saldılar, özü də pəncərələri dəmir barmaqlıqlı bir otağa və başladılar cürəbəcürə suallar verməyə. Amma bundan öncə xəbərdarlıq etdilər ki, onlara hər şey bəllidi, yaxşısı budur ki, səmimi-qəlbdən hər şeyi boynuma alım... Mən bildirdim ki, etiraf etmək istədiyim bir şey varsa, o da məni sayıqlıqla qoruyan milisə məhəbbətimdi. Bununla belə, mən öz məhəbbətimə qarşı daxili işlər orqanından bir qarşılıq müşahidə edə bilmədim. Əksinə, məni elə bir vəziyyətə saldılar ki, soyğunçuluq, qarət, quldurluqla bağlı nə mühakimə yürütdülərsə, boynuma aldım və istintaq qrupunu sevindirdim. Ola bilsin ki, üstü açılmamış başqa cinayətləri də boynuma alacaqdım, amma elə bu arada əsil canını tutdular və mən onları məyus elədim.

Lakin bununla da, kiməsə oxşadığıma görə başıma gələn macəralar bitmədi. Bir dəfə küçədə tanımadığım bir qadın mənə yaxınlaşdı və üstümə elə qışqırdı ki, yaxınlıqdakı binaların pəncərələri cingildədi. Sonra bu qadın biləyimdən yapışib məni harasa dartmağa başladı. Onun əlindən qurtulmaq üçün etdiyim bütün cəhdlər boşa çıxdı. Mən taleyimdən şikayətlənməyə başlayanda, artıq qadın məni sürüyə-sürüyə çoxmərtəbəli binanın liftinə salmışdı. Özümə gələndə gördüm ki, əsla tanımadığım bir mənzildəyəm. Ətrafımda da məktəb yaşına çatmamış uşaqlar. Qadın məni otağın ortasına çəkdi və ucadan dedi:

– Hə, uşaqlar, bu da sizin əziz atanız! Nə sözlünüz var, ona söyləyin!

Birdən-birə, nə az, nə çox, üç uşaq “papulya” deyibən üstümə sıçrayanda nə edəcəyimi bilmədim. Balacalar şən səslər çıxardaraq qışqırır və məndən şirniyyat tələb edirdilər. İstədim onları dilə tutam, inandıraram ki, yarım ildir maaş almıram, amma dərhal da anladım ki, mənim bu argumentim inandırıcı səslənməyəcək. Uşaqların qışqırtısı sirena signalı kimi içimdən keçirdi. İstədim uşaqlara başa salam ki, mən onların analarını əsla tanıdıram, mən, ümumiyyətlə, heç kimin atası deyiləm və bu mənzildə də heç vaxt olmamışam. Amma bu sözə qarşılıq bircə kəlmə eşitdim – “Gəda!” Uşaqların heyretlə izlədiyi bu çəkişmədən sonra qadın məni boş otaqlardan birinə salıb qapısını da qıfılladı və mən sərsəm düşüncələrimlə baş-baş qaldım. Və anladım ki, burdan qaçmağa da yol yoxdur, qaçış üçün bütün yollar bağlanıb.

Xırda məqamları təsvir etməyəcəyəm, amma qeyd eləyim ki, bir aydan sonra bu qənaətə gəldim ki, çox şükür, axı, o qədər də pis yerdə axşamlamamışdım. Hər halda yeməyimi, içməyimi verirdilər, əynimə-başıma baxırdılar, özü də tamamilə müftə. Ən başlıcası isə o idi ki, qadın məni sevirdi. Düzdür, hərdən o da özünü uşaq kimi aparır, əsəblərimlə oynayırdı, amma bu önəmli deyildi, çünki içimdə mühüm hadisə baş verirdi. Bidən-birə dərk etdim ki, mən də o qadına qarşı biganə deyiləm. Bununla belə, hələ adını soruşmağa ürək etmirdim. Onun özü kimi adı da sirr, tapmaca idi. Ancaq hər şey yaxşılığa doğru gedirdi. Hətta, fikirləşirdim ki, bəlkə elə bu qadınla evlənim. Amma bu günlərin birində, axşamdan xeyli keçəndən sonra qapı tappatap döyüldü.

– Bu kimdi görəsən? – Qadın mızıldandı və yerindən qalxdı ki, gedib qapını açsın.

Qəfildən çığırta bağırtya, bağırta çığırtya qarışdı və mən tuman-köynəkdə özümü qapıya çatdırdım ki, qadına kömək edim. Nə görsem yaxşıdı qapının kandarında?.. Özümü! Hə, hə, özümü... Zavallı qadın son dərəcə məyus olmuşdu. Gah mənə baxırdı, gah da ona. Və ümumiyyətlə, nə edəcəyini bilmirdi. Bir sözlə, çaşıb qalmışdı.

– Bu kimdi belə? – Mənim oxşarım dedi və mən sezdim ki, üstümə sıçramaq istəyir.

Mən də yumruğumu düyünlədim və eynən onun kimi soruşdum:

– Bu kimdi belə?

Hər saniyə düyünlənmiş yumruqlar işə düşə bilərdi. Amma son anda, deyəsən, mənim oxşarım qəzəbini cilovlaya bildi və astadan:

– Özün seç, – dedi,– seçimini elə, Maşa!

Və mən, nəhayət ki, tanımadığım qadının adını bildim...

Maşa məni seçdi.

MƏZƏNNƏ

Mintayevin əlləri barmaqları ilə müqayisədə böyük olmasa da, deyirlər ki, onun əlləri qızıldı. Ancaq onun özünəməxsus məzənnəsi var. Məsələn, qonşulardan biri gəlib anladanda ki, rozetkasını düzəlt-

mək lazımdı, deyir ki, əlli rubl verəcəksən. O adam bildirəndə ki, naqilləri də dəyişmək istəyir, Mintayev deyir ki, bir əllilik də qoy üstünə. Beləcə, o qonşu bildirəndə ki, elektrik açarı da sıradan çıxıb, söyləyir ki, eybi yox, iki yüz verərsən, onu da düzəldərik.

Öz evində o, məzənnəni bir qədər aşağı salır.

Qanuni arvadı ona yaxınlaşır və gözlərini süzdürür. Ona görə yox ki, çaşdı, onun üçün ki, nədənsə narazıdı.

– Bilirsən, qonaq otağında çilçırağın beş lampası birdən yanıb.

Mintayev arvadının üzünə baxmadan dillənir:

– 50 qəpik verərsən, düzəldərik.

– Qapı da əyilib, sallanır.

– Onda 50 qəpik də qoyarsan üstünə.

– Pəncərənin şüşəsi də çatlayıb.

– Bu da eləsin iki rubl.

Arvadı təbdən çıxır:

– Vıcdansız, müftəxor!

– İstəmirsən, başqa usta çağır, gör o sənə nə qiymət oxuyur.

Arvadı bir qədər də deyindən sonra, balıncının altından 100 rubl çıxardır.

– Götür, haramın olsun...

Mintayev arvadının deyilməsini təmkinlə qarşılayır və pulu cibinə qoyub evdən çıxır. Arvadı heç nə söyləməsə də, qapını elə çırpır ki, Mintayev səksənir.

Axşam tərəfi evə qayıdan Mintayev ötkəm səslə dillənir:

– Mariya, süfrə aç, qonaqlarımız olacaq. Elə süfrə ki, həm borş olsun, həm kotlet, həm də kompot.

Mariya dərhal onun cavabını verir:

– Borş 200 rubl, kotlet 300, o ki qaldı kompot, o da müftə olmayacaq.

Mintayev qışqırır:

– Bu soyğunçuluqdu!

Mariya isə təmkinlə dillənir:

– İstəmirsən, qonaqlarını restorana apar, gör orda sənın dərini necə soyurlar.

YAŞIL QOL DÜYMƏSİ

Peryevə ad günündə yaşıl qol düymələri bağışlamışdılar. Çox gözəldi, amma arvadı söylədi ki, onun göy köynəyinə düşmür.

Peryev yaşıl köynək aldı, amma bu zaman da qonşu qadın dedi ki, yaşıl köynəyə yaşıl kostyum məsləhətdi.

İki gündən sonra yaşıl kostyum da alıb geyindi, amma yaxın dostu onu bir tərəfə çəkib qulağına pıçıldadı:

– Bu nədi? Boz gödəkcə, yaşıl şalvar, mənı düzgün başa düş, mən sənı istiyən adamam, başa düş...

Başa düşdü. Kostyumuna, köynəyinə uyğun çəkmə, əlcək, cib dəsmalı, hətta mobil telefon da aldı. Oldu yamyaşıl, lap timsah kimi.

Maşınla işə gələndə isə onu şef gördü.

– Eh, Perişkin, Perişkin! Yaşıl plaş, göy maşın. Yəni sənın zövqün belə kasaddı?

Və Peryev bir günün içində maşınının rəngini də dəyişməli oldu.

Günlərin birində isə gözlənilməz hadisə baş verdi. O, yaşıl qol düyməsini itirdi.

Sonra da yeni əyin-baş almaq məcburiyyətində qaldı.

ALLERGIYA

Arvadımla qonaqlığa gəldik. Şadyanalığımızı paylaşdıq. Ev sahibəsi hamını stola dəvət elədi. Dərhal diqqətimi çəkən süfrədəki yarım litrlik, yeddi yüz əlli qramlıq araqlar və içki şüşələrinin üstündəki ulduzlar və medallar oldu.

Qadınlar çeşidli salatların və digər yeməklərin dadından heyranə gəldiklərini bildirəndə, bütün kişilər eynilə mənim kimi süfrədəki içkilərə baxır, köks ötürür və ləzzətlə udqunurdular.

Nəhayət ki, süfrədəki şampan şərəbinin qapağı açılanda və ətri dərhal otağa dolan şərab köpüklənə-köpüklənə billur qədəhlərdə öz yerini tutmağa başlayanda, mənimlə qabaq-qənşər oturmuş kişilərdən birinin tam ixtiyar, səlahiyyət sahibi olan arvadı bəyan elədi:

– Xahiş edirəm. Vasiliyə süzməyəsınız, o, içən deyil!

Cəmi qonaqlar islanıb büzüşən boz sərçə kimi oturmuş Vasilini süzdülər.

Başqa bir kişinin də özü yox, arvadı dilləndi:

– Mənim Qriqoruma da içki süzməyin, o, dilinə də vurmur.

Bu bəyanatdan sonra Qrişa rozetkadan ayrılmış televizor kimi qaraldı.

Solumdakı kişinin arvadı da öz sözünü saqiyyə çatdırdı:

– Mənim Pyotrumun, ümumiyyətlə, içkiyə qarşı allergiyası var!

Və hamının başı Pyotra tərəf çöndü. Bu arada ürəyimdə dedim: lap yaxşı, deməli, mən doyunca içə biləcəyəm. Amma elə bu zaman mənim arvadım da öz mövqeyini bəyan etdi:

– Xahiş edirəm, mənim Fedyama da işki süzməyin. O, hələ ömründə içki içməyib. – Və arvadım təbəssümlə məni süzüb soruşdu:

– Elə deyilmi, Fedyacan?..

Və bütün baxışlar mənə dikildi.

***Azərbaycan dilinə çevirənlər:
Məmməd ORUC, Knyaz QOÇAQ***

Sadiq HİDAYƏT

BURULĞAN

Humayun öz-özünə dodaqaltı deyirdi:

“Doğrudanmı belədir? ... Bu mümkündürmü? O qədər cavan, orada – Şah Əbdüləzimdə minlərlə başqa ölülər arasında soyuq və yaş torpaqda yuxuya gedib... Kəfən bədəninə yapışib! Artıq baharın nə əvvəlini görür, nə də axırını, nə də ki, bugünkü günə bənzər boğucu qəmgin günləri...”

Onun gözlərinin işığı, səsinin ahəngi bütünlükdə solub, susub! O, nə qədər şirin söhbətlər edərdi...”

Hava buludlu idi. Açıq rəngli buxar pəncərə şüşələrini tutmuş, onun arxasından isə qonşu evin dəmir vərəqələrlə örtülmüş damı görünürdü. Onun üstünə bir qat qar oturmuşdu. Qar lopaları ahəstə-ahəstə havada dövrə vurur və damın kənarına düşürdülər. Damın üstündəki bacadan qara rəngli tüstü bayıra vurur, göydə burulur və yavaş-yavaş görünməz olurdu.

Humayun öz cavan arvadı və kiçik qızı Humay ilə birlikdə hər gün əyləşdikləri ümumi otaqda sobanın qarşısında oturmuşdular. Adətən, cümə günlərində bu otaqda gülüş və şadlıq hökm sürdüyünə baxmayaraq, bu gün onların hamısı qəmli və pərişan idi. Hətta həmişə məclisin şirinliyinə səbəb olan kiçik qızları belə, bu gün üz-gözü sındırılmış təbəşir gəlinciğini yanına qoymuş, mat və qəmli halda bayıra baxırdı. Sanki o da nəyinsə çatmadığını başa düşmüşdü. Bu çatışmazlıq da həmişəkindən fərqli olaraq gəlməyən onun əziz əmisi Bəhram idi. O, həm də ata-anasının pərişanlığının ona görə olduğunu hiss edirdi: qara paltar, yuxusuzluq çəkmiş, qı-zarmış gözlər, siqaretin havada fırlanan tüstüsü, bütün bunlar onun fikrini təsdiq edirdi.

Humayun gözlərini sobanın atəşinə diksə də, fikri başqa yerdə idi. Qeyri-iradi məktəb illərindəki qış günləri yadına düşürdü. Bugünkü kimi yerin üstündə bir qarış qar olan vaxt, elə ki tənəffüs zəngi vurular, onunla Bəhram başqalarına fürsət verməzdilər. Bu vaxt onların oyunu həmişə bu cür olurdu: bir topa qarı yerin üstü ilə fırlada-fırlada böyüdər, sonra uşaqlar iki yerə bölünərək onu sən-gərə çevirərdilər və qartopu oyunu başlanırdı. Soyuğu hiss etmə-dən şaxtanın şiddətindən qızarmış əlləri ilə bir-birinə qar topası atardılar. Belə günlərin birində o, bir çəngə qar götürüb sıxdı və Bəhrama tərəf atdı: onun alnını yaraladı. O gün məktəbin müdir müavini onun ovcuna çubuqla bir xeyli vurdu. Bəlkə də, elə Bəhramla onun dostluğu buradan başladı və bu günlərə qədər onun alnında əmələ gəlmiş yaranın yerini gördüyü vaxtlarda çubuqlar yadına düşürdü. Bu on səkkiz ildə onların fikri və ruhu bir-birinə o qədər yaxınlaşmışdı ki, öz gizli fikir və hisslərini bir-birinə deməkdən başqa, bunlardan bir çoxunu deməmiş də başa düşürdülər.

Sırağagün səhər idarədə Humayuna zəng edib Bəhram Mirzənin özünü öldürdüyünü dedilər. Humayun o dəqiqə fayton götürüb onun yanına gəldi. Üzünə çəkilməmiş ağ parçaya arxadan qan sızmışdı, onu astaca kənara çəkdi. Onun qanlı kirpikləri, balışın üstünə dağılmış beyni, xalçanın üstündəki qan ləkələri, yaxın adamlarının naləsi, halsızlığı ona ildırım kimi təsir etdi. Sonra isə qürub vaxtı onu torpağa tapşırana qədər, addımbaaddım tabutunu izlədi. Adam gön-dərib bir dəstə gül gətirdi, onun qəbrinin üstünə qoydu. Son dəfə vidalaşib evə qayıtdı. Ancaq o gündən bu vaxta qədər, bir dəqiqə də sakitləşmədi. Gözlərinə yuxu gəlmirdi, gichahında ağ tüklər əmələ gəlmişdi. Qarşısında olan bir qutu siqaretdən dalbadal çəkirdi.

Birinci dəfə idi ki, Humayun ölüm barədə belə dərindən fikirləşirdi. Heç bir əqidə və fərziyyə onu qane edə bilmirdi. Tamam çaşıb qalmışdı, bilmirdi ki, nə etsin. Bəzən dəlilik dərəcəsinə çatırdı. Nə qədər çalışırdısa da, unuda bilmirdi. Onların dostluğu məktəbdə başlamış, həyatları demək olar ki, bir-birinə qovuşmuşdu. Sevincləri də bir idi, qəmləri də. Hər dəfə dönüb dostu Bəhramın şəklinə baxanda keçmiş günlərin bütün xatirələri gözü önündə canlanırdı. Sarı bıqları, bir-birindən aralı qərar tutmuş gözləri, kiçik ağzı, nazik çənəsi, ucadan gülməyi, boğazını arıtlaması – hamısı gözünün qarşısında idi. İnana bilmirdi ki, o, ölüb, özü də qəflətən!...

Bəhram onun üçün nələr etməmişdi! Ezamiyyətdə olduğu üç il ərzində onun ailəsinə baxan Bəhram olmuşdu. Arvadı Bədrinin dili ilə desək: “bir damcı belə əziyyət çəkməyə qoymamışdı”.

İndi Humayun həyatın ağırlığını hiss edir, keçmiş günlər üçün he-yifsilənirdi. Həmin bu otağa toplaşar, nərd atardılar. Beləcə saatlar keçər, ancaq onlar bunu hiss etməzdilər. Ancaq hər şeydən çox onu incidən şey bu idi ki, bu qədər yaxın olduqlarına baxmayaraq və heç bir şeyi bir-birindən gizlətmədikləri halda, necə oldu ki, Bəhram intihar barədə ona heç nə demədi? Səbəb nə idi? Dəli olmuşdu, ya burada bir ailə sirri var idi?

Elə hey bunu özündən soruşurdu. Nəhayət, elə bil ki, nə isə bir fikir yadına düşdü. Üzünü arvadına tutub soruşdu:

– Sən nə fikirdəsən, görəsən Bəhram niyə belə bir işi tutdu?

Parçaya gül vurmaqla məşğul olan Bədri başını qaldırdı, elə bil ki, bu sualı gözləmirdi.

– Mən nə bilim? Məgər sənə deməmişdi?

– Yox... elə, soruşdum... mən də ona görə təəccüb edirəm...

Səfərdən qayıdanda hiss etdim ki, dəyişib. Ancaq mənə bir söz demədi. Fikirləşdim ki, onun bu kədərli halı idarə işlərindəndir... Çünki idarə işləri onu haldan salmışdı. O, bunu mənə dəfələrlə demişdi... Məndən heç nəyi gizlətmirdi.

– Allah rəhmət eləsin! Nə qədər həyatsevər idi.

– Yox, yox, o, zahirən belə idi. Bəzən çox dəyişirdi. Çox... tək olan vaxtlarda... Bir gün otağına daxil olanda onu tanımadım. Başını əlləri arasına alıb fikirləşirdi. Məni gördükdə diksindi. Bəlkə də, məni yayındırmaq üçün güldü və həmişəki zarafatlardan etdi. Yaman artist idi!...

– Yəqin nəsə var idi, qorxurdu ki, sənə desə kədərlənərsən.

Başını mənalı-mənalı tərpətdi, elə bil ki, bu intiharın bir əhəmiyyəti yox idi. Sakitlik onları fikirləşməyə vadar etdi. Humayun hiss etdi ki, arvadının sözlərində saxtılıq var və bunlar hamısı tələbatdan doğur. Səkkiz il əvvəl onu sevən, eşq haqqında o cür lətif sözlər deyən bu qadın... indi elə bil ki, gözləri önündəki pərdə çəkildi, arvadının bu təskinliyi Bəhramın qoyub getdiklərinə qarşı onda nifrət oyatdı. Arvadına nifrət etdi. Ağıllı-kamallı olmuş, həyatın, dünya malının fikrini çəkir, istəmirdi ki, qəm-qüسسə ona yaxın olsun. Gətirdiyi dəlil də, Bəhramın arvad-uşağının olmaması idi! Necə alçaq fikir, əgər o özünü bu ümumi ləzzətdən məhrum

edib sə, demək ölümünə əfsus etmək olmaz. Onun uşağının qiyməti dostundan çoxdurmu! Heç bir vaxt! Bəhram əfsusa layiq deyildimi? Dünyada onun kimi bir adam tapa biləcəkmizmi?...

O, ölməli, ancaq bu doxsan yaşlı kaftar Seyid xanım isə yaşamalıdır. Bu gün qarın içi ilə, soyuqda, əsa vura-vura Paçınardan gəlmiş, Bəhramın evini axtarırdı ki, ölünün halvasından yesin.

Bu, Allahın buyruğudur, arvadının fikrincə belə də olmalıdır. Ancaq, onun öz arvadı Bədri də bir gün həmin Seyid xanımın gününə düşəcək. Elə indidən, bəzəksiz, sir-sifəti dəyişib, gözləri, səsi başqalaşib. Səhər idarəyə gedən vaxt o, hələ yuxuda olur. Gözlərinin altı qırışaraq tərəvətini itirib. Yəqin arvadı da onun haqqında belə fikirləşir, kim bilir? Onun özü dəyişməyibmi? Elə əvvəlki Humayundurmu? Arvadını aldatmayıbmı? Görəsən bu fikirlər onun başında niyə dolanır? Bu, yuxusuzluğun təsiridir, ya?...

Bu vaxt qapı açıldı və çadrasının ucunu dişləri ilə tutmuş qulluqçu möhürlənmiş böyük bir kağız gətirib Humayuna verərək çıxıb getdi.

Humayun zərfin üstündə Bəhramın kiçik və qırıq-qırıq xəttini tanıyaraq, tələsik onu açdı. İçindən bir kağız çıxarıb oxumağa başladı:

“İndi gecədən saat yarım keçmiş bir vaxtda, 13 mehr 311-də mən Bəhram Mirzə Ərjənpur tam razılıq və rəğbət hissi ilə bütün varidatımı Humay xanım Mahafəridə bağışladım – Bəhram Ərjənpur”.

Humayun təəccüblə onu yenidən oxudu və heyran içərisində kağız əlindən düşdü.

Gözaltı ona baxan Bədri soruşdu:

- Kağız kimdəndir?
- Bəhramdan.
- Nə yazıb?
- Bilirsən, bütün varidatını Humaya bağışlayıb...
- Necə gözəl insan idi!

Lütfkarlığa qarışmış təəccüb Humayunun arvadına olan nifrətini daha da artırdı. Ancaq onun baxışları iradəsiz olaraq, Bəhramın şəkli üzərində dayandı, sonra çevrilib Humaya baxdı. Birdən nə isə gözlərinə dəydi və ixtiyarsız olaraq titrədi. Elə bil ki, gözləri önündən başqa bir pərdə də düşdü, qızı Humay eynilə Bəhrama oxşayırdı. Nə ona çəkmişdi, nə də ki, anasına. Onların heç birinin gözü göy deyildi. Kiçik ağiz, uzunsov çənə, üzünün bütün cizgiləri eynilə Bəhramda

olduğu kimi idi. İndi Humayun Bəhramın Humayı niyə bu qədər çox sevdiyini başa düşdü. İndi də ölümündən sonra bütün varidatını ona bağışlayıb! Onun çox-çox sevdiyi bu uşaq Bəhramla arvadının gizli əlaqəsinin nəticəsi idimi? Ürəkdən bağlı olduğu bir dost, nə qədər bir-birlərinə inanırdılar?! Arvadı ondan xəbərsiz nəçə ildir ki, Bəhramla əlaqə saxlayır. Bu müddət ərzində onu aldadıb, məsxərəyə qoyub... İndi də bu vəsiyyətnamə... Ölümündən sonra bu söyüşü mənim üçün göndərib. Yox! O, bütün bunları uda bilməzdi. Bu fikirlər onun beynindən ildırım sürəti ilə keçdi. Baş ağrıdı, yanaqları qızardı, odlu bir baxışla Bədriyə nəzər salaraq dedi:

– Bura bax, de görüm, Bəhram niyə belə edib? Məgər onun bacı-qardaşı yox idi?

– Çünki, indi sevməsin, uşağı çox sevirdi, Sən Bəndərgəzdə olanda Humay qızılca çıxartmışdı. Bu adam düz on gün onun yatağı yanından çəkilmədi. Allah rəhmət eləsin!

Humayun hirsle dedi:

– Yox, lap belə sadə də ola bilməz...

– Hamı sən kimi etinasız olmaz ki, üç il arvad-uşağını atıb getdin. Qayıdanda da əlin ətəyindən uzun idi. Mənim üçün bir corab belə gətirmədin. Sevən ürəyin əli açıq olar. Sənin uşağını istəyirsə, demək səni istəyir, yoxsa Humaya aşiq olmamışdı ki? Bundan başqa məgər sən görmürdün ki, o, bu uşağı gözbəbəyindən də artıq sevirdi?..

– Yox, mənə düzünü demirsən.

– Axı, sən nə istəyirsən, mən başa düşmürəm..

– Özünü bilməməzliyə vurursan.

– Yəni nə?... Biri özünü öldürüb, biri malını bağışlayıb, mən gərək hesabat verəm?

– Sənin bildiyin qədər də mən bilirəm!

– Bilirsən nə var, örtülü sözlər mənim başıma girmir. Get özünü müalicə elə, başın xarab olub, məndən nə istəyirsən?

– Elə fikirləşirsən ki, mən bilmirəm?

– Bəs məndən niyə soruşursan?

Humayun səbri tükənmiş halda qışqırdı:

– Bəsdir, bəsdir məni məsxərəyə qoyduğun!

Sonra Bəhramın vəsiyyətnaməsini götürüb əzdi və sobaya atdı. Kağız alışıb külə döndü. Bədri əlində olan bənövşəyi parçanı bir kənara ataraq qalxıb dedi:

– Tutaq ki, mənə qarşı inadkarlıq edirsən, yaxşı bəs, öz uşağına da qiymırsan?

Humayun da qalxdı, stola söykənib istehza ilə dedi:

– Mənim uşağım... mənim uşağım. Bəs, niyə Bəhrama oxşayır? – Dirsəyi ilə Bəhramın şəkli olan bəzəkli çərçivəni vurub yerə saldı.

Qəhərlənmiş uşaq ağlamağa başladı. Bədri rəngi qaçmış halda və hədələyici bir ahənglə dedi:

– Sənin məqsədin nədir? Nə demək istəyirsən?

– Demək istəyirəm ki, səkkiz ildir məni aldadıb, məni məsxərəyə qoymusan. Səkkiz ildir ki, mənə qadın yox, qənim olmusan.

Humayun əsəbi bir gülüşlə şəkli göstərib nəfəs çəkə-çəkə dedi:

– Bunu mənə... qızıma...?

– Bəli, səkkiz ildir ki, sənin evindəyəm, hər cür zillət görmüşəm, uğursuzluğuna dözmüşəm, üç il sən olmayan vaxt evini saxlamışam. Sonra da mənim üçün xəbər gətirdilər ki, Bəndərgəzdə bir rus fahişəsinə aşiq olmusan. İndi də mənə verdiyin bu qiymət... Bəhanə tapa bilmirsən, deyirsən ki, uşağım Bəhrama oxşayır. Ancaq mən daha dözə bilmərəm... Artıq bir dəqiqə də bu evdə qalmaram... Gəl, mənim canım, gəl gedək.

Humay qorxmış və rəngi qaçmış halda titrəyirdi. Ata-anası arasında olan bu qeyri-adi, əvvəllər görmədiyi çəkişməyə baxırdı. Ağlaya-ağlaya anasının ətəyindən tutdu, hər ikisi qapıya tərəf getdilər. Bədri qapının yanında açar dəstini cibindən çıxarıb geri atdı; açarlar Humayunun ayağına qədər sürüşüb gəldi.

Humayın ağlamağı və ayaq səsləri dalanda get-gedə eşidilməz oldu. On dəqiqədən sonra onları qarın içi ilə aparən fayton çarxının səsləri eşidildi. Humayun mat-məttəl öz yerində dayanmışdı. Başını qaldırmağa belə qorxurdu. Bütün bu hadisələrin düzlüyünə inanmaq istəmirdi. Öz-özündən soruşurdu: “bəlkə dəli olub, bəlkə qorxulu yuxu görür”. Aydın olan bir şey var idisə, o da bu idi ki, bu ev, bu yaşayış onun üçün dözülməz olmuşdu. Artıq, dünyalar qədər sevdiyi qızı Humayı görə bilməyəcəkdi. Onu nə öpə biləcək, nə də nəvaziş göstərəcəkdi. Dostunun keçmiş xatirəsi çirkin olmuşdu. Hamısından pis bu idi ki, arvadı səkkiz il ondan gizli yeganə dostuyla əlaqə yaradıb və onun ailə ocağını bulandırır. Ondan gizlin! O, bunu bilməyib! Hamısı mahir artist olub! Təkcə o aldanıb, saqqalına gülüblər, ələ salıblar. Həyatı başdan-başa mənfurlaşıb. Hər şeydən və hamıdan bezmişdi. Özünü olduqca tənha hiss etdi. Uzaq bir

şəhərə və ya cənub limanlarından birinə işləməyə gedib, həyatının qalan hissəsini orada başa vurmaqdan və ya intihar etməkdən başqa bir yol görmürdü. Elə bir yerə getsin ki, heç kəsi görməsin... Heç kimin səsinə eşitməsin... Bir çalada yığılıb yatsın və bir daha oyanmasın. Çünki ilk dəfə onunla ətrafında olanlar arasında indiyə qədər başa düşmədiyi qorxulu bir burulğanın olduğunu hiss etdi.

Siqaret yandırır, var – gəl elədi, yenidən stola söykəndi. Pəncərənin şüşələri arxasından qar dənəcikləri etinasız-etinasız damın qırağına düşürdü. Yadına qeyri-ixtiyari olaraq, ata-anası ilə İraqdakı kəndlərinə gedərkən keçirdiyi xoş və ləzzətli günlər düşdü. Gündüzlər ağac kölgəsində yaşıl otlar üzərində tək-tənha yatardı... Şirəlinin çubuq çəkdiyi həmin yerdə... Xırman çarxı üzərində oturardı. Qırmızı çadralı qızı isə saatlarla onun intizarını çəkərdi.

Xırmanın çarxı öz sızıltılı səsi ilə qızılı buğda sünbüllərini əzərdi. Dəmir bizdən arxaları yara olmuş iri buynuzlu və enli alınlı öküzlər axşama qədər öz ətraflarında dövrə vurub fırlanırdılar. Onun vəziyyəti indi həməən öküzlər kimi idi. İndi başa düşürdü ki, bu canlılar nə çəkib. O da bütün həyatı boyu gözləri bağlı öz ətrafında fırlanıb, xırmanda şirə çıxardan yabılar kimi, xırman döyən öküzlər kimi... Yeknəsəq saatlar uzununu kiçik gömrük otağında stolun arxasında əyləşər, kağızları qaralayardı. Bəzən iş yoldaşının saata baxaraq əsnədiyi anlar yadına düşürdü. Qələmi yenidən götürüb rəqəmləri öz üslubunda yazır, tutuşdurur, toplayar, dəftərləri alt-üst edərdi. Ancaq o günlərdə bir şadlıq var idi. Bilirdi ki, gözləri, zehni, cavanlığı, qüvvəsi yavaş-yavaş öz gücünü itirir, amma, axşamlar Bəhramı, arvad-uşağını güləruz görərkən onun yorğunluğu yoxa çıxırdı. İndi onların hər üçünə nifrət edirdi. Onların hər üçü onu bu günə salmışdı.

Elə bil ki, gözlənilməz bir qərara gəldi, gedib yazı stolunun arxasında əyləşdi. Onun siyirtməsinə çəkib, səfərdə olarkən həmişə özü ilə gəzdirdiyi tapançanı çıxardıb yoxladı, güllələr yerində idi. Onun qara və soyuq lüləsinə baxdı, astaca aparıb gicgahına yapışdırdı, ancaq Bəhramın qanlı surəti yadına düşdü... Haçandan-haçana onu şalvarının cibinə qoydu. Yenidən ayağa qalxdı. Dalanda palto və qaloşunu geydi. Çətir də götürüb evdən çıxdı. Küçədə heç kəs yox idi. Qar dənəcikləri asta-asta havada fırlanırdı. O, hara getdiyini bilmədiyi halda dərhal yola düşdü. Fəqət öz evindən, bu qorxulu hadisələrdən uzaqlaşmaq istəyirdi.

Soyuq, bəyaz və qəmli bir xiyabana çatdı. Fayton çarxları onun üzərində alçaq və hündür şırımlar salmışdı. O, asta və iri addımlar atırdı. Yanından bir avtomobil keçdi, xiyabanın sulu qar və palçığını onun üz-gözüne sıçratdı. Dayanıb üst-başına baxdı, palçığa bulaşmışdı. Bu, ona elə bil ki, təsəlli verdi. Yolun ortasında kibrit satan bir oğlana rast gəldi. Onu səsləyib bir kibrit aldı. Onun üzünə baxdıqda gördü ki, göy gözləri, kiçik dodaqları və sarı saçları var. Bəhram yadına düşdü, bədəni titrədi.... Qəflətən bir dükanın yanında ayaq saxladı. Qabağa gedib alını soyuq şüşəyə yapışdırdı, az qaldı ki, papağı yerə düşsün. Pəncərənin arxasına oyuncaqlar düzmüşdülər. Qolunu şüşəyə sürtdü ki, üstündəki buxarı təmizləsin, ancaq alınmadı. Onun qarşısında qırmızı üzlü, göy gözlü böyük bir kukla var idi, gülürdü. Bir müddət heyərlə ona baxdı. Fikirləşdi ki, bu gəlincik Humayın olsaydı, onu nə qədər sevindirərdi. Mağaza sahibi qapını açdı. O, yenidən yola düzəldi. Daha iki küçədən keçdi. Yolunun üstündə toyuqsatan öz səbətinin yanında oturmuşdu. Səbətə üstünə ayaqları bir-birinə bağlanmış üç toyuq və bir xoruz qoyulmuşdu. Onların qırmızı ayaqları soyuqdan titrəyirdi. Onun yanında qar üzərinə qırmızı qan damlaları tökülmüşdü. Bir qədər aralıda bir evin girəcəyinin qarşısında keçəl bir oğlan uşağı oturmuşdu. Qolları cırıq köynəyindən bayıra çıxırdı.

Bütün bunları görür, ancaq öz məhəllə yollarını tanıya bilmirdi. Yağan qarı hiss etmirdi. Götürdüyü çətir əlində elə bağlı halda qalmışdı. Başqa bir kimsəsiz küçəyə getdi. Bir evin səkisi üzərində oturdu. Qar bərkimişdi. Çətiri açdı. Onu bərk yorğunluq bürümüşdü. Başı ona ağırlıq edirdi. Gözləri ani olaraq bağlandı.

Yoldan keçənlərin danışiq səsi onu ayıltı. Qalxdı, hava qaralmışdı. Gün ərzində olan hadisələri yadına saldı. Qolları cırıq köynəyindən çıxan, evin girəcəyində gördüyü həmin keçəl uşağı da... Səbətdə soyuqdan titrəyən toyuqların islanmış qırmızı ayaqlarını da... qar üzərinə tökülmüş qanı da... Bir qədər aclıq hiss etdi. Şirniyyat dükanından bir az şirin çörək aldı. Gedə-gedə yeyir və kölgə kimi iradəsiz olaraq küçələrdə veyillənirdi.

Evə çatanda gecədən iki saat keçmişdi. Kreslonun üzərinə yığıldı. Bir saatdan sonra soyuğun təsirindən ayıldı. Elə paltarlı - paltarlı çarpayıya uzanıb yorğanı başına çəkdi. Yuxuda gördü ki, bir otaqda həmin kibrit satan uşaq qara paltar geyinərək stol arxasında əyləşib.

Üzdən böyük bir gəlinciyə oxşayır, göy gözləri var, özü də gülür. Onun qarşısında üç nəfər hazır dayanıb. Qızı Humay otağa daxil olur... Əlində şam var, arxasınca üzünə qanlı ağ niqab örtmüş bir kişi daxil olur. Qabağa gedib kibrit satan oğlanla Humayın əlindən tutur. Qapıdan çıxmaq istəyəndə ona tapança tuşlamış iki əl pərdə arxasından göründü. Humayun səksənmiş halda baş ağrısı ilə yuxudan ayıldı.

Onun həyatı iki həftə beləcə davam etdi. Gündüzlər idarəyə gedir, axşamlar, evə çox gec, yatmağa qayıdırdı. Bəzən axşam-tərəfi heç bilmirdi yolu Humayın oxuduğu qızlar məktəbinin yanından necə düşürdü. Dərslər qurtaran vaxt döngədəki divarın arxasında gizlənər, qorxardı ki, məbada arvadının ata evinin nökrəri Məşədi Əli onu görsün. Uşaqları bir-bir süzər, ancaq qızı Humayı onların arasında görməzdi. Bütün bunlar onun ezamiyyət ərizəsinin qəbul olunduğu vaxta qədər davam etdi, ona Kirmanşah gömrüyünə getməyi təklif etdilər.

Yola düşməmişdən bir gün əvvəl Humayun bütün işlərini yoluna qoydu, qaraja gedib avtomobil danışdı, biletdə aldı. Qaraj sahibinin ısrarına baxmayaraq, çamadanlarını yığmadığı üçün qərara aldı ki, sabah tezdən Kirmanşaha yola düşsün.

Evə gələn kimi birbaşa yazı stolunun yerləşdiyi iş otağına tərəf getdi. Otaq tör-töküntü və qarışıq idi. Sobanın qabağına kül tökülmüşdü. Üstünə gül vurulmuş bənövşəyi rəngli parçanı və içində vəsiyyətnamə olan Bəhrəmin zərfini stolun üstünə qoymuşdular. Zərfi götürüb yarıdan böldü, ancaq o gün tələsiklikdən görə bilmədiyi yazılı bir kağızı onun içində gördü. Kağız parçalarını stolun üstündə bir-birinin yanına düzüb, oxudu:

“Yəqin ki, bu kağız ölümümdən sonra sənə çatacaq. Bilirəm ki, mənim bu gözlənilməz qərarıma təəccüblənəcəksən; heç bir işi sənənlə razılaşmadan etməzdim. Aramızda bir sirr olmasın deyər, boynuma alıram ki, mən sənə arvadın Bədrini sevirdim. Dörd il idi ki, özümlə mübarizə aparırdım. Axır ki, qələbə çaldım və məndə oyanmış divi öldürdüm; sənə xəyanət etməmək üçün!... Humay xanıma kiçik bir hədiyyə verirəm və ümid edirəm ki, qəbul olunacaq! Sizin Bəhrəm”.

Humayun bir müddət mat halda otağı süzdü. O, Humayın onun öz uşağı olduğuna artıq şübhə etmirdi.

... Humayı görməmiş, o, gedə bilərdimi? Kağızı ikinci, üçüncü dəfə oxudu, cibinə qoyub evdən çıxdı. Yolda oyuncaq mağazasına girdi, göy gözlü, qırmızı üzlü böyük gəlinciyi alıb, arvadının atası evinə tərəf üz tutdu. Onların nökeri Məşədi Əli Humayunu görən kimi gözləri yaşarmış halda dedi:

– Ağ, bu nədir başımıza gəldi? Ah, Humay xanım!

– Nə olub?

– Ağ, bilmirsiniz, Humay xanım sizdən ayrıldıqlarına dözə bilmirdi. Hər gün onu mən məktəbə aparırdım. Bazar günü idi, bu gün beş gündür ki, axşamüstü məktəbdən qaçıb. Özü də deyib ki, gedirəm ağamı* görüm. Biz özümüzü itirdik, qədər əl-ayağa düşdük. Məgər Məhəmməd sizə deməyib? Polisə xəbər verdik, mən iki dəfə sizin qapıya gəldim.

– Nə danışırısan? Axı, nə olub?

– Heç... Ağ... Onu bizim evə axşam gətirdilər. Yolu azmışdı. Soyuğun təsirindən sətəlcəm olmuşdu. Ölənə qədər sizi çağırırdı. Dünən onu aparıb Şah Əbdüləzimdə Bəhram Mirzənin qəbrinin yanında torpağa tapşırdıq.”

Humayun mat-mat Məşədi Əliyə baxırdı, gəlinciyin qutusu qucağından düşdü. Sonra divanə adamlar kimi paltosunun yaxasını qaldırıb iri addımlarla qaraja tərəf getdi. Daha çamadan yığmaqdan vaz keçib axşam maşınıyla gedə bilərdi...

LƏNƏTLƏNMİŞ QALA

Dağın kəmərinə, Asivışə yaxınlığında əhəng və sarucdan** tikilmiş üç hasar və yeddi qaladan ibarət olan böyük və möhkəm Məkan qəsri lacivərd göylərə baş qaldırırdı.

İki yüz il əvvəl bura abad tikili və evlərlə dolu idi. O zamanlar hər axşamüstü Məkan Kakuyə öz enli alını və geniş sinəsi ilə bu qəsrin eyvanında və ya onun sol qalasında çayda yuyunmağa gələn bir qızı görənə qədər keşik çəkərdi. Elə həmin qız Məkanın cavan ölümünə səbəb oldu.

O gündən başlayaraq təbiətin bütün şər qüvvələri və insanlar onu dağıtmaq üçün əl-ələ verdilər. Nəmli divarların aşağı tərəflərini və uçuq-

* Ağ – İran və Əfqanıstanda bu gün də ailə başçısına – ataya “ağa” deyər müraciət edirlər.

** Saruc – xüsusi tikinti materialıdır.

sökük künc-bucağı örtmüş yaşıllıq ətrafdan az-az onu yeyir, ona güc gəlirdi. Qəsr çatlaq-çatlaq olmuş, sütunları yerə tökülmüşdü. Bu mülkdə və onun ətraf torpaqlarında ağır bir sakitlik hökm sürürdü: Çünki Sam oğlanlarının hakimliyindən sonra bütün torpaqlar xaraba və əkilməmiş qalmışdı.

Qəsrin qarşısından gümüş lentə bənzər kiçik bir çay zümzümə edə-edə zümrüd çəməndən ilan kimi qıvrılıb keçərək yavaşca görünməz olurdu. Kənd əhli bu viran sarayı Qocəstə-dej adlandırır və onu nəhs qala hesab edirdilər. Ancaq heç kim parlaq gözlü, arıq bir qoca kişinin əvvəlki bütün cah-cəlalın əvəzinə bu qəsrin sol qalasında özünə hansı sehr ilə mənzil qurduğunu bilmirdi. Bu kişinin adı Xəştun idi. Günəş qürub etməmiş, qəsrədən aşağıdakı kənd qaranlığa bürünməmiş qaladan bayıra çıxmazdı. O vaxt isə Xəştun özünü qara ləbbadəyə bürüyər və qəsrin sol qalasından bayıra çıxardı. Qəsrə tərəf baxan təpənin üstündə yavaş-yavaş gəzişər, ya da quru çör-çöp yığardı.

Onun ağıllı, ya dəli, varlı, ya yoxsul olduğunu heç kim bilmirdi. Kənd əhli yalnız onun baxışlarından çəkinirdi. Bir qız uşağının hər gün axşam-tərəfi qəsrin qarşısındakı çayda çimməyi kənd əhlinin qorxusunu artırırdı.

Bir gün axşamüstü hava mülayim və təbiət sakit olan vaxt göyün üzündə bir dəstə göyərçin dövrə vururdu. Rövşənək adəti üzrə qəsrin qarşısındakı çayda yuyunurdu. Qəflətən yekəburun, uzun, boz saqqalı, rahibə oxşar, özünü qara ləbbadəyə bürümüş bir kişinin ona yaxınlaşdığını gördü. Qız qorxmuş halda öz paltarını götürüb sinəsini örtüdü. Kişi yavaş-yavaş qabağa gəlib təbəssümlə dedi:

“Qızım, burda nə edirsən?”

Paltarını geyinən Rövşənək dedi:

“Yuyunuram”.

“Qızım, əbəs yerə qorxma! Mən sənə atan yerindəyəm”.

“Mənim atam çoxdan rəhmətə gedib, mən lap kiçik olmuşam, yaxşı yadımda deyil, ancaq onu bilirəm ki, qara saqqalı var idi, mənə öpüb gözləri üstə qoyardı”.

“Əfsus, mənim də bir qızım var idi!”

“Siz həmin Qocəstə dej cadugərisiniz?”

“Bu, yalnız xalqın mənə qoyduğu addır.”

“Camaat elə mənimlə anamın dalınca da pis danışır. Görürlər ki, çayda tək çimirəm, deyirlər qız gərək...”

“Bu kənd əhlini ki, deyirsən, yazıqlar... heyvanlarından da pisdir. Onlar qarınlarının, bir də şəhətlərinin hayındadırlar, həm də kor-koranə qulaqlarına oxunmuş bir ovuc qəzəbin!”

“Ancaq mən suya göz yuma bilmərəm, mən su üçün ölürəm. Üzdüyüm vaxt elə bilirdim ki, bütün quşlar, təbiət mənimlə danışır. Ürəyim istəyir ki, bütün günlərimi çay kənarında olum. Suyun zümzüməsi mənimlə danışır, mənə çağırır, və özünə çəkir, mən, yəqin ki, balıq olmalıydım.”

“İnsan dünyanın ən kiçiyidir. Biz bütün varlıqların yekunuyuq. Onların bütün hissləri bizdədir. Bəziləri bizdə daha çoxdur. Çox olanları kəsib atmaq, öldürmək lazımdır.”

“Balığı öldürmək üçün özümü öldürməliyəm. Elə ki, dənizdən, sudan uzaq oluram, elə bil ki, mənim varlığımdan bir tikə orada, suyun üzərində dalğalanır, məni hədsiz qəm-qüسسə bürüyür.”

“Ancaq sən o qədər cavansan ki! Bir küncə çəkilib oturmaq işdən-gücdən və taqətdən düşmüş qocalar üçündür.”

“Ürəyim istəyir ki, bir balıq olub həmişə üzəydim.”

“Mənim babam da həmişə bunu istəyərdi, axırda da suda batdı.”

“Necə gözəl ölümdür! İnsan ölür; özü də suda...”

“Yox, o, hələ ölməyib... Çünki, ruhun yaşaması deyilən şey həqiqətdir. Elə bir mənada ki, onun ruhu, xasiyyətləri həmin şəxsin övladına keçir. Mənim babamın da övladı var idi, demək heç də ölməyib. Ancaq hər kəsin ruhu onun bədəniiylə ölür, çünki qidaya möhtacdır, bədənədən sonra diri qala bilmir. Bu, ata-anasının adətini, əxlaqını, mərzələrini övlada ötürən kiçik bir qapıdır.”

“Sizin atanız da qızıl düzəldirdi?”

“Yox, o axtarırdı, bütün adi insanlar onu axtarır, ancaq nəyə lazımdır?”

“Bəs, siz qızıl düzəltmisiz?”

“Tutaq ki, qızılı tapdım, nəyə lazım olacaq? Yeddi ildir ki, gecələr yaş torpaq üzərində yuxusuz qalıram, kitablardan öz sələflərimin sirlərini axtarıram, rəmzləri oxuyuram. Ancaq əfsunların dəmir çəngində parça-parça olmuşam. Ömrüm qürub etmək üzrədir, gecələrim gündüzə dönüb. İksiri-əzəm deyilən şey cadugərin əlində yox, səndədir, sənəin gülüşündədir.”

“İndiyə qədər heç kəs mənimlə belə danışmayıb, camaat mənə dəli-divanə deyir.”

“Çünki, sənəin dilini başa düşmərlər, çünki sən təbiətə yaxınsan, onun lal dilinə belədsən.”

“Düzdür, mən uşağam, ancaq, həyatım o qədər qəmlidir ki... Mənə elə gəlir ki, sizin sözlərinizi yaxşı başa düşmürəm, onlar elə bil ki, çoxmənalıdır. Ancaq istərdim ki, sizin yanınızda çox qalım, söhbətlərinizi dinləyim. Ancaq anam təkdir, həm də bütün kənd camaatının ondan acığı gəlir. Mən də təkəm, o qədər təkəm ki!...”

“Hamımız tək-tənhayıq, gərək aldanmayaq, həyat bir zindandır... Cürbəcür zindanlar... Bəziləri zindan divarlarına şəkil çəkib onunla başlarını qarışdırırlar, bəziləri də matəm tuturlar. Ancaq əsas iş belədir ki, gərək özümüzü aldadaq, həmişə aldadaq. Amma elə bir vaxt gəlib çatır ki, insan özünü aldatmaqdan da yorulur... Mənə elə gəlir ki, bu gün dilimin ixtiyarı özümdə deyil, çünki neçə illərdir ki, özümdən başqa heç kəsle danışmamışam, indi özümdə başqa bir hərərət hiss edirəm.”

Rövşənək təəccüblə dedi:

“Ah, anam gəldi!”

Bu vaxt ağ çadralı, hündür boylu qadın yavaşca onlara yaxınlaşdı. O, gözlərini Xəştuna zilləmişdi. Qabağa gəldikdə bir neçə dəqiqə bir-birlərinə baxdılar. Qadın qəşş edib, otların üzərinə yığıldı. Belə vəziyyətə öyrəncəli olan qızı qaçaraq onun başını dizləri üstünə aldı.

Xəştun yaxınına gəlib, əlini qadının alınına çəkdi, qadın özünə gəldi, qalxıb oturdu.

Xəştun uzaqlaşdı, ancaq qız arxasınca baxmaqda idi.

Bu qadınla kişi haqqında kənd əhli heyramiz hekayələr danışdı. Deyirdilər ki, kişinin adı Xəştun deyil, Molla Şəmun Yəhudidir. Yeddi il əvvəl bir nəfər dərvişlə Dilbərə gəlib və sonradan Qocəstə dəj xarabalığında özlərinə yer ediblər. Molla Şəmunun yoldaşı bir neçə vaxtdan sonra yoxa çıxıb, heç kim onun başına nə gəldiyini bilmir.

Bəziləri deyirdilər ki, o, tərki-dünyadır, gündə bir badam yeyir, ruhlar və cinlərlə əlaqə saxlayır. Bəziləri belə hesab edirdilər ki, Dəməvənd dağından qırmızı kibrit əldə edir və kimya ilə məşğuldur, yoldaşını öldürüb onun fal və tilsimat kitablarından istifadə edir. Bir dəstəsi də belə deyirdi ki, o, qalada xəzinə tapıb. Kənddə yola çıxan iki qızı da onun boynuna atırdılar. Həmçinin belə fikirdə idilər ki, hər kim onun gözlərinə baxsa tilsimlənəcək. Bir başqaları da belə deyirdilər ki, bütün günü namaz qılıb, itaət etməklə məşğuldur. Bir nəfər and içirdi ki, Molla Şəmunun qəbirstanlıqdan ölü kəlləsi oğurladığını öz gözləri ilə görüb. Özü də hər gün axşama yaxın Xəştunun başı təpənin arxasından görünür və bu zaman kənd camaatı "bismillah" deyir. Ancaq inkar edilməsi mümkün olmayan bir şey var idisə, o da bu idi ki, istər qışda, istərsə də yayda qəsrin sol qalasının bacasından elə hey göy rəngli tüstü çıxırdı.

Dörd ay idi ki, Rövşənək və anası Xurşid bu kəndə gələrək Qocəstə dəj yaxınlığındakı evlərinə köçmüşdü. Neçə il idi ki, bu ev boş və tərk edilmiş qalmışdı. Belə ki, on bir il əvvəl Xurşidin atasının adı kənddə pis bir hallandığına görə məcbur oldu ki, evini tərk etsin. Deyilənə görə cinlər bu evi daş-qalaq etmişdilər. Halbuki, bu işi onların qonşusu etmişdi ki, evi ucuza alsın. Nə isə, alış-verişləri tutmadı, ancaq bu evin adı pis qaldı. Bəlkə də kənd camaatı bu evlə yaxınlığına görə Məkan qəsrinə Qocəstə dəj adı vermişdi.

Səkkiz il olardı ki, Xurşidin əri itmişdi. Ona böhtan atmışdılar ki, cuhuddur. Sonralar ondan belə bir məzmununda kağız gəldi: "Səni tərk etdim, ancaq ümid edirəm ki, qayıdanda özümü hamıya tanıdacağam".

Xurşid dörd il atası evində qaldıqdan sonra bərk xəstələndi, saatlarla qəşş edib uzanırdı. Bu xəstəlikdən sonra hər gecə yuxudan oyanıb yol gedir, sonra qayıdaraq yenidən yatırdı. Bu il atası öldükdən sonra kənddəki bu kimsəsiz evi onun varisi kimi Xurşidə verdilər. O da öz azacıq aylığıyla gəlib burada yaşayırdı. Ancaq Xurşidin gecələr yuxudan durub yol getməyi bütün kənd camaatını şübhələndirmişdi. Belə ki, bu ana və qızı Xəştunun şəriki hesab edirdilər.

Rövşənəyin anası ilə Xəştunun görüşündən sonra, o gecə Xurşid adəti üzrə yataqdan qalxıb, astaca qızının balıncına yaxınlaşdı, diqqətlə onun nəfəsinə qulaq asdı, sonra başına ağ çadra örtüb ağır addımlarla evindən bayıra çıxdı. Ancaq onun bu dəfəki yolu başqa idi. Bir qədər tərəddüddən sonra Qocəstə dejə gedən ensiz və qorxulu yola çatdı.

Qəsrin sol qalası yanında bir qədər dayandı, sonra dəmir qapını itələyib qaranlıq dalana daxil olaraq onu keçdi, başqa bir qapını sağ tərəfə açdı, beş nəmli pillə ilə aşağı düşüb havası boğuş və ağır olan bir sərdabəyə daxil oldu. Orada piylə yanan kiçik bir çıraqlıq var idi. Xurşid otağın kənarında dayanıb əllərini bir-birinin üstünə qoyaraq başını aşağı saldı. Onun sümüklü üzünə və göy gözələrinin altı kürenin işığında qorxulu görünürdü.

Kiçik və arıq Xəştun uzun saqqalı, nazik dodaqları və qırıxmış alını ilə kürenin qarşısında əyləşmişdi. İsti olmasına baxmayaraq həmin çirkli ləbbadəni özünə bürümüşdü. Gözləri atəş üzərində olan dəmirə zillənmişdi. Sağ əlini dizinin üstünə qoymuşdu.

Bu kişinin sirrli vəziyyəti ilə onun mağaraya oxşayan otağı, divardan asılmış paslı qılıncı, distillə şüşəsi, havaya yayılmış dərman qoxusu – bütün bunlar onun yoxsulluğu ilə uyuşurdu.

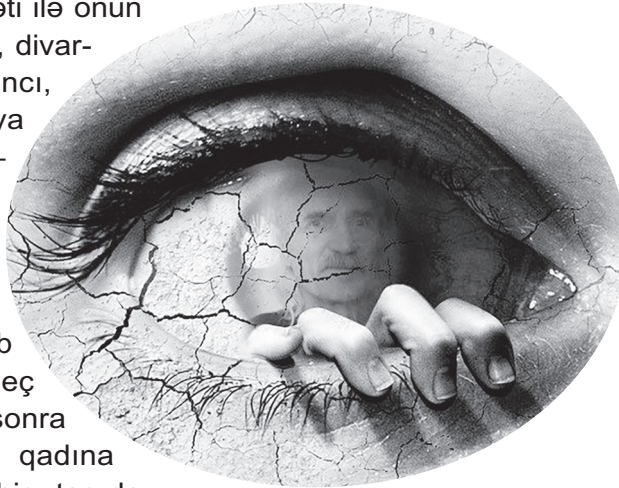
Bir neçə dəqiqə tam sükut içərisində keçdi. Xəştun üzünü döndərüb təzə gələn qonağa heç baxmadı da. Bir qədər sonra ayağa qalxıb astaca qadına yaxınlaşaraq amiranə bir tərzdə dedi:

“Aha, bilirdim... Bu gün əliboş gəlmisən, onu gətirməmişən! Ancaq sabah gecə mənim əlimdən canını qurtara bilməyəcəksən! Sabah gecə qızını yuxulu – yuxulu götürərsən. Məbada oyansın! Onu diqqətlə adyala bürüyüb bura gətirərsən... Dedim ki, oyanmamalıdır, eşidirsənmi?... Əgər yolda tərpənsə dayanarsan ki, yenidən yuxuya getsin, o vaxt gətirib bu otaqda verərsən mənə...” “Yaxşı eşidirsənmi, hə?”

Xurşidin başı bir qədər də aşağı əyilmişdi, güclə nəfəs alırdı, gicgahından tər damlaları axırdı. Xəştun bir az ara verib yenidən soruşdu:

“Nə dediyimi yaxşı eşidirsənmi? Sabah axşam onu gətirərsən, indi başa düşdünmü?”

Qadın xırıltılı səslə dedi:

“Bəli...”

“Get, gəldiyin yolla da qayıdarsan. Ancaq sabah gecə yadından çıxmasın, qızını gətirərsən... Onu gətirib burada mənə təhvil verəcəksən.

Xurşid bir az dayandı, sonra ağır addımlarla qapıdan bayıra çıxdı.

Bu vaxt Xəştunun gözləri parıldayırdı. Nazik dodaqlarına istehzal təbəssüm qonmuşdu, kürəyə yaxınlaşdı, orada olan yaşıl göyə çalan mayeyə baxdı, sərdabənin ortasına qayıtdı. Sümüyü çıxmış əllərini tərpədən deyirdi:

“Sabah gecə üç damla qan mənim iksirimə – qızıl hüceyrəsinə ruh verəcək. Bakirə bir qızın üç damla qanı, sabah axşam! Mənim ustadlarım bütün əziyyətləri çəkдилər, ancaq məqsədə çatmadılar. Nəhayət onların axırıncısı mənim əlimlə öldürüldü, Misir, Kəldə və Aşur cadugərlərinin sirləri mənə qaldı... Mən onların əməklərinin nəticəsini görəcəyəm... Yeddi ildir ki, ölümlər kimi dolanıram, bütün gözəlliklərə göz yummuşam, arvad-uşağımı ataraq yer altında dəfn olunmuşam... Ancaq sabah... yox, o biri gün yerin altından çıxacağam və yer üzünün bütün gözəllikləri mənim olacaq... Mənə nifrət edən bütün bu adamlar ayağımın altındakı torpağa yıxılacaq, əbəmin ətəklərindən öpməyi arzu edəcəklər...”

Pul... pul... ... Qızıl mənim yanımda küldən də ucuz olacaq. Hamı məni dahi hesab edəcək, adım dillərə düşəcək... Pul, kef, qadın, yer, göy, allahlar – hamısı mənim itaətimə keçəcək. Bunlar hamısı sabah gecə üç damla qan, o qızın bədəninin axırıncı qanının üç damlası ilə... bəli, niyə mənim əlimlə öldürülməsin? Niyə iksiri-əzəmin qurbanı olmasın? Əlbəttə, bu onun ruhunu dərinədən başa düşməyən adi insanların şəhvetlərinin qurbanı olmaqdan yaxşıdır... Onun cismi isə ruhu olmadıqdan sonra mənim ixtiyarımda olacaq, mənim olacaq... Qızıl... necə nəcib bir filizdir, ah, necə ürəkaçan rəngi, gözəl səsi var! Gör necə tilsimdir ki, dünya, axirət, bəşərin bütün əfsanələri əlləri qoynunda onun ətrafına fırlanır! Qızıl... qızıl...!”

Onun səsi qaranlıq daxmanı bürüdü. Birdən kürənin qarşısında dayanaraq susdu, gözlərini yaşıl göyə çalan mayeyə zillədi, yenidən həmin yazıq, bədbəxt vəziyyətini alıb, kürənin yanında büzüşdü.

Ertəsi gün Xəştunun bütün vaxtı ağacdən uzun bir taxt düzəltməyə sərf olundu. Atəş kürəsinin qarşısında onun dirəklərini yerə vurdu və üstünə ağ bir parça çəkdi. İlk baxışdan mağarada əsaslı dəyişiklik görünürdü: distillə şüşəsi, başqa cürbəcür şüşələrlə birlikdə onun ətrafında idi, üstündə qırmızı xətlərlə əlamətlər, həndəsi xətlər çəkilmiş yazılı bir kitabın vərəqləri piy çırağının qarşısında açılmışdı. Paslanmış xəncəri otağın küncündə əl çatan bir yerdə qoymuşdu. Kürənin içərisindəki yaşıl göyə çalan mayenin üzərində ağ buxar dövrə vururdu. Xəştun bütün bunlara diqqətlə baxır və hər dəqiqə səbirsizliklə çevrilərək qapıya nəzər salırdı.

Əvvəlki axşamın həmin saatında qapı açıldı və Xurşid qucağına almış ağ bir bükülü ilə içəri daxil oldu. Xəştun onu görən kimi ayağa qalxıb qabağa getdi və amiranə bir tərzdə dedi:

“Bildirdim ki, onu gətirəcəksən. Ver bura. İndi azadsan, ancaq məbada bir adama bildirəsən? Sən iki gün gerek danışmayasan, indi onu ver bura!”

O, ağ bükülünü qadının əlindən aldı, aparıb kürənin qarşısındakı ağac taxtın üzərinə qoydu. Xurşidin başı sinəsinə əyilmişdi, tər tökürdü. Sonra ağır addımlarla qapıdan bayıra çıxdı.

Ancaq Xəştunun dəqiqələri elə bil ki, çox qiymətli idi. Tələsik ağ örtüyü kənara çəkdi. Rövşənəyin pərişan saçları, iri kirpikləri göründü. Gözüyumu idi və aramla nəfəs alırdı. Xəştun başını ona yaxınlaşdırıb nəfəsinə qulaq asdı. Uşaq tərləmişdi. Xəştun qılınıc otağın küncündən götürüb dodağının altında nə isə oxudu, qılınıcın ucu ilə taxtın dövrəsinə xətt çəkdi, özü də uşağın baş ucunda, xəttin üstündə dayandı. Piy çırağın işığında, bir kitabın vərəqindən cadu oxumağa başladı. Qurtaran kimi Rövşənəyin əl-ayağını stula möhkəm bağladı. Qılınıcı qaldırıb bir zərbə ilə onu Rövşənəyin boğazına keçirtti. Qan onun boğazından püskürdü və Xəştunun üst-başına sıçradı.

O, ləbbadəsinin qolu ilə üzünü sildi. Yenidən naməlum dildə dua oxudu. Kürənin işığı qarşısında qana bulaşmış sifəti, çox geniş açılmış gözləri, çənəsi altında tərpənən saqqalı əcaib bir hala düşmüşdü. Bu vaxt Rövşənək güclü bir təkan verdi və başı taxtdan asıldı. Xəştun taxtın kənarından qıf kimi içi ensiz, ağzı enli şüşəni götürüb, onun boğazının altına tutdu. Qız ikinci dəfə daha bərk təkan verdi və boynu əyildi.

Xəştun onun qanlı başını çevirdi, bu vaxt qan damlaları az-az onun boğazından damcılayırdı və Xəştun onları şüşələrə tuturdu. Başqa bir şüşə götürüb qızın boğazını sıxdı, piy çırağını qaldırıb yaxınlaşdırdı, onun bədəninin axırncı qan damlaları şüşəyə axdı. Ancaq piy çırağının titrək işığı qarşısında Rövşənəyin alnındakı qara xalı görərək qızını tanıdı.

Öz qızını tanıyan kimi, qorxmuş halda çırağı atdı. O, yerə düşüb söndü. Əlində tutduğu şüşəni qaldıraraq fəryad etdi:

“Kimya... kimya... üç damla qan... qızımın qanı... Rövşənəyin qanı”.

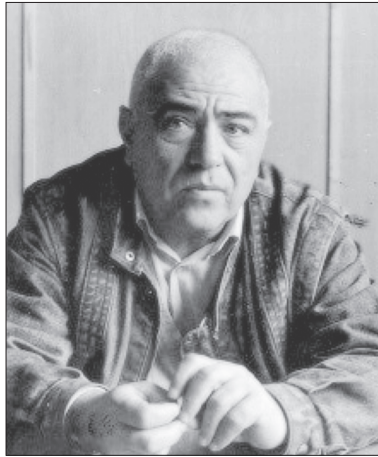
Sonra şüşəni elə sıxdı ki, əlində sındı və onun parçalarını kürəyə tərəf atdı. Kürə üç dayağı üzərindən əyildi, onun göy mayesi yerə yayıldı və alov şölələndi.

Kənd camaatı səhərə qədər Qocəstə deydən şölələnən alova sevinc və şadlıq tamaşa edirdilər.

***Fars dilindən tərcümə edən:
Əkrəm BAĞIROV***

♦ P o e z i y a

Oktay ŞAMİL

ŞƏHİDİM

*Fərid Mirzə oğlu Şamilovun
ışıqlı xatirəsinə*

Əgər sən kor deyilsən,
Kor deyilsən əgər sən,
Gözündəki pərdələri qaldır,
Postpandemi trendində
dünyanı dolaşan küləkləri tanı!
Avamlığı burax,
al dillərə aldanma...
Bu qarşıdurma qarışıqlığında
gözümüzü yağır etmiş
siyasilərdən soruş:
– O türkcə danışan
hava-su-torpaqlar hanı?
Cəddələrdə sıralanan sirenalar deyir:
– Şəhid gətirilir!
Şəhid! Şəhid! Şəhid!..
Çıxqırlanıb çiçək açmış
Al qanıyla
dırmandığı qayalığa “Şuşa” yazmış
mənim Fərid balamdı o,
Fərid! Fərid! Fərid!..

Ən möhtəşəm ucalıqda qərarlaşdı
nəslimin şəhid xanı!..
Halbuki tilsimli Şuşa
təlatümlərdə
təslim edilmişdi,
qəvi qonşulara bac idi.
Qarabağ qalırdı
“qarğa-quzğun” əlində.
Bizimkilərdə taxt-tac idi,
Vəznəli vəzifələri
bölə-bölə,
bölüşdürə-bölüşdürə
şərqi söyləyirdilər qarğa dilində...
Ölkə uçurumda,
məğlub durumda
Bunlar
yallı gedirdi
Antalya-Quş adası-Bodrumda!..
Qrantlara sarılmışdı
o siyasi naşılar,
Fake demokratlar,
populist-lider-külbaşlar...
Amma 21 yaşında sən
qəhrəmanlıq səlnaməsi yazan övladım,
28 il sonra
həmin günahları yumağa getdin,
Bayrağını Şuşaya sancıb
al qan içində
son mənzilinə yetdin...

Heyy, köksümdəki dağım mənim,
Bir əlcə yarpağım mənim,
Qələbə bayrağım mənim,
Əlisilahlı
şəklin qoruyur indi bizi,
Ağzı qanlı məzarında
qan çilənmiş əklil qoruyur
cümləmizi...

11-13 noyabr 2020

Hafiz ƏLİMƏRDANOV

HƏYAT SEVİNC, HƏYAT KƏDƏR

Həyat sevinc, həyat kədər, söylə, qeyri nəşə varmı?
Qəlbim təkcə bir yol istər, söylə, qeyri nəşə varmı?

Həyat hökmən bir eşqdir ki, hər kəs onu axtarışda,
Tapsan əgər, ömrü bəzər, söylə, qeyri nəşə varmı?

Ürəyimə qulaq assam, hər sözü bir mənə tapar,
Həyat onda alar dəyər, söylə, qeyri nəşə varmı?

İndi dövrən tam başqadır, tən gəlməyə ağıl istər,
Ağıl verər sənə xəbər, söylə, qeyri nəşə varmı?

Dövrən əgər bir bağ olsa, onun, əlbət, bağbanı var,
O bağban düz yol göstərər, söylə, qeyri nəşə varmı?

Gecə-gündüz şamtək yansam, mənə həmdəm tapıların?
Yəqin dəstək verər əsmər, söylə, qeyri nəşə varmı?

Qəlbim sizlər, günlər keçsə, gözümdən yaş axıb gedər,
Qınamasın mənə ellər, söylə, qeyri nəşə varmı?

Bir nigar ki, mən seçmişəm, səhraları axtarmaram,
Qəlbim şeir, qəzəl sevər, söylə, qeyri nəşə varmı?

Yaradaram neçə əsər, ömür mənə imkan versə,
Bu arzuya Hafiz yetər, söylə, qeyri-nəsə varmı?

**BƏLA OLMUZ,
BƏLAYA HƏMDƏRDİN OLSA**

Gələn bəla, bəla olmaz, bəlaya həmdərdin olsa,
Taleyn ondan soruşar, əgər dilin şirin olsa.

Bir ömürdür, həm sevinclə, həm kədərlə ötüb keçər,
Rəqiblərin hörmət edər, hər sözündə təmkin olsa.

Candan əziz olsa canan, söyləməzmi canan da can?
Ötən günlər sənə deyər, tələsməsən, səbrin olsa.

Həyat bir məktəbdir hər gün, çəkər səni imtahana,
İmtahandan çıxmaq çətin, çıxacaqsan, elmin olsa.

Elm yolunda cəfalar çox, hər istəyən dözə bilməz,
Dözür yalnız kamil insan, sınaqlarda mətin olsa.

Dünya tamam ahəngdədir, bu ahəngi pozmaq olmaz,
İstədiyin xəyal deyil, qəlbin hərgah nikbin olsa.

Elə qur ki, həyatını, Hafiz, aləm xatırlasın
Ömür bitən gündən sonra, ürəklərdə izin olsa.

BİR XOŞ RƏFTAR ETMƏZMİSƏN

Cəfa görsən ol yarından, sən ahu-zar etməzmisən?
Könül dolsa əzab ilə, söylə, aşkar etməzmisən?

Gəl, demə ki, eşq yolunda cəfa olar, əzab olar,
Məcnun kimi sən bu yolu, indi təkrar etməzmisən?

Məcnun bir ad qoyub getdi, bu ad daha dəbdə deyil,
Eşq həyatdır, Tanrı verib, eşqi izhar etməzmisən?

Rəqiblər də dərk eyləyir, cəfa vermək vaxtı ötüb,
Dövrən indi tələb edir, bunu inkar etməzmişən?

Cəfalardan zaman gələr, qəlbin onu bağışlamaz,
Öz qəlbini cəfalara bir gün düçar etməzmişən?

Biganələr səndən sorar, fələk bu cövrə dözərmə,
Desən əgər mən dözmüşəm, cövri kənar etməzmişən?

Hafiz, söylə ol yarə ki, halın daha pərişandır,
Zaman ötür, hər gün sayda, bir xoş rəftar etməzmişən?

SƏBRİN GÜMAN İÇİNDƏDİR

İmadəddin Nəsimiyə təxmis

“Dərdi fəraqə düşdü can, ahü-fəğan içindədir” *
Tapmaz özünə heç məkan, tamam hicran içindədir.

Bütün aləm sığsa məndə, mənim fikrim tək səndədir,
Çatmaq üçün ürək coşur, könül tufan içindədir.

İndi insan dəyərsizdir, meyar tamam dəyişmişdir,
İndi dünya dövrən edir, mülki-yalan içindədir.

İnanma gəl hər sözünə, dil danışır, ürək susur,
Ürək açsan hər yetənə, qəlbi nihan içindədir.

Bir mən dözdüm tək cəbrinə, çarəm nədir, özün söylə,
Könül bilmir heç neyləsin, səbrim güman içindədir.

Təriflədim bircə səni, sanki dünya oldu sənin,
Əzablara düçar etdin, yerim zindan içindədir.

Hər nə etsən, dönməz ürək, ürək sözün demiş artıq,
İndi çarə tək səndədir, çarə zaman içindədir.

Qorxum budur, bir gün gələr, zaman səni peşman edər,
İstəmərəm düşsün kədər, bağrım da qan içindədir.

* Misra İmadəddin Nəsiminindir

Hər kim bizi ayrı salsa, xeyir görməz bu dünyada,
Eşitmişəm peşman olub, rəqib viran içindədir.

Heç bilinmir dünya indi insanlardan nə istəyir,
Gülə-gülə zülm eyləyir, zülmü dövrən içindədir.

Yəqin sınaqdan çıxarıq, dünya özü peşman olub,
Aləm deyir, Hafız sənə bir imtahan içindədir.

Aynur QAFARLI

DURNALAR CƏNUBA UÇMAMIŞ QAYIT

Saraldı həsrətdən gözümlün kökü,
Ağırdır, sevgilim, tənhalıq yükü.
Yoxdur yandırmağa bir Simurq tükü,
Bir azdan düşəcək qarlı qış, qayıt,
Durnalar cənuba uçmamış qayıt.

Saxladı yolundan hansı an səni?
Səni istəyirəm, ay insan, səni!
Yerindən etmirmi bu fəğan səni?!
Unut, nə düzgündür, nə yanlış, qayıt,
Durnalar cənuba uçmamış qayıt.

Harda daşa döndün, torpağa döndün,
Budağı qurumuş yarpağa döndün?
Mənimçün əlçatmaz bir dağa döndün,
Qonmaz o zirvəyə hətta quş, qayıt,
Durnalar cənuba uçmamış qayıt.

Köçündən ayrılıb, de, hara düşdün,
Kimin həsrətinin odunda bişdin?
Bir vaxtlar sən mənə “durnam” demişdin,
Yol var aramızda bir qarış, qayıt,
Durnalar cənuba uçmamış qayıt.

Demə ki, qəlbimdə kin yarası var,
Yar da, bax, salamat gör harası var?!
Aynuram, könlümün min yarası var,
Oynayır sinəmlə qanlı xış, qayıt,
Durnalar cənuba uçmamış qayıt.

BU MƏHBƏS HƏYATI ÇIXMAZ YADIMDAN

Gözümü açmamış bitdi bu sevda,
Sovruldun küləyə, sazağa getdin.
Qaytara bilmərəm, istəsəm belə,
Sən məndən bir ömür uzağa getdin.

Gözümdən tökülən duzlu sulara
İtirdim ömrümün şirinliyini.
Keçirdim sahilə qağayılarla
Sənin həsrətinin minilliyini.

Mən səni gözlədim, dedim: «Gələrsən»,
Əl çəkə bilmədim heç inadımdan.
Sənsizlik zindanmış, ölənə kimi
Bu məhbəs həyatı çıxmaz yadımdan.

Ürək qüssə dolu, ürək qəm dolu,
Yaralı bir quşdur aldığım nəfəs.
Bir zaman səs-küylə getdiyim yolu
Susub yeriyrəm istər-istəməz.

Töksə də başımdan yağış, qar, dolu,
Könlümdə hər zaman yanan ocaqsan.
Köçüb getmiş olsan dünyadan belə,
Məndə həmişəlik yaşayacaqsan.

RUH ADAMLARI

Sədanız Tanrıdan gələn sədadır,
Söhbətin gözəli Haqdan nidadır.
Sizin söhbətiniz ruha qidadır,
Gəlin söhbət edək, ruh adamları.

Ürəkdən danışaq, gözdən danışaq,
Dolanaq başına, közdən danışaq.
Qəlblərin körpüsü – sözdən danışaq,
Gəlin söhbət edək, ruh adamları.

Bilən yox bu ömrün harasındaıyq,
Bəlkə, ağındaıyq, qarasındaıyq,
Hansı könüllərin yarasındaıyq?
Gəlin söhbət edək, ruh adamları.

Bünövrə eynidir, təməl eynidir,
Həm imza eynidir, həm əl eynidir.
Əqidə eynidir, əməl eynidir,
Gəlin söhbət edək, ruh adamları.

Aynuram, öz sözü, öz ülviyyətim,
Saflığa köklənib arzum, niyyətim.
Deyirsiz şirindir sözü-söhbətim,
Gəlin söhbət edək, ruh adamları.

Qonağımız qazi Zaur Bayramoğludur

Redaksiyanın qapısı açıldı, əvvəlcə ağbirçək ana, sonra da onun qoluna girmiş hündür boylu, gözündə qara eynək, əlində əsa olan oğlu içəri girdilər. Dərhal pişvaza çıxdım. Əyləşməyə yer göstərdim. Qonağım özünü təqdim elədi: Zaur Bayramoğlu. Dedi ki, 1978-ci ildə Culfa rayonunun Milax kəndində doğulub, özü də ziyalı ailəsində. Orta məktəbi də əla qiymətlərlə bitirib, sonra da təhsilini M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun tarix fakültəsində davam etdirib.

1999-cu ilin yanvarında həqiqi hərbi xidmətə yollanıb. Həmənin ilin yayında hərbi hissənin xüsusi zabidləri tərəfindən seçilərək, Xüsusi Təyinatlı Qüvvələr məktəbinə oxumağa göndərilib. Kursu birinciliklə bitirdikdən sonra N saylı hərbi hissədə xidmətə başlayıb. Ən kədərli hadisə də elə burda başlayıb; 2001-ci ildə vəzifə borcunu yerinə yetirən Zaur mina partlayışı nəticəsində ağır travma alır, üstəlik, iki gözüni itirir, altı barmağı amputasiya olunur... Amma mina nə onun ruhunu öldürə bilir, nə də əlillik yazıb-yaratmağına mane olur... Zaur düşdüyü zülmətin içində öz işığını yaradıb. Öz dünyasını qurub. Bu illər ərzində altı kitab yazdığını dedi. Mən bu an mat qaldım: bunu necə bacarıb? Necə yazıb? Dörd barmaqla yazmaq olar, bəs göz? Zaurun gözləri qulaqlarıymış.

Dedi ki, "Azərbaycan" jurnalına hekayə vermək istəyirəm. Dedim buyur. O, məndən elektron ünvanımı istədi. Telefonunu çıxarıb, sağ qalmış barmağıyla hansısa səhifələri çevirir, mənim üçün "cığ-cuğ" kimi gələn səslərin arasından nəyisə seçir, elə bil telefonun ekranını görürdü. Hekayələrini seçdi, sonra verdim elektron ünvanı yazdı. Hərfləri necə tapdığını, necə ardıcıl düzdüyünü hələ də anlamıram. Dedi göndərdim. Baxıram ki, həqiqətən məktub ünvana çatıb. Belə bir fenomenal bacarığı olan bir adamın dünyası mənə çox maraqlı gəldi.

Zaur qardaşımızı ötürəndən sonra göndərdiyi hekayəni oxudum. Başqa bir aləmə getdim. Bu hekayəni Zaurdan başqa heç kim yazıb bilməzdi.

Redaksiyamız qərar verdi ki, Zaur Bayramoğlunun "Qara mamba" hekayəsinə toxunmadan, müəllifin yazdığı kimi təqdim edək.

Vüsal NURU

Zaur BAYRAMOĞLU

QARA MAMBA

♦ Hekayə

Başının arxasında qovuşdurduğu əllərini boynuna doğru sürüşdürdü, gözlərini açaraq tavana zillədi. Zülmətin sonsuzadək uzanan qara tunelində işıq zərrəsi axtardı. İçini çəkdi, dişlərinin arasında: “Lənət olsun! Lənət olsun! Nə vaxt bitəcək bu işgəncə?”

Qolundakı saatın düyməsini tapıb toxundu, “üç iyirmi beş” səsinə eşitdi. “Bu gecə də yata bilmədim”. İçini çəkdi.

Yanında yatan anasının mışılığını dinşədi. “O yoxdur, sadəcə, bir qarabasmadı, bir aldatmacadı. Əgər gerçəkdən də var olsaydı, bu neçə gündə kimsə görərdi”... Öz-özünə təskinlik verdi, ehmalca üzünü sağa çevirdi, yorğanı ilə çiyinlərini örtüdü.

Yenəcə yuxulamaq istəyirdi ki, sol tərəfində hərəkətlənmə hiss etdi, qorxudan nəfəsi içində batdı. “Yoxsa, yenə gəldi?” Həyəcanla gözlədi.

Ayaq tərəfindən ağır-ağır sürünən qara mamba belinin bərabərinə çatanda yönünü dəyişib sağa döndü, sürüşüb belinə çıxdı. Qıvrılıb oturdu. Başını qaldıraraq qanadçıqlarını çıxardı, boynunu nişan alırmış kimi, soyuq baxışlarını bir nöqtəyə zilləyib irəli-geri hərəkət etməyə başladı...

Belinin tən ortasında ilanın buz kimi varlığını hiss edir, yay kimi tarıma çəkilmiş başındakı zəhərli dişlərini nə vaxt boynuna sancacağını dəhşətlə gözləyirdi. Mambanın fışılığını onun bədənini ürpədir, havada titrəyən dili sinirlərini tarıma çəkirdi.

Anasını çağırmaq istədi, amma mambanın qorxusundan nəinki səsinə çıxarmır, heç barmağını da tərpedə bilmirdi. “Özümü ələ almalıyam”, özünü sakitləşdirməyə çalışdı. İlan kürəyində uzanıb başını ürəyinin üstünə qoydu. Mambanın qəfil sakitləşdiyini hiss edəndə bir az rahatladı. “Nə olacaqsız,

olsun!” İndi nəfəsini ehmalca dəririrdi. Mamba onun boynuna doğru süründü. İlanın dili sağ qulağına toxunur, fısıltısı beyninə dolurdu.

İndi, sadəcə, yatağından durub mambanın olmadığı yerə taqətdən düşənə kimi qaçmaq istəyirdi. “Hərəkət etsəm, ürkər. Sadəcə, ölüm... Sakit olmalıyam! Sakit...”

Qızdırmalı adam kimi tərləmişdi.

“Gündüzlər bəmbəyaz at, gecələr qara mamba... Nə vaxt əl çəkəcəklər məndən? Bəlkə, dəli oluram? Bəlkə dəliyəm?”

At yenə zərərsiz idi, arabir nəfəsini boynunun kökündə hiss etsə də, ondan qorxmur, sadəcə olaraq varlığından narahat olurdu, arxasında durmasından yorulub tənəyə gəlirdi. Bəzən atın dodaqlarının tükləri boynunu qıdıqlayır, burnunun nəmliyini qulağının dibində hiss edirdi... Atın hamıyla birlikdə bu evdə yaşadığına inanırdı, hərdən kürəyini divara söykəyib saatlarca dayanırdı. Atın gerçək olmadığına özünü inandırmağa çalışırdı. Onu elə divarın içində hiss edir, arxasını söykədiyinin kərpic deyil, şəffaf divar olduğuna inanırdı. Evdə hamı onu başa düşməyə çalışır, üzünə də vurmurdular.

Xoruz banında anladı ki, Günəş doğur. İlan qalxıb dik oturdu, başının kənarlarından qanadçıqlarını çıxarıb irəliləyərək hərəkət edə-edə dili ilə ətrafı yoxlayıb sakitləşdi, sonra da sürüşüb getdi...

Qara mamba gedən kimi bədəni süstləşdi. Özü də bilmədi nə vaxt yuxuya getdi.

Oyananda tər-su aparırdı onu. Tələsik əynini geyinib otaqdan çıxmışdı. Yatağı yığışdıran anası ucadan dedi:

- Bala, sən nə qədər tərləyirsən belə? Yorğan-döşəyin sudu. Bəlkə, bir həkimə gedəsən?

- Bilmirəm, ay ana, yəqin, isti olur. Yatanda sobanı söndürərik.

- Nə istisi, qurban olduğum? Neçə gündür ki, sobanın qazını azaldıram ki, otaq isti olmasın. Sən hər gecə tərləyirsən...

- Keçəcək ana, keçəcək, - həyətdə çıxdı...

Nə edəcəyini bilmirdi. Bilmirdi bu qarabasmalardan necə canını qurtarsın.

Hələ lap əvvəllər - bəyaz atla, qara mamba gəlməmişdən əvvəl boğazlarına kəpənəkli bant bağlanmış qəhvəyi xallı ağ küçüklər var idi. O küçüklər gəlirdi, o boğazı kəpənəkli küçüklərlə oynayırdı.

Anası bir dəfə dizinə, iki dəfə başına döyəndə qonşu demişdi:

– Naşükür olma, sənin oğlunun ağılı başındadı... Odey, o zəncirə vurulmuş dəliləri görməmişən?

Bu söz həm də onun təsəllisi idi. Atası gündə bir neçə dəfə onunla söhbətləşirdi, fikrini yayındırmaq, diqqətini dağıtmaq üçün əlindən gələni edirdi. Atası ona epilepsiyalı bir tanışının həyatından danışdı. Deyirdi o özü özünü sağaltmışdı.

Özünə təlqin onun ağılına batmışdı. Yavaş-yavaş ona yaxşı təsir etdiyini hiss eləyirdi. Atın fırxırtısını boynunun arxasında hiss eləyən kimi, durub atın ona toxunmasını gözləyirdi, özünü arxaya atırdı. Ya da durub hamının yanına gəlirdi ki, onu atası, bacısı, anası da görsün. Görmürdülər. Öz-özünə deyirdi: “Görmürlər. Çünki burda at yoxdur. Bu, sadəcə, bir qarabasmadır.” Həm təsəlli tapıb sakitləşir, həm də onu şüuraltından silirdi. İndi qara mamba ilə də mübarizə aparmağa başlamışdı.

Bir dəfə yatağında üzəsağı çevrilib uzandı, gözlədi ki, ilan gəlib onun belinə çıxsın. Sağ əli ilə anasının qolundan tutub gözlədi. Elə təzəcə huş aparırdı ki, ayağına dəyən soyuqluğu hiss elədi. İlan sürünüb həmişəki yerində qıvrıldı. O, bu an anasının qolunu çimdiklədi... Anası diksinib ayıldı, durub ona baxdı, saçın tumarladı.

- Nə olub, qurban olduğum, səksəndin? Haran ağrıyır?
- Heç, ana, heç nəyim yoxdu. Bağışla.
- Yuxuda qolumu çimdiklədin. Nə görürdün?

İlan hələ də orada idi. “Amma bəs anam niyə görmədi? Axı bu, at kimi deyil, əgər mamba da qarabasma olsaydı, nə onun ağırlığını hiss edərdi, nə də fısıltısını eşitməzdi... Hə, bir də buralarda qara mamba nə gəzər? Gürzə olsa, deyərdim, yenə buraların ilanıdır. Mamba hara, Qafqaz hara?”

Səhər bütün gün özünə inandırır ki, mamba olsaydı, anası onu görərdi. Mübarizənin nəticəsi olurdu. Elə hey deyirdi ki, Qafqazda qara mamba olmur. Qarabasma. Gürzə olsa, adam inanardı.

Bir həftədən sonra qara mamba getdi. O getdi, amma bu dəfə daha dəhşətli gecələr başladı.

Yuxuya gedər-getməz, mağaraya girirdi, tunelə düşürdü, üstünə saysız-hesabsız zəhərli ilanlar hücum çəkirdi. Əllərindən, ayaqlarından, üzündən, sinəsindən sancırdı. Nə qədər çapalasa da, gürzələrin dışından özünü xilas edə bilmirdi. Yuxudan ayılanda bədənində ağrıları hiss edirdi. Elə bil doğrudan da gürzələr onu sancmışdı...

Aranızda o adamı ən yaxşı tanıyan mənəm: hər iki gözlərini itirmiş, ağır kontuziyalı, beyni qəlpələrlə dolu, altı barmağı əskik və dörd kitab müəllifi...

Fazil SƏNAN

YARMARKADA

♦ Hekayə

Həkim Bayramın xəstə anasını müayinə edib, resept yazdı. Verdi Bayrama, tapşırdı ki, gecikdirməsin.

– Həkim, dərdi nədi? Yəni bu dərmanların bir köməyi olacaq?

– Biz əlimizdən gələni edəcəyik.

Bayram əlindəki on manatı həkimin cibinə basdı. Darvazadan yola salıb evə qayıtdı. Eyvandakı stulda oturub, qayğılı-qayğılı sürəhiyə dirsəkləndi. Arvadı Afaq gətirdiyi çay dolu stəkanı, qəndqabını Bayramın qarşısına qoydu.

Afaq:

– Nə yaman fikrə getmisən? Həkim çöldə nə dedi?

– Heç nə. Dərman almağa bir qəpik də yoxdu. Nətər alım? Bir manatlıq dərmanı indi on manata verirlər. Bu nə yaşamaqdı, bu nə vəziyyətdi? Gör nə günə salıblar bizi. İş də vermirlər gedək hamballıq eləyək, heç olmasa, dərman pulunu qazanaq. Dedik hamı qaçıb gedir kənddən şəhərə, biz getməyək. Onlar kimi olmayaq. Evimizə, yurdu muza sahib çıxaq. Nə təhər? Yaxşı, mən başıdaşlı neynim indi?

– Neynəyək, hamı nətəri, biz də elə.

– Gedək oğurluq eləyək? Buna məcbur eləyirlər bizi? Kəndçi kənddə ölməlidir?

– İstəyirsən kredit götür.

– Bir ucuq evimiz var, onu da bank əlimizdən alsın, qalaq düzdə.

– Fikir eləmə, hər qaranlıq gecənin bir işıqlı səhəri var. Qoy görək bir şey fikirləşərik. – Afaq boşalmış stəkanı mətbəxə apardı.

– Gətirmə, istəmirəm. Acın zəhləsi çaydan gedər.

Birdən Afaq mətbəxdən sevincək qayıtdı:

– Tapdım! Tapdım!

– Nə tapdın?

– Qapıda dörd dənə xoruz hinduşka var. Birinin 8-9 kilo əti olar. Nə qədər aşağı satsan, birini 25-30 manata verərsən. Dərmanın pulunu ödəyər. Biz onları yeməsək də olar, əsas Züleyxa xaladı, sağalsın, dursun ayağa.

– Pul qalsa, sənə hədiyyə alacağam.

– Mənə heç nə lazım deyil. Əsas anandı.

Səhər işıqlanar-ışıqlanmaz, Afaq qalxıb hinduşkaları tutub ayaqlarını bağladı. İkisini bir torbaya saldı, ikisini də bir torbaya. Hinduşkaları yerbəyer elə-yəndən sonra, tez qayıdıb çaydanı doldurub qaz plitəsinin üstünə qoydu. Stolun üstünə Allah verəndən qoyub, çayı dəmlədi və yataq otağına keçib Bayramı qal-dırdı:

– Dur, a Bayram. Çörəyini ye, get bazara. Hinduşkaları torbaya salıb, qoymuşam hinin qabağına.

Afaq Bayramı darvazadan ötürəndə tapşırırdı ki, ucuz verməsin. Dərmanların hamısını ala bilsin.

Bazarın qələbəliyindən ağız deyəni qulaq eşitmirdi. Bazar alverçiləri kəndlərdən gətirilmiş bostan, tərəvəz məhsullarını ucuz alıb baha satmaq üçün dil tökürdülər.

– Sənindi? – rəsmi geyinmiş orta yaşlı kişi hinduşkaları göstərib Bayramdan soruşdu.

– Mənimdi!

– Neçəyə verirsən?

– Biri 30 manatdır.

– Biri neçə kilo olar?

– Aşağısı 9-10 gələr.

– Ta denən hərəsi bir toğludur ki.

– İnanmırınsınızsa, çəkə bilərəm, – deyən Bayram cibindən tərəzi çıxartdı.

– Lazım deyil. Deməli, birini 30 manata deyirsən. Yaxşı, gəl belə razılaşaq, sənə bir təklifim var. Hinduşkaları götürüb gedirik yarmarkaya. Sən orada hinduşkaların yanında durursan. İcra başçısı saat 10-da gəlib yarmarkanı gəzəcək. Bir-bir qiymətlərlə maraqlanacaq. Sənin yanına çatanda, soruşanda, deyərsən hinduşkanın biri 9-10 manatdır.

– A kişi, 9-10 manata hinduşka olar? Mən axmaq-zadam? – Bayram əsəbini güclə boğdu.

– Bacoğlu, bir səbrin olsun. Mən də bilirəm ki, 9-10 manata hinduşka yoxdur. Sonrası budur ki, başçı gedəndən sonra yenə malını öz istədiyin qiymətə sat. Kimdi sənin kefinin ağası? Həm yarmarkada görün, həm də bu gün ora adam çox gələcək, istədiyin qiymətə sat.

– Adınız nədir?

– Qurban. Mənim işim yarmarka təşkil etməkdə. Sənə şərait yaradıram. Bundan yaxşı nə istəyirsən? Bu saat kəndlərdən camaat ora axışır.

– Görürəm, ziyalı adamsınız. Qurban müəllim, yarmarkada başcının arxasınca bir dəstə alverçi hərlənir. Həmin adamlar elə fürsət gözləyirlər. Ağ-zından qiymət çıxar-çıxmaz, o saat dediyin qiyməti çıxardıb verirlər. Sən də qalır-san içindən yana-yana. Yox, qadan alım Qurban müəllim. Siz dediyinizi mən bacarmaram. Anam xəstədir. Bu hinduşkaları gətirmişəm ki, satıb, anamın dər-manlarını alam.

– Belə şeylərdən mənim də acığım gəlir. Özü də heç kimə o fürsəti vermərəm. Kəndli gərək öz malını haqqına satsın. Başçı yarmarkanın təşkilini mənə ona görə tapşırır ki, mənim xasiyyətimi bilir. Yox, sən deyən olarsa, başcının yanında sənə 9-10 manat verib hinduşkalarını alsalar, sonra hər birinin 35 manatdan pulunu məndən istə. Danışdıq? – Qurban əlini Bayrama uzatdı. Bayram da kişinin əli bazarın ortasında havada qalmasın deyə tutdu. Həm də kişinin 35 manat deməsi onu ürəkləndirdi. Tez vurub-çıxdı, 140 manat üzünü güldürdü.

– Di götür hinduşkaları, get yarmarkaya. Münasib bir yer tap, soruşan olanda da denən yeri Qurban müəllim verib. Başçı gələnə kimi 35 manatdan de. Alan olsa, sat. Halal malındı.

Qurban Bayramı yarmarkaya yola saldı.

Bayram hinduşkaları münasib bildiyi yerə qoyub müştəri gözləyirdi. Qurban əməlli-başlı yarmarka təşkil eləmişdi. Quş südü axtarsan, tapardın, kimin nəyi var idi, götürüb bura gəlmişdi.

Nəhayət, başçı başının dəstəsilə yarmarkaya daxil oldu. Elə bil toyxanaya bəy girdi. Hamı əl çaldı, bir ağızdan “Yaşasın Həsənzadə! Camaat üçün bolluq ya-radır, qayğı göstərir! Var olsun Həsənzadə!” bağırırdılar.

Həsənzadə piştaxtaların, maşınların yanından keçəndə ayaq saxlayırdı, hardan, hansı kənddən gəldiyini Qurban izahat verirdi. Həsənzadə hər şeyi bir-bir soruşurdu, götürüb baxırdı, imkan yaradırdı ki, başqaları da həmən vaxt gəlib onun gözüünün qabağında alış-veriş eləsinlər, sonra da dönüb onu tərifləsinlər. Bu qədər yaxına kənar adam girə bilməzdi. Qurbanın razılığı olmadan, onun adamı olmadan kim başcının yanına soxula bilərdi, kim mal ala bilərdi? Həsənzadə də bilirdi ki, bu girəvədən səmərəli istifadə edənlər Qurbanın adamlarıdır.

Başçı gəzə-gəzə gəlib Bayramın yanına çıxdı.

– Qurban, bunlar nə yaxşı hinduşkalardı.

– Əmrah müəllim, yarmarkada hər şey var. Görürsüz, bazardan da ucuz. Kəndli öz malına özü qiymət qoyur. Neçəyə istəyir satır. Hamı da razı...

– Yaxşı təşkil etmisən, Qurban. – Quşlar neçəyədir, oğlan? – Həsənzadə Bayramdan soruşdu.

– Doqquz-on manat.

Bayramın ağzından söz çıxan kimi arxadan çəlimsiz, arıq bir kişi elə bil bayaqdan bu anı gözləyirmiş. İrəli çıxıb əlində hazır tutduğu pulu bayrama uzatdı. «Düzdürmü, bacoğlu?» deyib hinduşkaların dördünü də götürdü.

– Hə, düzdü, 36 manatdı. – Bayram nələc dedi.

– Toya xərcləyəsən. – Kişi ilan kimi sivişib gözdən itdi.

Bayram pulu cibinə qoyub düşdü Qurbanın dalınca. Elə ki Həsənzadə maşına əyləşib yarmarkadan aralandı, Bayram Qurbanın qarşısına dikildi:

– Sizə nə lazımdı? – Qurban acıqlı soruşdu.

– Qurban müəllim, necə nə lazımdı? Pulumun qalanını verin. Bayaq dedim, axı anama dərman almalıyam.

– Kimsən ə sən? Nə pul? Nə dərman? – Qurban bozardı.

– Deyəsən, məni axmaq yerinə qoyursuz? Dörd hinduşkanın yiyəsiyəm. Bazardan bura göndərdiniz. Söz danışdıq axı. Hinduşkanın birini 35 manat qiymət elədik. Sizin sözünüzdə görə 4 hinduşkanı 36 manata vermişəm. Qalan pulumu verin, çıxım gedim.

– Sənin hinduşkanı mən satmışam? Mən qiymət qoymuşam? Mən sənə nəyə pul verməliyəm? Yeri get, işinlə məşğul ol.

– Bu saat pulumu verməsən, sənin başına oyun açacam. Əl çəkən deyiləm. Söz kəsmisən, sözünə əməl elə. Ver pulumu!

– Bazarda hinduşkanı satıb, gəlib burda da məndən pul istəyirsən, – o, bu dəfə elə bağırırdı ki, yaxınlıqdakı polislərin də diqqətini çəkdi. – Bu haranın dəlisidir? Gəlib yapışıb yaxamdan. Məni şərliyə bu köpəyoğlu.

– Mənəm köpəyoğlu? – Bayramın yumruğu Qurbanın çənəsinə dəyən kimi, o boyda kişinin ayaqları yerdən üzüldü, arxası üstə gölməçəyə çırpıldı.

Polis ley kimi özünü yetirdi, Bayramın qollarını arxaya burub sürüyə-sürüyə maşına tərəf apardılar...

Gəncə

♦ Poeziya

Ulucay AKİF

ADINI BİLMƏDİYİM ŞEİR

mən müharibə görməmişəm
vuruşmamışam Stalinqrad uğrunda
nə Berlin divarının qarşısında
qurban getməmişəm bir mərmiyə

ya da bir at belində
qılınc-qalxanım əlimdə
atılmamışam döyüş meydanına
amma bilirəm –
barmaqlar həmişə düşmən olub çəkilən tətiyə

boğuşmamışam aslanlarla Afrika cəngəlliyində
hücum etməyib mənə yekə dişli bir timsah
Nil çayının sahilində

köpək balığı da görməmişəm
amma üzmüşəm onlarla bir sularda
Ağ dənizdə, Qara dənizdə

qərar verə bilməmişəm heç vaxt
əsmərlər daha gözəldi, sarışınlar, ya kürənlər?
çox axtarmışam sevgini ağ bənizdə, qara bənizdə

güllərin adlarını da bilməmişəm
amma çox sevmişəm qoxularını
fərqi nə, adı Bənövşədi, Nərgiz, ya Lalə?

sərxoş olub ayaqyalın gəzmişəm dəniz sahilində
çox içmişəm eşq şərabından
gecələr dolub-boşalıb piyaləm

heç küləkləri də tanımamışam
bilməmişəm adlarını
hansı xəzridi, hansı gilavar?

amma sevmişəm onları da
ona görə, pis günlərə yox
gözəl günlərə “bir külək idi, əsib keçdi” demişəm

bir külək kimi əsib keçib
adını unutduğum
qadınlar ömrümdən

heç vaxt görməmişəm
eşitməmişəm Allahı
amma həmişə sevmişəm
ümidlə gözləmişəm O gələcək sabahı

dua etmişəm İstanbulda məsciddə
Tiflisdə bir kilsədə
Piterdə sinaqoqda

həəə, indi yadıma düşdü
mən eşitmişəm
mən görmüşəm Allahı!

GİZLƏNQAÇ

ucuz ətin şorbası ilə bayram keçirən ailələr
şükr etməyi öyrətdi uşaqlara
bizim balaca məhəllənin kiçik evlərində

o uşaqları nə atalar sözü aldada bildi
nə də qorxuda bildi kapitalizmin qəddar marşları
və beləcə kasıb ailələrin uşaqları da
yavaş-yavaş böyüməyə başladı

o uşaqlar ki
küçə davalarında
nə döyülənə lağ etdi
nə döyənə alqışladı
kin saxlamadı ürəyində

o uşaqlar ki
düzəltdiyi ilk oyuncaq
taxtadan silahlar oldu
müharibənin nəfəsini hiss etdi kürəyində

o uşaqlar ki
bacı, qardaş sözlərinin
qan bağı ilə yaranmadığını bildi
dost dediklərimiz də ən az ailəmiz qədər bizdəndi

və biz
qizlənqaç oynayanda da
dostlarımızın tapa biləcəyi yerdə gizləndik.

SEVGİLİ ÜÇÜN NOT

sənə yazdığım şeirləri
oğurladım Badi-Kübə küləklərindən
indisə yazıram sənə, yazıram
yağışlı Peterburq küçələrindən:

adamlar bölünür qəfil
bölünür ailəyə, sevgiyə, dostə və sairə...
bir tək səni bölə bilmirəm
ailəsən, sevgisən, dostsan şairə
bilirəm, sevirəm
mən də səni sevirəm

qorxma
tanımadığım yağışlarda islanmaram mən
dəyməz burnuma yad qadın ətirləri
Nevski prospektində,
gizlənilib bir tində
sayıqlayıram sənə yazdığım sətirləri

İlahi
yığışdır başım üstən
bu saxta bulud çətirləri:

- mən Onu düşünürəm!

ÇƏRPƏLƏNG

Müharibədə öldürülən uşaqlara ithaf

uşaqlar ölmür, bilirəm
uşaqlar oynamağa daha gözəl yer tapır
orada uşaqlar daha xoşbəxt, daha dəcəl
səmasında təyyarələr yox
çərpələnglər uçar sadəcə
sən də ora getdin, bilirəm

musiqisi quşların səsi
sözləri uşaqların gülüşü olan
mahnı bəstələmədik
ona görə küsdün
ona görə getdin bizdən

Zəhra, sənə bir sualım var
– bağışlamaq nədir, bilirsənmi ki
bizləri bağışlamayasan?

TARİX KİTABI

bir tarix kitabı səhifələdim
üç min il yol getdim
bir anda milyonlarla əsgər öldü
qılınc yarasından, ox yarasından

milyonlarla əsgər öldü
adını bilmədiyim
yaşını bilmədiyim

üç min il yol getdim bir anda
türklər Konstantinopolu fəth etdi
adını İstanbul qoydu

milyonlarla adam öldü
qalanın o yanında, bu yanında adını bilmədiyim
yaşını bilmədiyim

üç min il yol getdim bir anda
İsgəndər Hindistana
Teymurləng Qafqaza
Napoleon ruslara hücum elədi

milyonlarla adam öldü
at belində, fil üstündə
adını bilmədiyim
yaşını bilmədiyim

bir tarix kitabı səhifələdim
üç min il yol getdim bir anda
beş-on ad qaldı yadımda
hamısı kral, imperator, padşah və sultan

amma milyonlarla adam öldü kitabda
adını bilmədiyim
yaşını bilmədiyim.

QAPILAR

Əvvəl hasarlar ucaltdıq
evlərin
şəhərlərin
ölkələrin arasında
sonra hasarları keçmək üçün
qapıları yaratdıq

evlərin
şəhərlərin
ölkələrin arasında.
qəddarlıq elədik
özümüzü hasara aldığ
və anlamadıq ki
qapının hansı tərəfində dursaq da
hər zaman arxasında qalırıq.

TƏK

Tək şəhər bu deyil ki
bəlkə başqa şəhərdə?
tək ölkə bu deyil ki
bəlkə başqa ölkədə?
tək sevgi bu deyil ki
bəlkə başqa sevgidi?
tək dəniz bu deyil ki
tək günəş bu deyil ki
tək ümid bu deyil ki
bunda olmadı, neylək,
tək ömür bu deyil ki
bu deyil, hə, ilahi?!

YURDUMUN İNSANI

Bu kainatda günəşdən çox kim çalışır?

yurdumun insanı – hər səhər
günəşdən öncə çıxar evindən
günəşdən öncə doğar bu torpağın üfüqlərində
və çantasındakı bir ovuc yeməyi də
doymaq üçün yox, ac qalmamaq üçün olar.

yurdumun insanı ki
Bənövşə xaladır
evinə çörək aparmaqçün
çörək bişirib satar yüzlərlə insana

yurdumun insanı ki
üstünün toz-torpağı, ayaqqabısının palçığı
bu torpağın insanı olmağına dair ən həqiqi sənəddir!

yurdumun insanı ki
əllərinin qabarı, alınının qırışı
düşmənin üçün ən böyük sərhəddir!

yurdumun insanı ki
hər axşam günəşdən gec qayıdar evinə:
yorğun, amma xoşbəxt
yorğun, amma məğrur
yorğun, amma ümidli

və zənbilindəki balaca çörəyi də
günəşdən də böyük sapsarı bir günəşdir!

AZADLIQ NƏĞMƏSİ

dostlar, sizinlə çiyin-çiyinə verib
çox vuruşacağıq hələ, çox!
hələ çox qələbələr görəcəyik
bəlkə məğlubiyyətlər də
eybi yox!

eybi yox, dostlar, eybi yox!
çünki biz yalın əllərimizlə də olsa
öldürəcəyik üç meymunun üçünü də
bəlkə bu, bəlkə gələn yaz

– İlahi, nağılımızçün
cənnət almasından üçünü də
üçünü də bu məmləkətin payına yaz!

dostlar, əlbət bir gün
bu məmləkətin dənizi dəniz, ağacları ağac
dağları da dağ kimi dayanacaq arxamızda
heç kim qalib gələ bilməyəcək bizə
əlbət bir gün
ən gözəl atların belində
qayıdacağıq evimizə!

əlbət bir gün savaşa gedən atalarımız kimi
istifadə edəcəyik neftdən
yandıracaq günəşin
qarşısını kəsmək istəyən hər kəsi
heç kim dura bilməyəcək qarşımızda

mən də bir ağac olacam
bir ağac olacam sizə
amma nə kölgəm
nə meyvəm olacaq

elə ağac olacam ki
məndən asacaqsınız
üç meymunun üçünü də...

GÖYƏRÇİN

Quşlar dualarımızı
göylərə pıçıldamaqçün
uçar bu torpağın səmalarında
göylər dualarımızın rənginə boyanar sübh çağ

görsən ki, yoxam bu yerin üstündə
yoxam bu göyün altında
demək, getmişəm
demək, bir də gəlməyəcəm
demək, Allah çağırır

içimizə səpilmiş
ümid toxumlarıdır ağrılar
bulud-bulud su daşıyar Allah qəlbimizə

görsən ki, yoxam bu yerin üstündə
yoxam bu göyün altında
demək, hər şey yaxşıdır
demək, qayıtmışam evimizə

Tural TURAN

ÖLSƏM BAĞIŞLA, TANRI

Yuxusuz bir ölüm qaçır
üstümə sarı,
Qanadlarını
ayağına geyinib qaçır...
Bu qaçış yolları,
izləri yorur,
Bu ölüm döyünüb,
döyünüb qaçır;
Mən
ruhundan yorulmuş adamam,
Bu gecə
alın yazımı silsəm, bağışla.
Mən
öz ölümünə vurulmuş adamam,
Ölsəm bağışla, Tanrı,
ölsəm bağışla...

İSA BEHRUDİYƏ...

On beş mərtəbədi ölümün boyu,
Dünən bir cavan oğlan ölçüb söylədi.
Bir tabut içində ölüm yorulur,
Tanrının sirrini açıb söylədi.

İnsan ölmək üçün gələr ilhama...
Ölüm əsir düşər eşqə, inama!
Yaşa – ismarışı verib adama,
Özü bu dünyadan köçüb söylədi.

Tanrıyla söhbətə tələsdi uşaq...
Ona eşq apardı burdan bir qucaq.
Eşqi, iradəsi zirvəli sancaq –
Utandı, yüz ölçüb-biçib söylədi...

* * *

Anası ölmüş Vətən,
tabutun da üzünə gülür...
Qucaqla kölgənin boynunu,
arxanca düşən güllə də
o təkayaq izinə gülür...
Anası ölmüş Vətən,
get,
arxanca gətirirəm ayaqlarını...
Başına bağlayıb ağla,
ağla, Bayraqlarını...
Ağla, ağla
ağla öz qəbrinin üstündə,
başdaşı da qoyduğun
daşmayan səbrinin üstündə...
Ovcuna vurul ağla.
Öcündə durul, ağla...
Dur, dur bəzən,
tabutun gəlib,
gəlib, ay qaragözlü Vətən;
Tabutun da üzünə gülür...

MƏNİ UNUTMA

Məni unutma, doğum günüm!
Məni unutma, başımın daşı!
Məni unutma, başına dönüm,
Məni sözbəsöz özünlə daşı...

Məni unutma, saat əqrəbi,
İşlə yavaş-yavaş, qəbrimə işlə...
Ovcumda can verir hirsim, qəzəbim,
Məni muma döndər, səbrimə işlə...
Bu təqvim atıb gedir, məni hər dəfə,
Sən unutma məni, sonuncu yuxum,
Bu ağrı büdrədir məni hər dəfə...
Niyə, bilirsənmi?
Duya bilirsənmi;
Öləndə demədi, heç bircə nəfər:
– Tanrı, qaldır başını gözüne baxım...

* * *

Bizi bağışlayın, ayaqqabılar,
sizi tək qoyduq savaştan sonra...

* * *

Bir tabut bəzənir yenə bu səhər,
yenə görüşü var nişanlısıyla...

ÖZ ÖLÜMÜMƏ...

Gözlərim qucaqlayır siqaret tüstüsünü,
ovuclarımsa uşaq evidi yanaqlarıma...
Dodaqlarımı soruşursansa,
o hamilədi son sözümə:
Tənhalıq – evində beşinci divar olmaqdı...
Mən öz ömrünə uduzmuş adamam,
ayaq izim.
Əllərimlə dəfn eləmişəm alın yazımı,
Mən ağrılarımin çiyində gedəcəyəm
o dünyaya...
Məni yalqızlığımın yanında basdırarsınız...
Silin yuxarıdakını,
baş daşıma son sözümü belə yazarsınız:
Hələlik, Tanrı, hələlik!

* * *

Ömrü kirayə verirəm,
bəs kim yaşamaq istəyər?
Kim istəyər ki, de, şair,
Kim ömrü yamaq istəyər?

...Ömür yamaq, bu gün yamaq!
Alın yazım da boz yumaq!
Yaxasındakı kirə bax,
Hamı ömrü ağ istəyər...

Bir ölüm göz yarımağa,
ümid olma qarımağa.
Ömrün saçın daramağa
Qoca da daraq istəyər.

SÖYLƏ

Söylə,
bir-birimizə susayanda and içmirdikmi?
Söylə,
arzularımızdan əynimizə gələcək biçmirdikmi?
Söylə,
bizimlə yuxulamırdımı kimsəsiz işıq dirəkləri?
Söylə,
bizimlə bir döyünmürdümü,
səssiz sahillərdə qağayı ürəkləri?!
Söylə,
yuxuları kilsə divarlarında güllələmirdikmi?
Söylə, hər səhər dan ulduzunu
geyindirib biz bələmirdikmi?
Söylə, söylə özünə, söylə,
Söylə, söylə, özünü unudan adam.
Söylə, söylə, yaddaşını udan adam!..

ƏSRİK NOTLARI

Uzadır əlini gur bulaq səsi,
Uzadır bir çayın lal notlarına...
Sal daşlar bu çayın nişan üzüyü,
Baxıb bir göz vurur cil otlarına...

Yarpağın səsinə əl çalır sular,
Gülüşlər qol açıb oynayır burda.
Dar cığır boynunu oxşayan yollar,
Dan üzü görməmiş oyanır burda...

Sular layla çalır çay yatağına,
Sular yorğan örtür yetim daşlara...
Buludlar çəkilib öz otağına,
Yağış nəgmə satıb dilsiz quşlara...

DOĞUM GÜNÜ ŞEİRİ

28 oktyabr 1989 – Günaydın, Tanrı!
28 oktyabr 1992 – Günaydın, yaddaşım!
28 oktyabr 1996 – Günaydın, yaddaşını itirmiş heroqliflər!
28 oktyabr 1999 – Günaydın, analı təbəssümlər!
28 oktyabr 2001 – Günaydın, hələ doğulmamış müharibələr!
28 oktyabr 2007 – Günaydın, böyümüş yuxularım!
28 oktyabr 2011 – Günaydın, kirli kölgələr!
28 oktyabr 2012 – Günaydın, şairinin əlinə silah verən Vətən!
28 oktyabr 2019 – Kölgəm qəbrimə düşür...
28 oktyabr 2021 – Günaydın, ölüm!

Qəzənfər MƏSİMOĞLU

SEVİNCİM

Bu gecə yuxumu əlimdən aldı,
Xankəndi sevincim, Şuşa sevincim.
Uzun ayrılığın vüsalı baldı,
İstərəm hamıya düşə sevincim.

Qısassız qalmasın, o işgəncədi,
Dünən Xocalıydı, bu gün Gəncədi.
Dözümlüyü qədər kövrək, incədi,
Bir daha sınmasın şüşə sevincim.

Borçalı, İrəvan, Dərbəndlə Təbriz,
Köhnə yaraların buraxdığı iz.
Tanrım, öz bəndəni qoyma ümitsiz,
Bilirəm çatacaq beşə sevincim.

Müzəffər ordumuz tarix yazandı,
Müdrək sərkərdəylə uğur qazandı.
Şeirim ürəyimdən gələn əzandı,
Çevrilib əzana, şeirə sevincim.

BORÇALI

Sənə cənnət deməsəm, dilimə düyün düşər,
Ayağımdan yer qaçar, başına göyün düşər.
Payına bir şair də belə ərköyün düşər,
Vəsfini yazan odur ürəyinə, Borçalı.

Keçmişsən, gələcəksən, tarixsən, əbədisən,
Yanılmaram adına müqəddəs Kəbə desəm.
Paksan, safsan, durusan, halallıq məbədisən,
Qurban olum duzuna, çörəyinə, Borçalı.

Həsret güc gələn zaman dadıma yetən oldun,
Ürəyimdə boy tutan, dilimdə bitən oldun.
Vətənin qıraq yeri, qütbətdə Vətən oldun,
Namərd gülləsi dəydi kürəyinə, Borçalı.

Tanrıdan ənamısan Qəzənfərə verilən,
Hər sözümlə bir çiçəkdi cəməninəndən dərilən.
Könlümün sarayısan divarına hörülən,
Daş olam, dönə biləm gərəyinə, Borçalı.

SEVDİM

Səni bir böyükcə sevə bilmədim,
Ağılı kəsməyəm uşaqca sevdim.
Qismətim olmadı istəyim qədər,
Gözümə tutmağa işıqca sevdim.

Soruşdum gördüyüm köhnə “Qu”lardan,
Neyçin nur olmasa aşkar ular dan?
Dünyanın üzünü tutan sulardan,
Bəxtimə çatacaq qaşığıca sevdim.

Yaşa Qəzənfərin qəlbində, yaşa,
Pöhrə ümidlərin batmasın yasa.
Gah Qəribə döndüm, gah da Abbasa,
Gülgəzini sevən aşığıca sevdim.

ÖZÜMƏ

Güman əl-ayaqdan keçib,
Dilədi innən beləsi.
Bəyəndi, bəyənmədi,
Belədi, innən beləsi.

Daha köçünü nizamla,
Bənzərin var, yanan şamla.

Gözündən süzülən damla,
Gilədi innən beləsi.

Dünya sənə dar qurulub,
Məzar yerin gor qurulub.
Sağın, solun tor qurulub,
Tələdi innən beləsi.

Dərdinə demə nərəmdi,
Sağalmayan bir vərəmdi.
Nə Əslidi, nə Kərəmdi,
Lələdi innən beləsi.

BU NƏ GÖZƏL OYANMAQDI, İLAHİ?!

Qələm tutdum, ağ vərəqi qaraltdım
Hikmətini duyan vaxtı, İlahi.
Zəlil yatdım, oyananda azaddım,
Bu nə gözəl oyanmaqdi, İlahi?!

Vətənimdə qaçqın, köçkün sayıldım,
Kəm bəxtimə, taleyimdə bayıldım.
Otuz ildi yuxudaydım, ayıldım,
Bu nə gözəl oyanmaqdi, İlahi?!

Bu ilki yaz könlümüzə ilacdı,
Xarı bülbül öz yurdunda gül açdı.
Körpələr də vətən deyib dil açdı,
Bu nə gözəl oyanmaqdi, İlahi?!

El yığıldı, hamı ağzı bir oldu,
İgidlərim pələng oldu, şir oldu.
Qarabağım ocaq oldu, pır oldu,
Bu nə gözəl oyanmaqdi, İlahi?!

Mən bir daha belə ağır yatmaram,
Vüsalıma acı həsrət qatmaram.
Bu yuxumun ağrısını atmaram,
Bu nə gözəl oyanmaqdi, İlahi?!

İYDƏ ÇİÇƏYİ

Necə ətirlidi, necə gözəldi,
Görəntək tanıdım göydə çiçəyi.
Sevib yaradıblar biri-birini,
Çiçəyi iydəni, iydə çiçəyi.

Tutsa başın üstə sarı çətrini,
Əzizlə, əziz tut əziz xətrini.
Qoxlamaq istəsən əgər xətrini,
İncə-incə toxun, əy də çiçəyi.

Sağında-solunda yaşıl yarpağı,
Yetişib ömrünün bəxtəvər çağı.
Köksünə sıxıbdı sarısı, ağı,
Elə bil gəlin də, bəy də çiçəyi.

DƏYMƏSİN

Payızdı, hava sazaqdı,
Yollarına qış dəyməsin.
Piyada yolun uzaqdı,
Ayağına daş dəyməsin.

Sevgi payın ulu olsun,
Yolun Gülgəz yolu olsun.
Arzuların dolu olsun,
Gözlərinə boş dəyməsin.

Yanma keçən hədərinə,
Qismətinə, qədərinə.
Həsərinə, kədərinə,
Bir az sevinc qoş, dəyməsin.

Cah nökərdi, ağrı şahdı,
Ötürdün sevdalı vaxtı.
Çəkdiyin amandı, ahdı,
Nalədi innən beləsi.

Kim bələdi, de kim бүkdü,
Qalan ömür incə түkdü.
Kürəyinə ağır yüküdü,
Şələdi innən beləsi.

◆ Ədəbi portretlər

Kamil şəxsiyyət

HİDAYƏT HAQQINDA DÜŞÜNƏRKƏN...

İnsan və zaman! Zaman və şəxsiyyət! Şəxsiyyət və əməl! Əməl və əməl! Əməl və nüfuz! Nüfuz və ucalıq! Ucalıq və vicdan! Vicdan və İNSAN!..

Bütün bunlar riyazi tənliklər düsturu kimi bir-birinə zəncirvari şəkildə bağlılıq təşkil edir. Bu bağlılıq öz kamillik həddinə qədər yüksələ və möhkəmlənə bilirsə, bədrəmir, dağılmırsa, o zaman bu kriteriya insandan-insana qədərki geriye dönüşü olmayan məsafədə mükəmməllik fenomeninə yüksəliş həddinin fəth edilmə dəyərini qazanır. Mükəmməlliyin yalnız və yalnız uca Tanrıya xas olduğunu inkar etməsək, onu da anlamaqda çətinlik çəkmərik ki, insanın Allaha qovuşa bilmək qüdrəti də məhz yuxarıda qeyd etdiyimiz düsturda özünü tapa bilir. “İnsanı təbiət yaradır, lakin onu cəmiyyət inkişaf etdirir və formalaşdırır” (V.Q.Belinski). Ancaq cəmiyyətin formalaşdırma mərhələsində insanın genetik xüsusiyyəti və ana bətnində mənimsədiyi cəhətlər də mütləq rol oynayır.

Bu kriteriyaya insanın təfəkkür dünyasında özünü tapmış düşüncə aspekti də daxildir. Yeni, müxtəli cür düşünən insan varlığı özünü öz idrak və təfəkkür aləminin bazası ilə ifadə edir. Bu baxımdan səlis düşüncə ilə özünü realizə edənlər və qeyri-səlis məntiqlə yaşayıb-yaradanlar həmişə bir-birinə zidd nöqtələrdən baxır və həmişə mübarizədə olurlar. Səlis düşüncənin arealı məhdud, qeyri-səlis düşüncənin həddi sərhədsiz olur. Ona görə də səlis düşüncə sahibləri konkretlik həddindən o tərəfə çıxa bilmirlər, qeyri-səlis düşüncə sahibləri isə fəzalarda istənilən qədər qanad çala biləcək qüdrətdədirlər. İkincilər öz çoxşaxəli yaradıcılıq zənginliyi ilə həm fərdi yaradıcılıq imkanlarını, həm də şəxsiyyət bütövlüyünü yetkinləşdirə bilirlər. Klassik nümunələr öz-özlüyündə bütöv bir çərçivədə nümunəvi olur. Ancaq qeyri-səlis düşüncənin məhsulları öz rəngarəngliyi, çoxşaxətli fəlsəfi dərinliyi və çoxşaxəli yaradıcılıq qayəsi ilə zəngin çalarlarla cilalanırlar ki, o cilər həlləməyə başladığında sonu olmayan bir yol kimi daim insanı irəliyə aparır.

Azərbaycan teatr sənətinin inkişafına töhfələr verməklə bütün yaradıcılığı boyu əvəzsiz xidmət göstərən Cəfər Cabbarlı adına İrəvan Dövlət Azərbaycan Dram Teatrı zaman-zaman yetişdirdiyi qüdrətli sənətkarları, görkəmli şəxsiyyətləri ilə tarixin səhifələrində öz imzasını mötəbər yerə qədər yüksəldə bilmişdir. Bununla yanaşı, İrəvan Teatrı öz nüfuzlu şəxsiyyətləri, görkəmli sənət fədailəri

hesabına həm də Azərbaycan teatr sənətini qədim türk torpağı olan İrəvan şəhərində yaradılmış Ermənistan adlı dövlətdə, xalqımıza qarşı qərəzli mövqedə dayanan millət arasında, bütün maneələrə baxmayaraq, ən çətin şəraitdə layiqincə təmsil edə bilmişdir. Bu xidmətin belə mötəbər mərhələyə çatmasında, teatr yaranan gündən etibarən sənət korifeyləri ilə yanaşı, həm də teatr mexanizmini dərinlən bilən görkəmli teatr rəhbərləri də az rol oynamamışdır. Əksinə, mən deyərdim ki, hətta bu teatrın belə özünəməxsus uğurlu inkişaf mərhələsinə gəlib çatması, ağıllı, bacarıqlı, istedadlı, həssas düşüncəli teatr rəhbərlərinin teatrın iş prinsiplərini doğru-düzgün qura bilməsi nəticəsində əldə olunmuşdur. Məhz ona görə, teatr və Ermənistandakı yaradıcı soydaşlarımız, ermənilər tərəfindən ən son həddə qədər inkişaf etdirilən qərəzçilik mövqeyinin qaynar mühitində belə öz qüdrətli fəaliyyətlərini qoruyub saxlaya bilmişlər.

Ermənistanda və ermənilər arasında yaşamaq fədakarlıq idisə, hələ gənc yaşlarında bu fədakarlığı öz üzərinə bütün məsuliyyəti ilə götürmüş və bu günə qədər həmin fədakarlığı davam etdirən, tutduğu yolda nəhəng işlər görən və böyük şəxsiyyətə çevrilən, İrəvan ədəbi mühitinə və 1967-1984-cü illərdə İrəvan Teatrına rəhbərlik etmiş Hidayət (Orucov Hidayət Xuduş oğlu) apardığı məqsədyönlü fəaliyyət isə böyük dözümlü və iradə tələb edən bir cəsarət nümunəsi idi; "insanlar cəsarətlə girişdikləri işlərdə isə daha çox uğur qazanırlar" (1). Cəsarətlə şücaət birləşdikdə isə mahiyyət möhtəşəm olur.

Həmişə, ermənilər arasında öz şəxsiyyət bütövlüyü və yaradıcılıq qüdrəti ilə seçilən, kəskin qələm sahibi olan, daim cəsarətlə danışan Azərbaycanın görkəmli ziyalı Hidayət Orucovu düşünərkən gözlərim önünə ilk olaraq məhz Ç. Aytmatov və O. Süleymanov gəlir. Çünki Ermənistan adlanan respublikada, həm də Sovet İttifaqının, quruluşun əleyhinə yazılan yazılara görə heç kəsi bağışlamadığı bir zamanlarda Hidayət, cəsarəti və kəskin tənqidi ədəbi nümunələri ilə, həm də sanballı şəxsiyyəti ilə elə boy vermişdi ki, ermənilər onu dəfələrlə sıradan çıxarmağa çalışsalar da, nail ola bilməmişdilər. Çünki Hidayət də qazax və qırğız oğulları qədər cəsarətli, əqidəsi düz şəxsiyyətdir.

Hidayət bir şəxsiyyət kimi dünyaya baxışı geniş, düşüncə arealı çoxxətli və çoxşaxəli, rəngarəng olduğu üçün yaradıcılığındakı müxtəliflik onun qeyri-səlis düşüncə sahibi olduğunu isbat edir və bu cəhət onun şəxsiyyətinin yetkinləşməsinə və kamil insan həddinə çatmasını təmin etmişdir. Hidayət – cəsarətli qələmi ilə yaradıcılığına rənglər qatmış jurnalist, şair, nasir, publisist, dramaturq, sanballı dövlət xadimi, bilikli teatr xadimi, nüfuzlu ictimai xadim, səriştəli diplomat, vətənə və dövlətçiliyə sədaqətlə bağlı vətənpərvər və milli təəssübkeşliyi yüksək olan böyük ziyalıdır. Akademik Nizami Cəfərovun qeyd etdiyi kimi, "... Ədəbi şəxsiyyətin (ümumən şəxsiyyətin!) ədəbi əsərlərdə, demək olar ki, itdiyi, laübalı həyat, düşkün xarakter (əslində xaraktersizlik!) nümayiş etdirməklə yazıçının məhz bu cür olmalı olduğunu israrla sübut etməyə çalışdığı bir dövrdə Hidayətin təbii, səmimi yaradıcılığı arxasında dayanan möhkəm, qüdrətli şəxsiyyəti yalnız bədii deyil, eyni zamanda ictimai-siyasi "mən"-i hələ Ermənistanda yaşayıb fəaliyyət göstərirdi illərdən özünü aydın göstərirdi" (4).

Hidayətin yaradıcılığında yer tutan bir neçə nümunəni misal gətirməklə dediyimiz fikrin həqiqətini ortaya qoymuş oluruq. Məsələn, şair şeirlərindən birində belə yazır:

“Bizim aramızda bir inam vardı,
Bəlkə də müqəddəs bir yalan vardı,
Yaddan çıxarmazdıq heç axşam-səhər
İki dəfə ikin...
altı eyləyər.”

Öncə, birinci iki misraya diqqət yetirək. Bir-birinə zidd olan, “inam”la, “yalan”ı müqəddəs duyğular müstəvisinə qaldıraraq, eynilik səviyyəsində tutmaq və bu həqiqətə uyğun olmayan əhvala oxucunu inandıra bilmək, məhz qeyri-səlis anlayışdan doğur. Sonrakı iki misra isə tam olaraq qeyri-səlis düşüncənin məhsulu olduğunu açıq şəkildə ifadə edir. Yəni, iki dəfə ikinin dördə bərabər olduğunu bildiyimiz halda, müəllif, altıya bərabər olduğunu söyləyir. Bu o deməkdir ki, bərabər rəqəmlərin cavabı öz həqiqətini aşə bilirsə, demək ki, öndə geniş meydan dayanır. Müəllif belə düşüncələri ilə özünün qeyri-səlis idrakı barədə oxucusuna aydın mesaj verir.

Hidayətin dramaturgiyasında da, onun qeyri-səlis düşüncə sahibi olduğu diqqətdən kənarda qalmır. O, klassik formada yaratdığı dram əsərləri ilə ədəbiyyata gəlsə də, əsərlərinin heç də hamısı konkret hadisələr həddində qalmır. Müəllifin “Bu dünyanın adamları” komediyası tam absurd komediya olmasa da, finalın cəfəng nəticəsi absurd elementlərin cücərtisini özündə ehtiva edərliyini göstərir. Absurdizm isə, qeyri-səlis düşüncənin beyinlərin məhsuludur.

1882-ci ildən fəaliyyətə başlamış İrəvan Azərbaycan Teatrının varlığından öz ideologiyasının təbliği məqsədi ilə uzun illər, kifayət qədər yararlanən, lakin həmişə xalqımıza qarşı düşmən mövqedə dayanan Ermənistan Sovet Sosialist Respublikası qərəzlə, 1951-ci ildə teatrı qapatmasına baxmayaraq, 1967-ci ildə yerli ziyalıların təşəbbüsü və Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının səyi nəticəsində, bu qədim sənət ocağının bərpasına dair sərəncam vermək məcburiyyətində qaldı. Lakin atdıqları addımdan peşiman olan erməni millətçiləri, yenidən ayaqlanmağa başlayan, az zaman işində formalaşan teatrın kollektivi arasına hərc-mərclik toxumu səpdilər. Bu məqsədyönlü siyasətdən baş çıxara bilməyən o dövrdəki səriştəsiz rəhbərliyin bacarıqsızlığı nəticəsində kollektiv sürətlə dağılmağa başladı. Bir tərəfdən də bu vəziyyəti daha da qızıqdırmaq məqsədi ilə Ermənistan hakim dairələri Azərbaycandan dövlət olunmuş aktyorlara söz verdikləri sosial şəraitlə onları təmin etmədilər.

Ermənilər tam arxayın düşdükdən sonra ki, teatrın dağılmaq təhlükəsi qaçılmazdır, onda gözə kül üfürmək məqsədi ilə teatrın fəaliyyətinin davam etdirilməsində guya maraqlı olduqlarını göstərməyə çalışdılar. Erməni millətçi hökumət memurları həssas bir oyun oynadılar. Ermənistanda fəaliyyət göstərən, Kommunist Partiyasının orqanı olan yeganə azərbaycandilli “Sovet Ermənistanı” qəzetində yenidən jurnalistlik fəaliyyətinə başlamış və elə ilk gəlişindən böyük ümidlər verən gənc, istedadlı bir jurnalisti – Hidayət Orucovu, öz doğma peşəsindən ayıraraq, heç bir teatr səriştəsi olmadığı halda, hələ gənc ikən sözün əsl mənasında bataqlığa atmaq məqsədi ilə, İrəvan Teatrına rəhbər vəzifəyə təyin etdilər.

Əslində, gənc Hidayətin yerində kim olsaydı, öz isti yuvasından – respublikada böyük nüfuzu olan, qılıncının dalı-qabağı iti kəsən, nə qədər olmasa da dövlətin bütün imtiyazları və qayğısı ilə əhatələnən redaksiyadan heç kim

ixtisasına uyğun olmayan və taleyi naməlum olan bir müəssisəyə rəhbər vəzifəyə getmək üçün cürət etməzdi. Gənc Hidayət düşündü, daşındı, əslində, yenidən başladığı və az zaman kəsiyində əldə etdiyi uğurlu jurnalistlik karyerasını yarımçıq dayandıraraq, öz taleyini böyük təhlükə qarşısına atmaqdan çəkinməyərək, milli mənafe xatirinə, dedə-babalarımızın min bir əziyyətlə o günə qədər gətirib çatdırdıqları və böyük çətinliklə bərpasına nail olunan, bir də qapadılsa, güman ki, haçansa yenidən bərpasına nail olunub-olunmayacağı şübhə altında olan bu qocaman sənət ocağını "ölüm" təhlükəsindən qurtarmaq üçün razılıq verdi; bu razılıq zamanın yeni inkişaf meyillərinin də formalaşmasına təkan vermiş oldu.

Redaksiyaya ilk gelişindən özünün fərqli düşüncəsi ilə seçilən kəskin qələmlı jurnalist, təkmlı və ıstedadlı gənc kimi və gələcəkdə Ermənistan hakim dairələrinə ciddi narahatçılıq törədə bilən nüfuzlu bir azərbaycanlı kimi görünən, erməni qənimçisinə çevrilməsindən təhlükələnən erməni şovinstləri onu qalmaqallı və artıq hərənin bir tərəfə pərən-pərən düşdüyü, darmadağın olmaq həddinə çatmış, qeyri-peşəkar bir gənc əlində bərpası mümkün olmayan bir müəssisəyə – teatra, oradaca it-bat olması üçün rəhbər vəzifəyə göndərərəkən, onların ağılına belə gəlməzdi ki, 24 yaşı hələ tamamlamamış, heç bir teatr və idarəçilik təcrübəsi olmayan, lakin gözlənilməz gedişlərlə ətrafı heyran qoya bilən qeyri-səlis düşüncə sahibi Hidayət Xuduş oğlu Orucov bu meydanda, on altı il müddətində teatrı, heç bir şəraiti olmadığı halda Qafqazda nümunəyə çevriləcək bir sənət ocağı halına gətirmək üçün teatrda elə bir islahat başlayacaq ki, bu islahatın nəticəsində İrəvan Teatrı bütün maneələrə, çətinliklərə və şəraitsizliyə rəğmən, yarandığı gündən bəri heç vaxt yüksəlmədiyi bir intibah zirvəsinə boy verəcək, hətta bu islahat o zamanlar Ermənistan Respublikasının mədəniyyət naziri tərəfindən erməni teatrlarına nümunə kimi göstəriləcəkdı.

Lakin söylənilən və göz önündə olan bu uğurlu yüksəliş bir həqiqətdir və bu həqiqət İrəvan Teatrının taleyində teatrın kollektivi üçün Hidayət müəllimin qazandırdığı mühüm hadisə kimi əbədi yaşayan bir tarixdir.

Fikrimcə, bu tarix – Hidayət Orucovun redaksiyadan İrəvan Teatrına deportasiya edilməsi, Qafqaz teatrları sırasında birincilər cərgəsinə yüksələn İrəvan Teatrının həqiqətən də istər öz məhvərindən çıxarılmış ənənələrinin bərpa olunması, istər yeni repertuar planının çağdaş dövrə uyğun mərhələyə çatdırılması, istər truppının peşəkarlaşdırılması və ıstedadlı mütəxəssislərlə yətkinləşdirilməsi, istər Azərbaycan ədəbi nümunələrinin, o cümlədən gənc dramaturqların teatra cəlb olunması və bununla da yeni dramaturq nəslinin yətişməsinı təmin etmək, Azərbaycan teatr və ədəbi mühiti ilə sıx əlaqələrin yaranmasına nail olmaq, teatrda istər inzibati və texniki kadrların püxtələşməsi üçün sağlam iş mühitinin yaradılması, istər Ermənistanda yeganə Azərbaycan teatrı olduğu üçün çoxjanrlı tamaşalar hazırlanması və bununla da Qərbi Azərbaycanda soydaşlarımızın bütün cəhətlərdən mənəvi tələbatını ödəməyə çalışmaqla azərbaycanlıların torpağa bağlılıqlarına bu ıstiqamətdə təminat yaratması, istər milli mədəniyyətimizin başqa xalq arasında yüksək meyarda təmsil olunmasını qoruyub saxlanması nöqtəyi nəzərindən, istər əvvəlki illərdə teatrın yaşaması üçün fədailik göstərmiş insanların müqəddəs əməlinin şəərəflə davam etdirilməsi məqsədinə can yanğısı ilə yanaşaraq qorunmasını təmin

etmək kimi vacib məsələlərin həyata keçirilməsi baxımından İrəvan Teatrının taleyinə Tanrı tərəfindən göndərilmiş bir qismət idi.

Baxın, yuxarıda sadalanan bütün çoxşaxəli mətləblərin əsrarəngizliyi birmənalı şəkildə Hidayətin bir yaradıcı insan və şəxsiyyət olaraq qeyri-adiliyinin, qeyri-səlisliyinin təcəssümüdür.

Çox ola bilsin ki, onun redaksiyaya gəlişindən əndişələnən və yerini itirə biləcəyindən təhlükəyə düşən, sonradan onun İrəvan Teatrına – bataqlığa getməsinə sevinən bəzi insanlar, redaksiyada onu yüz cür tələ ilə təhlükəyə salmağa cəhd edəcəkdilər. Və buna nail ola da bilərdilər və ya hər şey tərsinə də baş verə bilərdi. Bunlar bir illiyuziya olaraq bizə naməlum qalır. Lakin həqiqət burasındadır ki, redaksiyadan ayrılma, Hidayət müəllimi özünün fəhmi və fərasəti hesabına uğurlu bir ömür yolunun yolçusuna, İrəvan Teatrını Qafqazda nüfuzlu bir sənət ocağına çevirdi, və bu teatr "...Azərbaycan ədəbi-mədəni mühitinin ayrılmaz parçası kimi mövcudluğunu qoruyub saxladı" (6).

Vəzifəsinə mənliliyi kimi münasibət göstərən bu gənc vətənpərvər insan Azərbaycan teatr və ədəbi mühitinin diqqətini İrəvan Teatrına cəlb etdirdi. Teatrı Bəxtiyar Vahabzadə, Nəbi Xəzri, Nəriman Həsənzadə, Anar, Əkrəm Əylisli, Mehdi Məmmədov, Ağakəşi Kazımov və bu kimi bir sıra nüfuzlu ziyalıların yaradıcılıq meydanına çevirdi. Əlaqələrin inkişaf miqyası genişləndikcə İrəvan Teatrı mərkəzin (Moskva) də diqqətini çəkməyə başladı. Mötəbər teatr xadimləri mərkəzdən İrəvan Teatrının tamaşasının sorağı ilə İrəvana təşrif buyururdular və onlar, heç bir şəraiti olmadığı halda belə yüksək bədii keyfiyyətə malik böyük tamaşaların ərsəyə gətirilməsindən heyretə düşdüklerini açıqca etiraf edirdilər. Bu uğurlardan – mərkəzdən gələn qonaqların erməni teatrlarının deyil, məhz Azərbaycan teatrının tamaşalarına diqqət göstərməklərindən narahat olan erməni məmurları, mötəbər yığıncaqlarda bütün şəraitlərlə təmin olunmuş və dövlətin bütün qayğıları ilə əhatələnmiş erməni teatrlarına İrəvan Azərbaycan Teatrının təcrübəsindən yararlanmağı tövsiyə edir, hətta erməni teatrlarının rəhbərlərinə təpinirdilər.

Beləliklə, 1978-ci ilə qədər yüksək nailiyyətlər əldə edən İrəvan Teatrının dövlət statusu almasının 50 illik yubiley tədbirlərinin zamanı yetişdi. Şübhəsiz ki, o vaxtlar bu yubileyin keçirilməsi çox müşkül məsələ idi. Şovinst erməni məmurları İrəvanda Azərbaycan teatrının nəinki yubileyinin, hətta kiçik bir tədbirin belə keçirilməsinə qısqanclıqla baxırdılar. Həm də bu tədbir Ermənistan Sovet Sosialist Respublikasının çıxaracağı fərmanla həyata keçməli idi. Belə çətin bir məsələ, Ermənistan Respublikasından boy verən, bütün tərəflərdən uca görünən teatrın rəhbərinin əlahiddə nüfuzu bahasına başa gəldi. 1978-ci ildə İrəvan Teatrının afişaları Bakının küçələrini bəzədiyi kimi, tamaşaları da Tağıyev Teatrının səhnəsində teatr ictimaiyyətini vəcdə gətirmişdi. Qərbi Azərbaycanda, erməni millətçiləri arasında, şəraitsiz bir binada, yarandığı gündən köçəri həyat keçirən bu teatr öz tarixi keçmişi ilə, qoruyub saxladığı ənənələri, yüksək professionallığı və dəyərli sənət nümunələri ilə sanki böyük imtahan qarşısında idi. İmtahandan əla qiymətlərlə çıxıb tamaşaçıların uzun müddət xatirəsində iz buraxan bu teatr (o anlar mənim yaxşı yadımdadır!) sözün əsl mənasında qürurla öz dəyərini aldı. O vaxt Respublikaya rəhbərlik edən möhtərəm Heydər Əliyevin diqqət və qayğısı ilə teatrın bir neçə aktyoru fəxri adlarla təltif olundu. Bu, məhz Hidayət Orucovun teatrda apardığı düzgün iş prinsipinin, məhz teatrı qəlbən

sevərək ona can yanğısı ilə münasibət göstərməsinin, bir də milli qürurunun ucalığına verdiyi dəyərin nəticəsi idi. Axı belə olmasaydı, bu teatr Hidayət Orucovun rəhbərliyi zamanı öz intibah dövrünü yaşamazdı, uzunillik tarixinin mükəmməl salnaməsinin zirvəsinə qədəm qoya bilməzdi.

Onu da qeyd edim ki, bu gün də teatrımız Hidayət müəllimin apardığı istiqamətdə öz yolunu davam etdirir və teatrımızın səhnəsində görkəmli ədibin əsərləri şövlə oynanılır. Biz, sənətkarın yeddi pyesini ("Məhəbbət yaşayır hələ...", "Durnalar qayıdanda" adı altında "Məni qınamayın", "Bu dünyanın adamları", "Vətəndən ağırdı vətənin yükü", "Burdan min atlı keçdi", "İrəvanda xal qalmadı", "Ömürdən uzun gecə") tamaşaya hazırlamışıq. Həmin tamaşalar mövzu müxtəlifliyi, məzmun dərinliyi, estetik qayəsi, fəlsəfi yükü, bədii tutumu, milli koloriti və rəngarəng xüsusiyyəti ilə tamaşaçı rəğbəti qazanmaqla, səhnəmizin ən uzunömürlü tamaşaları sırasında yer alır.

Hidayətin həyat və yaradıcılığı, ədəbi-bədii, publisistik və ictimai-siyasi fəaliyyəti ilə tanış olduqda inanmaq olmur ki, kiçik zaman kəsiyində adi bir insan bu qədər böyük iş görə bilər. Mədəniyyətimizin, ədəbiyyatımızın elə bir sahəsi yoxdur ki, Hidayətin orada izi olmasın. O, hansı sahədən keçibsə, orada özünəməxsus, unudulmaz iz qoyub.

İrəvan Teatrı öz varlığının bir hissəsi hesab etdiyi Azərbaycanın böyük ziyalı, nəhəng şəxsiyyəti, özünəməxsus üslubda yaratdığı monumental bədii yaradıcılığı ilə seçilən, həmişə böyük hisslər və duyğularla yaşayan Hidayət müəllimin yüksək amallarının, milli təəssübkeşlik məfkurəsinin, böyük azərbaycançılıq ideyalarının, məhz İrəvan Teatrının ürək çırpıntıları ilə birgə döyündüyünü həmişə hiss edir. Hidayət müəllimin əməyi ilə formalaşan və bu gün də həmin yolla irəliləyən İrəvan Teatrının bu qiymətli xüsusiyyəti ümummilli ideyalara xidmət baxımından çox önəmlidir və böyük şəxsiyyətlərimiz məhz bu cür təəssübkeşliklə öz həqiqi kimliyini bizi sevən və sevməyənlərə qəbul etdirə bilir.

Mövzuları yaşadığımız cəmiyyətdən götürülmüş dram əsərlərinin tamaşalarının müvəffəqiyyətlə keçməsi, təbii ki, ilk növbədə müəllifin "həyat, cəmiyyət, insan haqqında qayğıkeş, həssas sənətkar və vətəndaş mühakimələri ilə" dəyərlidir. Dramaturq Hidayətin dram yaradıcılığı poetik yaradıcılığının üzvi davamı olduğu qədər, həm də Azərbaycan teatrının keçən əsrin 60-cı illərdən sonrakı real durumu və tələbləri ilə bilavasitə bağlıdır. "Dramaturgiya Hidayətin yaradıcılığında adi sınaq deyil, o, bu janra həmişəlik gəlmişdir, başqa sözlə desək, şair Hidayət adının qonşuluğunda bir ad məskən salmışdır – dramaturq Hidayət!" (9). Çünki qeyri-səlis düşüncə sahiblərinin bütün yaradıcılıqları boyu istəsələr də, istəməsələr də bədii təfəkkür bazalarından istiqamət götürən düşüncə arealları çoxşaxəli və rəngarəng bədii-polifoniyada əhatələnir. Məhz Hidayət müəllimin yaradıcılığında bu bədii-polifoniya aydın şəkildə görünür.

Hidayətin bütün pyeslərində müəllifin fəal həyat mövqeyi güclüdür. Onu bir dramaturq kimi sevdiren əsas cəhət cəmiyyət və şəxsiyyət problemini obrazların psixoloji münasibətlərində axtarmasıdır. Dramaturq şəxsiyyətin mənəvi-əxlaqi xüsusiyyətlərini onun ictimai fəaliyyətinin siyasi mahiyyəti ilə vəhdətdə götürür. Fikir və ifadə aydınlığı Hidayət dramaturgiyasının mühüm cəhətidir. Sadəlik, qeyri-səlis təfəkkür rəngarəngliyi və səmimilik onun ustad imzasıdır...

Yazıçı həyat hadisələrini mürekkəb qarşılıqlı əlaqələrilə, insan xarakterlərini isə müxtəlif, təzadlı xüsusiyyətlərilə birlikdə araşdırır. Dramaturqun pyeslərinin mövzuları, mövzuya yanaşma və onu təhlil etmə yolları, cəmiyyətin üzvü olan, müəllifin poetik dünyasını, saf və səmimi arzularını təcəssüm etdirən qəhrəmanları çağdaş dövrümüzdə də öz yaşarlılığını qoruyub saxlaya bilirlər. Həyat, cəmiyyət, şəxsiyyət haqqında həssas sənətkar və vətəndaş mükəllimləri aparıcı mövzu kimi Hidayətin bütün əsərlərində mövcuddur. Hidayətin dramaturgiyası poeziyasının üzvi davamı kimi, həm də bu dramaturgiyanın qaldırdığı problemlər ədəbi və bəşəri olduğu səbəbindəndir ki, onun pyeslərini müasir Azərbaycan dramaturgiyası və teatrı kontekstində də aktual edir. Dramaturq şəxsiyyətin mənəvi-əxlaqi xüsusiyyətlərini onun ictimai fəaliyyətinin siyasi mahiyyəti ilə vəhdətdə götürür. Hidayətin dramaturgiyası ötən əsrin ikinci yarısı və yaşadığımız əsrin əvvəllərində milli teatr hərəkatının genişlənməsində özünəməxsus rol oynadığını, milli mədəniyyətimizin inkişafına əvəzsiz xidmət etdiyini isbatlayır.

Azərbaycanın son onillərdə yaşadığı mürekkəb tarixi prosesləri şəxsi taleyinin bədii süzgülündən keçirən Hidayət yaradıcılığının qayəsini vətəndaşlıq pafosu, milli mənsəbiyyət, torpağa, elə-obaya bağlılıq, vətən təəssübkeşliyi təşkil edir. Həqiqətən, ötən əsrin 80-90-cı illərində Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüzünün qanlı-qadali günlərində respublikamızın sayılıb-seçilən ziyalıları, dövlət xadimləri, sənətkarları arasında Hidayətin publisistikası öz kəsəri, sərtliyi və mübarizliyi ilə başqalarından kəskin fərqlənirdi. O, sözün vaxtını da, vaxtın, zamanın sözünü də məqamında seçə bilir. Çünki dönə-dönə vurğuladığımız kimi, Hidayət yaradıcılığındakı cəsarət hökmü həmişə öz qüdrəti ilə fərqlənmişdir. Nəhəng bir dövlətin quruculuq prinsiplərinin puç olduğunu həmin dövlətin dünyaya geniş meydan oxuduğu dövrdə, heç bir cəzadan qorxmayaraq onun ideya daşıyıcılarının gözlərinin içinə söyləmək və kəskin mövqedə dayanmaq, bir müəllif üçün nə qədər çətin də olsa, belə mövqe həmin şəxsiyyətin idrakında bərkimiş həyat amalıdır və Hidayət Orucov bütün dövrlərdə öz amalına sədaqətini itirməmişdir. Ona görə də Hidayət yaradıcılığı və şəxsiyyəti hər zaman ucada dayanır.

Bütövlükdə isə Hidayətin ömür yolu və yaradıcı fəaliyyəti Azərbaycan ədəbiyyatının, teatr sənətinin və ümumən Azərbaycan mədəniyyətinin milli bədii sərvətidir. Böyük mütəfəkkir Mirzə Fətəli Axundov söyləyirdi ki, "Dünyada insan üçün ən böyük ləzzət yaxşı ad qoyub getməkdir ki, belə bir adı da yaxşı əməllərin müqabilində əldə etmək olar" (10). Haqqında söhbət açdığım qəhrəmanımın yaxşı əməllərinin nəticəsi olan, bizə bəxş etdiyi yazılarında, çıxışlarında, tutduğu qətiyyətli mövqeyində də dünyaya global baxışının tərənnümünün təzahürü, mənə, onun insan-ziyalı nümunəsi dəyərini qazandığı fikrimdə olmağıma əsas verir və bütün araşdırmalar bu fikri təsdiqləyir.

İFTİXAR

♦ Kitabl ar, r əylər

Ötən illərin tarixi-bədii tədqiqi

(H. Mirələmovun “Şərəfsizlik tarixi, yaxud Vernadski prospektində” əsəri ilə bağlı təəssürat)

Yeni əsrin ilk illərindən başlayaraq həm tarix yazanların, həm də oxucuların tarixi həqiqətlərə; xüsusən yaxın vaxtlara qədər ədəbiyyat tarixinin ideoloji yasaqları sayılan həqiqətlərinə münasibəti dəyişmişdir. İndi tarixi faktların doğru-dürüst əks olunması zəruriliyini daha aşkar hiss etdirir. Etiraf etmək gerəkdir ki, artıq nə müəllifin özünü aldatmasına, nə də oxucusunu aldatmağa haqqı yoxdur. Odur ki, get-gedə ədəbiyyatda insan həyatı, tariximiz, bugünkü gəncliyin problemləri, düşüncələri, mənəviyyat məsələləri daha geniş əks olunmaqdadır. Belə görünür ki, indi tarixi mövzularda yazılmış əsərlər bizə hər zamankından daha çox lazımdır. Bu mənada keçmişimizi, bir növ, taleyimiz, tərcümeyi-halımız sandığımız tariximizi tanıtmaq, öyrətmək, sevdirmək işində ədəbiyyatımızın üzərinə böyük vəzifələr düşür. Nə gizlədək, tarixçilərin bəzən deyə bilmədiklərini bir çox hallarda yazıçılar demişlər.

Öyrənilməsi vacib məsələlərdən biri Ermənistanın 30 ildən bəri Azərbaycana qarşı təcavüzkar siyasəti və işğalçılıq mövqeyi, hələ də davam edən məkrli hadisələr bizdən erməni tarixinin köklü məsələlərini öyrənməyi və öyrətməyi tələb edir.

Öz üslubu, təhkiyəsi olan, xüsusən zamanın nəbzini tutan mövzuları ilə diqqət çəkən yazıçı Hüseynbala Mirələmovun “Şərəfsizlik tarixi, yaxud Vernadski prospektində” əsəri mövzuya həsr olunmuşdur. Bu, bizim tariximizin təbliğində xüsusi yeri olan yazıçıdan gözlədiyimiz əsər idi.

“Nurlar” nəşriyyatında nəfis tərtibatla çapdan çıxmış kitab yazıçı Anarın Ön sözü ilə açılır: “Söz vaxtına çəkər” – deyirlər. Hüseynbala Mirələmovun “Şərəfsizlik tarixi”, yaxud Vernadski prospektində” sənədli prozası, təbir caizsə, “vaxtına çəkən” əsərdir. Onun bu yeni əsərinin vaxtında meydana çıxması ona görə vacibdir ki, o, torpaqlarının müvəqqəti də olsa işğal edilmiş

əhalinin gücsüz gileyi, şikayəti deyil. O, doğma yurdunu qəsbkarlardan ÖZ GÜCÜYLƏ azad etmiş xalqın haqqa, ədalətə, həqiqətə sarsılmaz inamının örnəyidir”.

Ermənilər öz məkrli tarixini rəsmən “Şərəf tarixi”, “Erməni tarixinin qəhrəmanlıq səhifəsi”, habelə öz əliqanlı terrorçularını da çəkinmədən “Milli qəhrəman”, “Fədai” adlandırırlar. Kitabın adının ilk baxışdan qeyri-adi görünən şəkildə – “Şərəfsizlik tarixi” adlanması da bu səbəbdəndir.

Yeri gəlmişkən, yazıçının bu kitabı, eləcə də tarixi mövzulardakı digər əsərlərinin hər biri bizim tarixşünaslıqda, demək olar ki, söz açılmamış və nəticədə böyük boşluq duyulan məsələləri əhatə edir. Əlbəttə, yazıçı tarixçi alim deyil, yazıçıdır və bir də o, monoqrafiya yox, bədii əsər yazır. Bütün bunlarla bərabər, kitab o səhifələri – qan ləkəli şərəfsiz tarixi dəqiq xronoloji qaydada izləməklə, heç bir fakt gözədən qaçırılmamaqla işlənmişdir. Bunun da nəticəsində kitabda erməni terroru kimi utancverici şərəfsiz bir tarixin heç bir səhifəsindən yan keçilməmiş və ya heç bir detal nəzərdən qaçırılmamışdır. Bəli, dediyimiz kimi, yazıçı dissertasiya yazmır, amma yazmasa da tarixə sədaqət göstərməli, ona dərinədən bələd olmalı, həssaslıqla yanaşmalıdır. Haqqında bəhs etdiyimiz kitab məsuliyyətli bir yanaşma sonucunda ərsəyə gəlmiş, tam mənasında sənədli nəsr əsəridir, – deyə bilərik. Axı, ciddi tarixi məlumatlar, habelə faktlar və sənədlər, demək olar ki, tarixi roman janrında əhəmiyyətli və çox mühüm faktordur.

Bu “şərəfsizlərin şərəfsiz tarixinin əsasını” hələ 18-ci əsrdə İstanbulun erməni maliyyə aristokratiyası qoyub. Yazıçı isə bu “şərəfsizlik tarixi”nin, özlərinin terror hərəkatına fəxarətlə “Milli-azadlıq mübarizəsi” adı qoyduqları terrorçuluğun 19-cu əsrin 70-ci illərindən başladığını göstərir və bu işin keçən əsrdən, konkret olaraq 1975-ci ildə Beyrutda təsis olunmuş ASALA (Ermənistanın azadlığı uğrunda Gizli Erməni Ordusu) təşkilatı ilə gücləndirildiyini nəzərə çatdırır. Təfərrüata vararaq yenə bu ölümşağan təşkilatın liderliyi altında 23 əsas, onlarla xırda təşkilatın mövcud olduğundan bəhs edir. Əsərdə onlardan “Qara Xaç”, “Armenakan” (1885), “Hnçak” (1887), “Daşnaksutyun” (1890), “Erməni İnqilab Ordusu” (1975), “9 İyun qrupu” (1991), “Erməni Azadlıq Cəbhəsi” (1991), “Apostol” (2001) və s. sui-qəsd təşkilatlarının mahiyyəti və qara fəaliyyət xronologiyası izlənilir. Yazıçı qarşıya qoyduğu məqsədə uyğun şəkildə 1919-cu ildə “Daşnaksutyun” partiyasının 9-cu qurultayında yaradılmış qanlı “Neməzis” radikal qisas əməliyyatının terror aksiyalarını dəqiq ardıcılıqla göstərir. Damarlarda qanı dondurur bu qəddarlıq; əsil şərəfsizlik tarixi olan bu sərsəm vəhşi proqram üzrə haqqında ölüm hökmü verilən 650 nəfərlik “günahkar” siyahısında ilk olaraq Türk liderlərindən – 1918-ci il Mart qırğınının sonrakı Azərbaycana göndərilən xilaskar Qafqaz İslam Ordusunun təşəbbüskarı, Osmanlı dövlət adamı, keçmiş Daxiliyyə naziri olmuş sədrəzəm Mehmet Tələt paşanın adı gəlir.

Zehniyyəti pozulmuş erməni gəncləri də bu qanlı fəaliyyətdən qürurlanırlar. Erməni terrorundan, ASALA-nın qeyri-insani “hünərindən” lovğalanaraq: “Təkcə son 30 ildə müxtəlif fədai qruplarımız 200-dən artıq qisas aktı

törətmiş, 70 siyasi qətlə rəvac vermişlər. Fədailərimiz 1500 düşmən insana müxtəlif bədən xəsarəti yetirmişlər. Üstəlik də, Xocalı zəfəri!" – şəklində hesabat verirlər.

"Bu mövzuya, qanlı əməllərə nə yazıçı kimi, nə də bir oxucu kimi biganə qalmaq olmur... Erməni terrorunu sui-qəsdçilərlə bərabər bu xalqın ziyalı, şairi də təbliğ edir, ruhlandırır. Bu dəhşətdir. Deyilənlərə misal gətirməkdən özümü saxlaya bilmirəm: Görkəmli erməni şairi Silva Kaputikyan terrorçu Levon Əkməkçiyanın edamı zamanı ona həsr etdiyi "Yağış yağır, oğlum" şeirində yazır:

***Sən mənim ömrümə elə hopdun ki,
Quru torpağa yağış hopantək.***

Bunu o, 1982-ci il avqustun 7-də Ankara Beynəlxalq hava limanına öz dəstəsi ilə hücumla 9 nəfəri öldürüb, 20 nəfəri girov götürmüş, 82 nəfəri yaralamış, Türkiyə məhkəməsinin hökmü ilə də edam olunmuş Levon Əkməkçiyana haqqında deyir. Belə bir canini cəmiyyətin ən humanist adamı sayılan bir qadın, bir şair necə öyə bilirdi?! Həm də avqustdakı bu terror aktına qədər elə həmin ilin əvvəlindən Parisdə 5 dəfə, Kanadada, Cenevrədə, Los-Ancelesdə, Beyrutda – hər birində 2 dəfə – erməni terror aktları keçirməklə dünyanı təhlükədə saxlayan sui-qəsdçilər haqda hüsn-rəğbətlə, ana necə yazmaq olarmış?

Düşmən qeyri-insani fəaliyyəti miqyasına görə ucsuz-bucaqsız və mahiyyəti etibarlı ilə məşumdur. Ermənilərin göz dikdiyi Türk torpaqlarını mənimsəməkdə daim istifadə etdikləri saxtakarlıq – tarixin saxtalaşdırılması, aylarla siyahı üzrə qurbanları izləmək, tutub arxadan vurmağı, həm də bütün bunlarla bərabər, yeri gələndə zar-zar ağlamağı bacarmaq... İnsanı heyret bürüyür. Daima saxta timsah göz yaşları töküüb, böyük qonşularımızın müqabilində sayı çox az olan bir xalq kimi sıtqıyasan, amma bir də xəyali çizdığınız fantastik ölkə üçün beynini zəhərlədiyiniz gənclərinizi qurbanlar verəsiniz. Bu hələ azmış kimi, Rusiyadakı, İrandakı, Gürcüstandakı, Türkiyədəki, Ərəbistandakı erməniləri bir bayraq altında birləşdirəcək "Böyük Ermənistan" adına cızılan təxribat xarakterli xəritə. Heç o "xəritə" müəlliflərinə normal adam demək mümkünmü? Bu xəritəyə salınmış torpaqlar başqa millətlərin ana yurduudur, elə isə, iftira dolu bu "bəyannamə" çirkin, həyasız iddianın özü deyilmi? Lakin bu xəstə təxəyyüllər uğrunda ermənilər tarix boyu nə qədər milli qırğınlar, qətliaamlar, sui-qəsd planlarını həyata keçirmişlər.

Erməninin ən güclü silahı yalan və iftiradır. Cəfər Cabbarlının "Solğun çiçəklər" əsərində "Mənim hiyləyə qapşı silahım yoxdur" – gənc, təcrübəsiz qəhrəmanı yada düşür. Bu etiraf daha çox hiylə qarşısında əliyalın qalan mənim sadələvh, təmiz ürəkli xalqıma yaraşır. Bir misal çəkmək istəyirəm: 1878-ci il fevralın 19-da İstanbul ətrafındakı Yeşil köydə Rusiya və Türkiyə arasında Sülh Sazişi bağlandı. Saziş nə saziş?! Bu gün hava limanı yerləşən yerdə bağlanmış sazişdən nə xeyir?! Balkanlar öz "azadlıqlarına" qovuşdu", Bessarabiya, sonra Qars, Ərdəhan, Batum, Bəyazıt, Eleşkirt də Rusiyanın

tərkibinə qatıldı. Sazişin 16-cı maddəsinə Türkiyənin şərq torpaqlarındakı ermənilərin də istiqlal məsələsi salınmışdı. Bu “şad xəbər” erməniləri həyəcanlandırdı; necə deyərlər, fürsət əllərində artıq... Lakin Avropa dövlətləri Rusiyanın lap ağ etdiyinin fərqləndirə bilmədilər və bu Sazişi bu üzdən Berlində müzakirəyə çıxardılar. Türkiyə erməniləri Berlində güvənib bel bağladıkları liderlərindən ibarət nümayəndə göndərirlər və mənəvi rəhbər hesab etdikləri baş rahibi də onun istəyincə heyətə daxil edirlər. Lakin nümayəndələrin müzakirəsində erməni patriarxının heç bir xarici dil bilmədiyindən narahat olan ermənilər ona: Keşiş ata, sən orada hansı dildə danışacaqsan, axı sən erməni dilindən başqa bir dil bilmərsən... soruşduqda, keşiş Mikirtçı Xırmıyan (1820-1907): “Mən... mən orada ağlayacağam, mənim balalarım” – demişdi. (Deməyinə demişdi, amma özü ilə millətçi, sözü bombadan güclü Minas Çerazı da tərcüməçi götürmüşdü.)

Bunu da qeyd edək ki, ermənilər ekstremal Qafqaz regionu barədə məkrli planları olan ruslardan güc almışlar. Müəllif Zori Balayanın məşum “Ocaq” kitabından bu münasibətlə nümunə gətirir: 1828-ci ildə “Türkmənçay müqaviləsi, Qriboyedov, Abovyan və Rus əsgərləri, hazırda müasir kənd və şəhərlərə çevrilən yüzlərlə yeni yaradılmış erməni ocaqları da olmayacaqdı. Təkcə son onillikdə, 60-70-ci illərdə vətənimiz Ermənistan 200.000-dən çox erməni köçmüşdür.”

Yazıçı Azərbaycanın gələcəyi üçün fəlakətli başlanğıc olan həmin tarixi faktı bu günümüzə əlaqələndirə bilər; yenə Rus gücü ilə Xankəndini ermənilərlə doldurmağa çalışdıqları kimi... Demək, nə məkrli planlar dəyişir, nə də qanlı məqsədlər... Bu təkrarlanan “təcavüz” aktları geniş planda və özünün bütün çıpaqlığı ilə kitabda əksini tapmışdır.

Hüseynbala Mirələmovun Erməni cinayətinin tarixinə həsr etdiyi bu əsərini bir günə oxusam da, neçə gecəm-gündüzümün rahatlığını itirdim. Az-az yata bilirdimsə də bu, yuxu yox, dəhşətli kabusların basqısı, şərin-şeytanın cümbüşü, əyləncəsi idi. Təsəvvür edin ki, mənim yuxuda 5-10 dəqiqəlik yaşadığım dəhşəti bu mənfur düşmən əsr yarımındır ki, harda Türk varsa, ona yaşatmışdır.

2000-ci ildə Fransa hökuməti yalançı erməni soyqırımını tanımış, qəbul etmişdi və mən radioda bunun həqiqi mahiyyətini silsilə verilişlərdə göstərdim. Bakıdakı türkiyəli dostlar vasitəsilə Anadoluda 1915-18-ci illər Qafqaz cəbhəsində ruslar tərəfindən silahlandırılan, ürəkləndirilən ermənilərin yerli əhəlinin qətləminə dair kitablar gətirdim. Onları oxuyub çıxışlarıma hazırlaşarkən də eyni vəziyyətə düşmüşdüm.

Uzun illər mətbuatımızda, tarix və ədəbiyyat dərslərində saxta qəhrəman statuslu erməni şəxsiyyətlərinin son illərdə həqiqi dəyərinə təqdiminə başlanmış, bununla doğru-dürüst fikirlərin formalaşmasına yol açılmışdır. Kitabda da bu xüsusda başlanılan belə “tanıtımlar” cəmiyyətdə həmin məlumatların bərkilib güclənməsinə kömək edəcəkdir. Azərbaycan xalqının qatı düşməni Şaumyan haqqında, ictimai baxış və həyat idealları ciddi zədə görmüş, əsərin əsas surətlərindən olan Rusiyadakı bu erməni gənclərin düşüncələri müəyyən mənada maraq doğurur. Şaumyanın həyat

yolunu izlədikcə onun Daşnaksutyun partiyasından ayrılıb Leninlə birləşməsinə – bolşevik partiyasına qoşulmasını bu qatı daşnak gənclər təqdir edirlər. Onların fikrincə: erməni xalqının nicatını birisi Daşnaksutyun partiyasında, o birisi də Bolşeviklər partiyasında görə bilər. Kaş bu gün bizim gənclər də Azərbaycanın rifahını “Müsavət”də yox, “Hümmət”də görən xalqımızın fədakar oğlu böyük Nəriman Nərimanova da belə həssaslıqla yanaşaydılar.

Bir vaxt tələbə yoldaşım – Şəmkir rayon İcraiyyə komitəsi sədrinin qızı Sveta Ananyan Andranik haqda nəğmə oxuyub kədərlənəndə mən dəqiqləşdirmək üçün: Andranik Ozanyanmı? Xalqımızın cəlladı, uşaq qatili? Qürurla təsdiqlədi: sizinçün hə, elə ola bilər. Amma bizim xalqımızın yaralı ürəyinə dərman edəcək xalq qəhrəmanımız idi o... Sovet vaxtı idi. Biz gənclərə niyə Sultan bəyi, Xosrov paşanı, yaxud bizim xilaskarımız Ənvər paşanı, Nuru paşanı tanıdıb sevdire bilməmişdi tarixçilərimiz, yazıçılarıımız?! Çox düşündürücüdür. Bunun kimi, bizim ASE-də İsrail Orin “erməni xalqının milli-azadlıq mübarizəsinin rəhbəri” kimi təqdim olunurdu. Nə yaxşı ki, var-dövlətini xalqı yolunda mübarizəyə deyil, avantüraya xərcləyən bu erməni tacirinin oğlu söz açdığımız bu kitabda öz dəyərində – maskasız verilmişdir. Xalqımızın taleyində oynadığı məşum, mənhus roluna görə.

Müəllif belə davakar, fikrən terrorçu gənclər qarşısında obyektiv mövqeli bir opponent kimi çıxış edir. Müasir Ermənistanın dəyişdirilənə qədər, demək olar ki, bütün yer adlarının: dağların, çayların adına qədər Türk adı olmasını, onların iddia etdikləri Türkiyə ərazilərinin adlarının türkçə olduqlarını yada salır. Bu barədə erməni həyasızlığı özünün pik həddinə çatıb: İrəvanın şəhərdaxili inzibati rayon adları qarşısına Nor – “yeni” artırmaqla. Göz dikdikləri Türkiyənin şəhər adlarıdır: “Nor-Malatya”, “Nor-Zeytun”, “Nor-Ağük”... Bu həyasız faktlar çox şey deyir.

Kitabı başa çatdırırsan və bir daha əmin olursan ki, həqiqətən, “erməni xəstəliyi” adlı bir sağalmaz xəstəliyi var bu xalqın. Ölümçül əlaməti də türk torpaqlarına yerikləmək, susamaq... Sözə qüvvət olaraq deyim ki, tələbə vaxtı İrəvanda mənə qonaq aparan tələbə yoldaşımla muzeyə getmişdik. Salonun qərbə baxan pəncərələri taxta qapıyla qapadılmışdı. Qış da deyildi. Ziyarətçiləri müşayiət edən gid bir artist ədasıyla bağlı pəncərələri göstərib ağlar səslə: – O pəncərələr Ararata, Qərbi Ermənistanı açılır, bizdə deyildir deyə, ora pəncərədən baxmağa layiq deyilik, – dedi. Bu, xəstəlikdi, özü də sağalmaz erməni xəstəliyi.

Əsərdə bəzən publisistika bədiyyatı, bəzən də bədiyyat publisistikası üstələyir. Təbiidir. Bu janrda yazılmış nümunələrdə müəyyən dövrün reallıqları ifadəsini məhz bədiiilik prinsipinə aid olunan müxtəlif üsulların köməyi ilə tapır. Kitabın təhkiyəsinə maraqlı bir üslub seçilmişdir; yazıçının köhnə dostu, gənclik illərinin əsgər yoldaşı, doğuluşdan Moskvanın Vernadski küçəsinin sakini Stepan İvanov. Bir də Stepan İvanovun kirayənişinləri: erməni xəstəliyinə mübtəla olan iki gəncin söylədikləri. Niyə bu gəncləri gətirib yazıçı əsərə? Çünki bu, bədnam faktların hər hansı bir soydaşımızın və ya müəllifin özü tərəfindən dilə gətirməsindən daha effektiv olmalı idi.

Kitab əsas mövzunun həllində ona daxil edilən məsələlərin həcminə, miqyasına görə nadir nümunələrdəndir: ermənilərin tarixi düşmənçilik missiyası, tarixlərində “ad” almış terrorçular, Osmanlı dövlətində qaldırdıqları üsyanlar, terror əməlləri, Azərbaycan və Türkiyə ərazilərindəki kütləvi qırğınlar, ermənilərin hərbi gücünün artmasına yardım edən zənginlər, nəhayət, Zəfərlə sonuçlanan 2-ci Qarabağ müharibəsi və s. qismən də olsa sayıb göstərə bildiyim məsələlərdəndir...

Kitabda tarixi dəyərə malik zəngin material var. Bunlar əsərdə yaxşı mənada sıxlıq yaratmışdır. Bu, yəqin ki, müəllifə gələcəkdə kitabın həcmi genişləndirməyə imkan verəcəkdir. Belə əsərlər artıq bizim tarixi təcrübəmizin bugünümə və gələcəyimizə tətbiqi mənasında nümunə, müəyyən mənada proqram xarakterli qiymətli vasitələr olmalıdır. Şübhəsiz, o vaxt gələcəkdir ki, taleyimiz qədər, keçmişimiz qədər önəmli bir mövzuya həsr olunmuş əsərlər oxunması, öyrənilməsi vacib olan tarixi dərs vəsaitlərimizə çevriləcəkdir. Düşünürəm o çağlara az qalıb.

Minaxanım NURİYEVA TƏKLƏLİ

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

2022-ci İL ÜÇÜN

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

“AZƏRBAYCAN”

**jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 2 manat,
illik abunə qiyməti 24 manatdır.**

İNDEKS: 76300

“Yaddan çıxmaz Qarabağ...”

Mustafa Çəmənlinin yaradıcılıq kredosu

Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatının tanınmış simalarından, 70-ci illər ədəbi nəslinə mənsub yazıçılarımızdan olan Mustafa Çəmənlinin çoxşaxəli, maraqlı yaradıcılığında Qarabağın tarixi taleyi xüsusi yer tutur. Xüsusən müstəqillik dövrü yaradıcılığında, atəşkəsdən sonrakı dövrdə yazdığı “Üç yaşlı əsir” adlı povesti bu fikri bir daha təsdiq edir. Əslən qarabağlı olan, Ağdamın Çəmənli kəndində doğulan yazıçı yaşadığı, şahidi olduğu hadisələri, hafizəsində daim çözlədiyi xatirələri qələmə alıb. Bu əsər həm də müəllifin həyat tarixçəsi, təqvimidir, ömrünün narahat anları, Ağdamsız günləridir.

Yazıcının yurd həsrəti, nisgili, ürəyinin ağrısı, kədəri povestin hər səhifəsində sezilir, duyulur. M.Çəmənli əsər boyu bir elin-elətin yaşayış tərzini, adət-ənənələrini, yurd sevgisini, torpağa bağlılığını, insanların mərhəmət duyğularını əks etdirən bənzərsiz bədii lövhələr yaradıb. O, olub-keçənləri mükəmməl yaddaşı ilə bugününüzə ötürür: “Batalyonun bir hissəsi hücum keçmişdi. Bir saat sonra Naxçıvanikin ətəyindəydilər. Tanklar dayanıb kəndə sarı xeyli mərmə atdı... Gözlənilməz hücum düşməne toparlanmağa, əks-hücum keçməyə imkan verməmiş, saqqallılar dabanlarına tüpürüb kəndi tərk etmişdilər. Görünür, xocalıların başına gətirdikləri müsibəti indi də azərbaycanlıların onların başına gətirəcəyindən qorxmışdular.”

Uğurlu döyüş əməliyyatımızın ardınca daha bir kənd boşalmışdı. Könüllülər dəstəsi bu düşmən yuvasını əldə saxlamaq üçün kömək gözləyirdi, çünki erməni yaraqlıları geri qayıda bilərdi. Kəşfiyyatçılar “evlərdə heç kim qalmayıb” xəbərini gətirdikdən sonra əsgərlər ikibir, üçbir kəndə səpələndilər. Məlumat nə qədər dəqiq olsa belə, tanış olmayan həyətlərə həyəcənsiz girmək, düşmən evinə baş vurmaq elə də asan deyildi, bundan ötrü risk lazım idi.

Silaha sarılanlar yaxşı bilirlər ki, sükutun həyəcanı atışma zamanı yaranan qulaqbatırıcı hay-küydən daha güclüdür. Yazıçı özünəməxsus məharətlə bu psixoloji məqamları real təsvir edib: “Kim zamanət verə bilərdi ki, evlərin künc-bucağında, kol-kosda, qayalıqda gizlənmiş düşmənin gülləsinə tuş gəlməyəcəksən... Döyüş vaxtı bilirsən ki, düşmənlə üzbəüz atışırsan, sakitlikdə, sükutda isə düşmənin nə kimi plan qurması ilə bağlı nigarənçiliyin hər dəqiqəsi bir il qədər uzundur.”

Yazıçı həyat gerçəklikləri ilə dolu əsərində rəngarəng obrazlar silsiləsi yaradıb. Məllətçi ermənilərin hələ 1948-ci ildə Qərbi Azərbaycanın Dərələyəz

bölgəsindən zorla qovub çıxardığı soydaşlarımızdan olan, yaşı 85-i haqlamış Qaratel müəllimə ömrünü-gününü vaxtilə məskunlaşdığı yurd yerinin maarifinə, böyüyən nəslin tərbiyəsinə həsr edib. Sözü keçən, nəsihəti eşidilən bu ağbirçək qadın əsl el anası, yol göstərəndir.

Qarabağ müharibəsi alovlananda ilk könüllülər sırasında cəbhəyə yollanan oğlu Teymurun boşalmış kənddə ermənilərin tərk edib getdiyi üç yaşlı uşağı darda qoymayıb, özü ilə gətirərək anası Qaratele verdiyi səhnə çox təsirlidir. Oxucu düşünə bilər ki, birinci deportasiya zamanı ermənilərin didərgin saldığı bu azərbaycanlı qadın düşmənin balasına yaxın durmaqdan imtina edəcək. Amma belə olmur. Hər şeyə rəğmən, Qaratel bu üç yaşlı “əsir”i – erməni balasını qucağına alıb başını sığallayır. Oğlancığazı ermənicə danışdırıb onun adının Sergey, anasının isə Siranuş olduğunu öyrənir. Böyük oğlu Şakirin, qonum-qonşunun narazılığına baxmayaraq, erməni uşağını bir müddət yanında saxlayıb himayə edir.

Qaratel hələ 18 yaşında ikən üz-üzə qaldığı didərginlik həyatının, indi də bir-bir itirdiyimiz torpaqlarımızın ağrı-acısını ürəyində yaşasa da, çəpər qonşusu Zavta arvadın, dul qalmış Tamaranın, meyiti düşmənin tərəfdə qurduquşa yem olan Fəqanın havalanmış ata-anasının, daha kimlərin, kimlərin dərd sərini göz önünə gətirsə də, “insanlığı itirmək olmaz” fikrini dəstəkləyir. O, Gülablı döyüşündə sol qıçını itirmiş Salehə üzünü tutub: “Biz də onların əlindən olmazın zillət çəkmişik. 48-də bizi yurdumuzdan qovdular. Qaçqın-koçkün həyatı yaşayıb özünə gün-güzəran qurmağın nə olduğunu ancaq qaçqın olanlar bilər. Amma indi ata-anasından aralı düşmüş bir əlcə tifi ilə nə deyəsən, neyləyəsən... Günahsız bir körpədi...” deyir.

İctimai-siyasi həyata etirazın, müstəqillik dövrünün gətirdiyi ab-havanın da əks olunduğu bu əsərdə insan itkisi, insan qəlbinin ağrı-acısı ön plana çəkilib. Yazıçının yaratdığı Teymur obrazını səciyyələndirək. Hücumdən sonra bir kimsənin qalmadığı erməni kəndində ağlayıb-hönlərən uşaq səsi eşidərkən onu axtarıb tapan, düşmənin balası olsa belə, nalə çəkən bu balaca məxluqun halına yanan Teymur vicdan hissini itirməyən Vətən müdafiəçilərimizin ümumiləşdirilmiş surətidir. Ata-anasının dar macalda atıb qaçdığı oğlancığazı mələfəyə büküb qucağına alan, silah yoldaşlarına çatanadək onunla “söhbət edən” döyüşçümüzün söylədiklərinə diqqət yetirək: “Sakit ol, balaca! Atan qarşıma çıxsaydı, yəqin ki, öldürərdim... Necə ki, bizimkilərdən çoxunu sizinkilər atasız qoyub... Hələ günahsızsan, məsumsan. Ancaq gün gələcək, etirazın böyüyəcəksən, sənənin beynini də biz türklərə qarşı zəhərləyəcəklər. Bizi o qədər pisləyəcək, o qədər soyqırımdan danışacaqlar ki... Bəlkə elə Xocalı qətlamını törədənərdən birisi də sənənin atandır? Amma mən sənənin ata-anana qovuşmağını istəyirəm...”

O müdhiş gecədə zülm-zillətlə Ağdama sarı gələn xocalılara köməyini xatırlayan, qanlı faciənin acılarını təkrarən yaşayan Teymur bir an içində düşmənin balasını yerə çırpıb, təpiyi altına salmaq istəsə də, “lənət şeytana!” deyir. Söyq-təbii balaca oğlu Türkeri xatırlayır, hələ də içini çəkən uşağı sinəsinə sıxır. Az sonra Sergeyi anası Siranuşa qaytaranda da ləyaqət hissini unutmur.

Mustafa Çəmənlinin müəllif təhkiyəsi maraqlı olan bədii nəsr nümunələrində milli kolorit, milli ruh güclüdür. Onun əsərlərinin bir özəlliyi də qəhrəmanları ilə bağlıdır. Qarabağ savaşının odundan-alovundan keçmiş bu insanlar içində yaşadıkları ağrı-acılı hadisələrə yanaşmaları ilə də fərqlidir. Onlar, necə deyirlər, ağa qara demir, həqiqətin gözüne dik baxırlar. Bu qürurlu, məğrur insanlara əsl qəhrəmanlara xas olan məziyyətlər – cəmərdlik, dara düşənə əl tutmaq, arxa-dayaq olmaq, canıyananlıq, ən başlıcası isə yurd sevgisi xasdır. Onların düşüncələri əsərin mahiyyəti və müəllifin qayəsi ilə üst-üstə düşür. Povestin qəhrəmanları ən əlacsız vəziyyətdə belə, inamla yaşayırlar, torpaqlarımızın işğaldan azad olunacağı günü intizarla gözləyirlər. Əsər boyu yazıçı bu qənaətdə qalır və sonrakı nəsə mesajını ötürür: yağının elə həmin yağı olduğunu unutmağa haqqımız yoxdur.

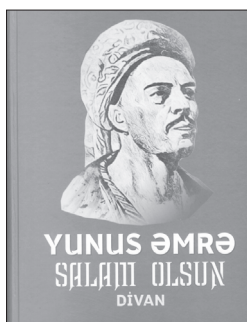
Yazıcının, necə deyirlər, yer nəvalı, göy sədalı nəsr əsərlərini, o cümlədən, Qarabağ hadisələrindən bəhs edən “Ruhların üsyarı” povestini və “Fred Asif” sənədli romanını həvəslə oxumuşam. Bu əsərlərində də söz diridir, canlıdır. Torpaq iddialarından əl çəkməyən, kin-küdurətlə yaşayan bədnam qonşularımızın qaniçən əməllərinə yazıçı sərt, birmənalı münasibət bəsləyib həmişə. Dünyaya çəki-düzən vermək istəyən Mustafa müəllim qılınctək iti, ovxarlı qələmiylə yazırdı: “O xislət ki, babalarınızda var, bu xəmir hələ çox su aparacaq. Mənasız ədavətə son qoymasanız, bu işıqlı dünyada nə siz bir gün görəcəksiniz, nə də biz.”

Müəllif müsahibələrinin birində demişdi ki, Qarabağsız günlərimizdə üreyimin nisgilini az da olsa dağıtmaqdan ötrü vaxtilə Şuşadan Arazın o tayına gələn köçmüş Ağabəyim ağa Cavanşirin qütbətdə göyüm-göyüm göynədiyi anlarda çağırdığı bu bayatısını tez-tez xatırlayır və dodaqaltı öz-özünə pıçıldayırmış:

**Əzizinəm, Qarabağ,
Şəki, Şirvan, Qarabağ.
Aləm cənnətə dönsə,
Yaddan çıxmaz Qarabağ!..**

Haqsız yerində oturtmaq, özgə torpaqlarında meydan sulayanları cəzalandırmaq isə nə az, nə azacıq – otuz ildən sonra mümkün oldu. Artıq bilirdik ki, bir durnanın dimdiyində qayıtmayacaqdı yurd yerlərimiz. Zavallı yarasalar parlaq gün işığından qorxar, bozqurdclar gələndə isə çaqqallar dəlmə-deşik axtararlar. Mühəribənin artıq qanlı cəbhələrdə, səngərlərdə yox, şüurlarda getdiyi, Zəfər salnaməmizi yazacağımız zaman yetişdi. 44 gün çəkən Vətən müharibəmiz dünya hərbi tarixinə xalqımızın ordu ilə vəhdətinin rəmzi kimi yazıldı, işğal edilmiş yurd yerlərimiz düşmən caynağından azad edildi. Bugünlərin möhtəşəm sevincini yaşayan yazıçı-publisist Mustafa Çəmənli deyir ki, Qarabağı, ata yurdu Ağdamı, dağılmış olsa da, gördüyümə görə xoşbəxtəm. Bu yurd yerlərimizin gözəl, abad günlərini də görəcəyik!

Zemfira MƏHƏRRƏMLİ

YUNUS ƏMRƏ

“SALAM OLSUN”

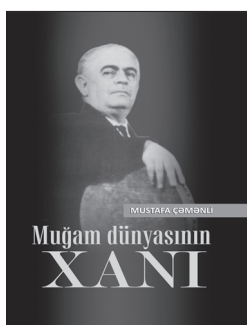
BAKİ, “ELM VƏ TƏHSİL” NƏŞRİYYATI, 2021

Ədəbiyyat İnstitutu Yunus Əmrənin “Salam olsun” (“Divan”) kitabını çap edib.

Kitab XIII əsr türk şairi Yunus Əmrənin Türkiyədə müxtəlif illərdə çap olunmuş divan nəşrlərindən istifadə edilməklə tərtib edilib. Burada şairin müxtəlif məzmunlu ilahiləri ilə yanaşı, əxlaqi-fəlsəfi, dini-tərbiyəvi baxışlarını əks etdirən əsəri “Risələtün-Nüşhiyyə” didaktik məsnəvisi, Fatih Köksalın yeni tapdığı 17 şeiri və Vatikan nüsxəsinə aid iki şeiri də toplanıb. “Divan”da Əbdülbaqi Gölpınarlının “Yunusun yaşadığı çağ” (1971) və Mustafa Tatçının “Yunus Əmrə şeirinə sözbaşı” (2021) araşdırmaları yer alıb. Kitabın sonunda geniş məzmunlu açıqlama və lüğətlər, şairin istifadə etdiyi tarixi mənbələr də əksini tapıb.

Kitab 2021-ci il qardaş Türkiyədə UNESCO-nun qərarı ilə “Yunus Əmrə İli” elan olunmasına töhfədir.

Kitabın tərtib edən filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Xuraman Hümətovadır.

MUSTAFA ÇƏMƏNLİ

“MUĞAM DÜNYASININ XANI” (Xatirələr)

BAKİ, “TƏHSİL” NƏŞRİYYATI, 2019

Bu kitab Azərbaycan musiqi tarixinin ən parlaq səhifələrini əks etdirən qiymətli mənbə, dəyərli bir abidədir. Kitabın hər sətrində ömrünü Azərbaycan musiqi sənətinin inkişafına həsr edən, ifaçılıqda öz yolu, üslubu olan, sənətinə məhəbbəti və bu sənətə xidmət edənlərə böyük ehtiramı ilə seçilən sənətkarların ürək döyüntüsü var. Onu vərəq-vərəq oxuduqca siz əbədiyyətdən gələn ecəzkar bir səs eşidəcəksiniz. Bu, Xan Şuşinskinin təkrarsız səsidir. 2001-ci ildə Xan Şuşinskinin 100 illiyi münasibətilə qələmə alınmış bu xatirələr kitabında söhbətə cəlb edilmiş sənətkarların həyat və yaradıcılıqlarında son on səkkiz il ərzində xeyli yeniliklər, dəyişikliklər olmuşdur. Buna görə də ensiklopedik tanıtımda zəruri düzəlişlər edilmişdir. Kitaba Xan Şuşinskinin həyat və sənət taleyindən bəhs edən yeni bölüm əlavə olunmuşdur.

Kitab Beynəlxalq Muğam Mərkəzinin sifarişi ilə çap edilib.

VAQIF YUSİFLİ

**“ƏLİ İLDIRIMOĞLU: ROMANLAR, QƏHRƏMANLAR”
BAKİ, “ELM VƏ TƏHSİL” NƏŞRİYYATI, 2021**

Tanınmış tənqidçi Vaqif Yusiflinin bu yeni monoqrafiyası yazıçı Əli İldırımoglunun romanlarının təhlilinə həsr olunub. Müəllif yazıçının roman yaradıcılığında qəhrəman problemini şərh edir, bu problemin işığında Ə.İldırımoglu mövzu-ideya, dil, üslub, sənətkarlıq, folklorla bağlılıq məsələlərini də nəzərdən keçirir.

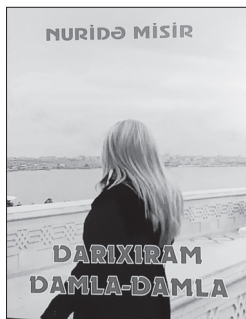

KƏNAN HACI

**“HAKİMƏ AÇILAN ATƏŞ”
BAKİ, “QANUN” NƏŞRİYYATI, 2021**

Yazıçı Kənan Hacınin “Hakimə açılan atəş” romanı I Qarabağ müharibəsində Füzuli rayonu, Kültəpə yaxınlığında düşmən tankından atılan mərmiyə tuş gəlib şəhid olmuş Zərdab Rayon Məhkəməsinin sədri Məhərrəm Məmmədovun həyat yolundan bəhs edir.

Romanda I Qarabağ müharibəsinin xronikası bədilik və tarixi-ictimai siyasi faktlarla əlaqəli şəkildə təqdim olunur.

NURİDƏ MİSİR

**“DARIXIRAM DAMLA-DAMLA”
BAKİ, “GƏNCLİK” NƏŞRİYYATI, 2021**

Nuriyə Misirin bu yeni kitabına şairin Kəlbəcər həsrətli şeirləri ilə yanaşı, şanlı qələbəmizlə bağlı zəfər ruhlu şeirləri də daxil edilib. Müəllif Aşıq Şəmsir, Məmməd Aslan şeirindən boy götürərək, fərdi və şeir dünyasını fərqli təqdim edir. Yaşadığımız həyatın sosial problemləri və saf məhəbbətin tərənnümü, vüsal, hicran dolu xatirələr şeirlərin əsas ideyasını təşkil edir.

REDAKSİYA HEYƏTİ:

Ağasəfa, Elçin, Vilayət Quliyev, Afaq Məsud, Vahid Əziz, Firuzə Məmmədli, Məmməd Oruc, Əli Əmirli, Paşa Əlioğlu, Vaqif Yusifli, Vaqif Bəhmənli, Seyran Səxavət, Əjdər Ol, Rüstəm Kamal, Fəxri Uğurlu, Yaşar, Asim Yadigar, Saday Budaqlı, Kamil Əfsəroğlu, Emin Piri, Elşad Barat